

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет

На правах рукопису

СИДОР ГАЛИНА ВІКТОРІВНА

УДК 336.77:338.43

**КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Луців Богдан Любомирович
доктор економічних наук, професор

Тернопіль – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	10
1.1. Сутність кредиту та особливості кредитних відносин у сільському господарстві	10
1.2. Науково-методичні засади класифікації та принципів кредитного забезпечення сільського господарства	32
1.3. Кредитна система обслуговування аграрного сектора України	46
Висновки до розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	81
2.1. Моніторинг стану та джерел кредитування розвитку сільського господарства	81
2.2. Практика банківського кредитування агропромислового комплексу	116
2.3. Розвиток державної підтримки кредитного забезпечення сільського господарства України	131
Висновки до розділу 2	153
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	156
3.1. Модернізація системи кредитного забезпечення розвитку сільського господарства	156
3.2. Формування дієвої системи кредитної кооперації сільського господарства	170
3.3. Економіко-математичне моделювання процесу кредитування сільськогосподарського виробництва	191
3.4. Імплементация моделей кредитування сільського господарства	204
Висновки до розділу 3	218
ВИСНОВКИ	220
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	224
ДОДАТКИ	243

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах трансформаційних процесів, що відбуваються в економіці України, сільське господарство, як галузь, не втрачає свого стратегічного значення для держави. Розвиток агропромислового комплексу потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити продовольчу безпеку держави, конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва та зростання експортного потенціалу.

Специфічні ризики агросфери, мораторій на продаж землі, недоліки діючої практики страхового захисту сільськогосподарської діяльності негативно впливають на відносини з приводу кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Значна їх частина вичерпала можливості самофінансування і функціонує в умовах постійного дефіциту фінансових ресурсів, а відтак не може забезпечити власними коштами організацію виробництва конкурентоспроможної продукції.

З огляду на це в Україні необхідно виробити дієвий механізм забезпечення фінансовими ресурсами агропромислового комплексу, який дав би змогу вирішити ряд проблем у цій сфері, а також посилив би роль та значимість кредитної підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва. Саме тому, роль кредиту у розвитку агропромислового комплексу України постійно зростає.

Кредитування суб'єктів господарювання як одна із фундаментальних складових діяльності банківських та небанківських фінансово-кредитних установ є важливим джерелом отримання додаткових фінансових ресурсів для підприємств агропромислового комплексу, вона слугує підґрунтям для досягнення неперервності процесу відтворення й розвитку сільськогосподарської діяльності, оскільки від спроможності цих установ забезпечувати потреби суб'єктів аграрної сфери в необхідних кредитних ресурсах залежить підвищення результативності галузі. Відповідно, кредити в умовах обмеженості власних ресурсів для фінансування сільськогосподарської діяльності мають стати одним із потужних важелів впливу на ефективний

розвиток вітчизняного агропромислового сектору. Поєднання власних внутрішніх коштів, ресурсів банківських та небанківських фінансово-кредитних установ за умов державної підтримки сільського господарства має забезпечити подальший розвиток бізнес-процесів у цій галузі.

Дослідження проблеми та вивчення питань кредитного забезпечення розвитку сільського господарства сьогодні набуває особливої актуальності. Теоретичним і практичним аспектам кредитного забезпечення присвятили значну кількість праць провідні вітчизняні і зарубіжні дослідники, серед них: В. Алексійчук, С. Башлай, В. Горемикін, Я. Гончарук, О. Гудзь, М. Ващик, М. Дем'яненко, В. Зіновчук, С. Колотуха, А. Кудінов, О. Лаврушин, Б. Луців, М. Малік, А. Мороз, О. Непочатенко, Н. Прокопенко, М. Савлук, А. Сомик, Ю. Годосійчук, М. Туган-Барановський, О. Чайанов та ін.

Однак багато проблем теорії та практики у цій сфері залишаються невирішеними, що зумовлюють потребу в проведенні додаткових наукових пошуків щодо удосконалення кредитного забезпечення розвитку сільського господарства. Все вищевикладене зумовило вибір теми дослідження, її актуальність, значимість та практичну спрямованість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри банківського менеджменту та обліку Тернопільського національного економічного університету за темою “Дослідження потенціалу банків та їх вплив на економіку регіонів” (державний реєстраційний номер 0107U012108). Особистий внесок автора у виконанні зазначеної теми полягає у здійсненні наукових розробок щодо удосконалення кредитного забезпечення сільського господарства на сучасному етапі його реформування.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення кредитного забезпечення сільського господарства в Україні.

Відповідно, для досягнення поставленої мети в роботі було визначено сукупність основних завдань, спрямованих на її досягнення:

- дослідити теоретичні засади сутності кредиту та особливості розвитку кредитних відносин у сільському господарстві;
- виокремити та обґрунтувати сутність поняття “кредитне забезпечення сільського господарства” шляхом експлікації його гносеологічних складових;
- проаналізувати сучасний стан кредитного забезпечення сільського господарства України;
- визначити сучасну практику банківського та небанківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників;
- запропонувати напрями удосконалення мікrokредитування фермерів за схемою “позикових кіл”;
- виробити пропозиції щодо побудови багатоджерельної моделі кредитування сільськогосподарських товаровиробників;
- розробити економіко-математичну модель визначення оптимальних обсягів попиту сільськогосподарських товаровиробників на кредитні кошти;
- сформулювати рекомендації щодо імплементації зарубіжних моделей кредитування сільського господарства у вітчизняну практику;
- обґрунтувати напрями модернізації системи кредитного забезпечення розвитку сільського господарства.

Об’єктом дослідження є процес кредитного забезпечення сільського господарства в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади кредитного забезпечення розвитку сільського господарства в Україні.

Методи дослідження. У процесі виконання дисертаційної роботи використовувалися загальнонаукові прийоми і методи економічних досліджень. Теоретико-методологічним аспектом дослідження є аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних економістів із питань кредитного забезпечення сільського господарства. Під час вивчення особливостей і тенденцій організації кредитних взаємовідносин банківських та небанківських фінансово-кредитних установ з сільськогосподарськими підприємствами-позичальниками використано методи аналізу, синтезу та вибірки. Комплексний аналіз

моніторингу стану та джерел кредитного забезпечення розвитку сільського господарства проведено за допомогою розрахунково-аналітичного, економіко-статистичного, системно-структурного методів. Економіко-математичний метод застосовано при апробації моделі визначення потреби сільськогосподарських підприємств у кредитних коштах. Для обґрунтування теоретичних положень та висновків застосовувалися абстрактно-логічний та діалектичний методи аналізу. Також у дисертаційній роботі застосовано прийоми графічного відображення результатів, класифікації та групування.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативно-правові акти, що регулюють процес кредитного забезпечення суб'єктів сільського господарства, статистичні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації, матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів з досліджуваної проблематики, публікації в періодичних виданнях, інформаційні ресурси глобальної мережі Internet.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні і практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з кредитним забезпеченням розвитку сільського господарства та науковому обґрунтуванні напрямів його вдосконалення в сучасних умовах. У процесі дослідження були отримані такі наукові результати:

удосконалено:

– концептуальні підходи до побудови багатоджерельної моделі кредитування сільськогосподарських товаровиробників, що дасть можливість стабільно отримувати різні види фінансово-кредитної підтримки з боку держави, банківських та небанківських фінансово-кредитних установ, а також підвищити рівень доступності означених ресурсів. Такий підхід, на відміну від існуючих, акцентує увагу не лише на заходах щодо задоволення кредитних потреб сільськогосподарських товаровиробників, а й актуалізує участь держави у цих процесах;

– методичні підходи до мікрокредитування фермерів за схемою “позикових кіл”, згідно з якими запропоновано формування членами кредитної спілки за допомогою “кредитної кругової поруки” коштів для задоволення потреб учасників кооперативу, що дасть змогу розподілити відповідальність за одержані кредити кожним учасником “позикового кола” завдяки тристороннім відносинам “кредитор – група – позичальник”. Таке об’єднання надає кредитній спілці достатні гарантії повернення позичених коштів;

– теоретико-методичні засади щодо формування сприятливого інституціонального середовища для активізації процесів розвитку малих форм підприємництва на сільських територіях, з метою вироблення механізмів адаптації цього середовища до вимог та потреб господарюючих суб’єктів;

набули подальшого розвитку:

– трактування поняття “кредитне забезпечення сільського господарства”, під яким слід розуміти поєднання системи заходів банківських та небанківських фінансово-кредитних установ і держави, спрямованих на створення умов для розширеного відтворення в середовищі кліматичних, сезонних, цінових, курсових та інших ризиків для стабільного функціонування фінансів сільськогосподарських товаровиробників. На відміну від існуючих понять, які мають більш загальне трактування, цей термін конкретизує джерела розривів в грошових потоках аграрних підприємств та специфічні ризики їх діяльності;

– методичні підходи до визначення потреби сільськогосподарських товаровиробників у кредитних коштах за допомогою апробованої економіко-математичної моделі. Перевагами запропонованої моделі, порівняно з існуючими моделями кредитного забезпечення, є врахування сезонності та специфіки сільськогосподарського виробництва при кредитуванні суб’єктів господарювання.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значимість результатів дисертаційної роботи полягає у розробці науково обґрунтованих положень, доведених до рівня практичних рекомендацій, які спрямовані на удосконалення кредитного забезпечення розвитку сільського господарства в

Україні.

Основні положення, викладені в дисертації, впроваджені в діяльність Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 01-942/4.5 від 28.05.2013 р.), ПАТ “ФОРУМ” (довідка № 25/3.6/3504 від 28.11.2012 р.), Третього відділення кредитної спілки “Довіра”, м. Чортків (довідка № 06/ТВ від 18.09.2012 р.), ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський” (довідка № 36-212/9-10 від 24.10.2012 р.), а також використані у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін “Інвестиційне кредитування”, “Кредитно-комерційна діяльність банку” та “Банківські ризики і регулювання банківської діяльності” (довідка № 126-04/1841 від 18.06.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним завершеним науковим дослідженням. Усі наукові результати, що містяться в роботі, отримані автором самостійно. У них за темою дисертації розроблено комплекс рекомендацій з удосконалення кредитного забезпечення розвитку сільського господарства.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційної роботи доповідалися і обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: “Стратегія розвитку підприємництва: теорія, організація, практика” (м. Тернопіль-Чортків, 2009 р.), “Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте 2011” (м. Одеса, 2011 р.), “Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації” (м. Тернопіль-Чортків, 2012 р.), “Сучасні проблеми економіки: нові погляди науковців” (м. Дніпропетровськ, 2012 р.), “Маркетингове управління конкуренто-спроможністю” (м. Дніпропетровськ, 2012 р.), “Наукові засади економічного зростання країни” (м. Хмельницький, 2012 р.), “Nauki. Teoria i praktyka” (м. Познань, 2012 р.), “Економічні підсумки 2012 року: досягнення та перспективи” (м. Сімферополь, 2012 р.), “Теорія і практика раціонального використання ресурсного потенціалу країни” (м. Чернівці, 2012 р.), “Економіка сьогодення: актуальні питання та інноваційні аспекти” (м. Київ, 2013 р.),

“Економіка України в умовах сучасних трансформацій” (м. Тернопіль-Чортків, 2014 р.).

Наукові публікації. Основні положення і результати дослідження опубліковані у 25 наукових працях загальним обсягом 6,41 д. а., з них 13 публікацій – у наукових фахових виданнях України (загальний обсяг 4,42 д. а.), 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави (Росія) (загальний обсяг 0,33 д. а.) та 11 публікацій – за матеріалами всеукраїнських і міжнародних конференцій (загальний обсяг 1,66 д. а.).

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг роботи становить 247 сторінок комп’ютерного тексту. Дисертація містить 52 таблиці, 36 рисунків та 5 додатків на 5 сторінках. Список використаних джерел налічує 203 найменувань на 19 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Сутність кредиту та особливості кредитних відносин у сільському господарстві

На сучасному етапі розвитку економічної системи України кредитні відносини проникають у всі сфери господарської діяльності, опосередковують весь процес відтворення суспільного капіталу, глибоко проникають у сферу обміну, грошових відносин, сферу фінансів, а також у процес виробництва і споживання.

Незмінно високою залишається роль кредитних відносин як основи неперервності процесу відтворення, незважаючи на те, що їх неефективна організація банківськими і небанківськими фінансово-кредитними інституціями стала виявом світової фінансової кризи останніх років. Подальше перспективне економічне зростання в країні великою мірою залежить від можливості банків і небанківських фінансово-кредитних інституцій забезпечувати потреби сільського господарства кредитними ресурсами.

Характерним для сучасної ринкової економіки є потреба в диверсифікації доступу суб'єктів підприємницької діяльності, в тому числі підприємств сільського господарства, до кредитних коштів банківських і небанківських інституцій. З огляду на це в процесі формування ресурсів сільськогосподарських структур найважливішою основою поповнення основного та оборотного капіталу є кредитні кошти. Міцним важелем впливу, котрий здатний в умовах недостатності власних коштів створити пріоритетні умови для активного розвитку сільського господарства, є саме робота банківської і небанківської фінансово-кредитної системи.

Таким чином, для забезпечення швидких темпів зростання реального сектору економіки України необхідно посилити взаємодію банківських і

небанківських інституцій із підприємствами сільського господарства в площині формування їхніх ресурсів для задоволення виробничих потреб.

Питання щодо сутності (природи) кредиту набуває все більшої актуальності, тому одним з провідних завдань реформування української економіки є глибокий теоретичний аналіз наукових підходів до визначення змісту кредиту і кредитних відносин, що сприятиме кращому та правильному розумінню ролі банківських установ, кредитних спілок, кооперативів, лізингових компаній як їх головних організаторів. Відповідно, для розробки надійної теоретичної бази кредитного забезпечення розвитку сільського господарства є дуже важливим питання щодо правильного формулювання сутності кредиту і кредитних відносин.

У сучасній економічній науці панує думка про те, що кредит є важливим винаходом і досягненням людини. В такому разі вислів старогрецьких мудреців: “Кредит такий же древній, як і саме людство” є надзвичайно доречним.

Утворення і функціонування кредиту на певному етапі розвитку людського суспільства розглядається як випадкове явище, зумовлене особливими взаємовідносинами між товаровиробниками, тобто розвитком товарного виробництва, що стало підґрунтям появи кредиту.

Економічною основою для появи кредиту став нерівномірний кругообіг грошових коштів, тобто виникає потреба в поповненні оборотних коштів, придбанні основних засобів, запровадженні нових виробництв і прогресивних технологій. Її передумовою є наявність в одних суб'єктів господарювання тимчасово вільних грошових коштів, а в інших – виникає та відчувається додаткова потреба в них та наявність поточних або майбутніх доходів, що є основою виникнення кредитних відносин. Найбільш ефективно вирішення цієї суперечності можливе за допомогою банківського кредиту, що приводить до перерозподілу капіталу між різними підприємствами та галузями економіки. Це є основною умовою виникнення кредитних відносин. Внаслідок взаємовідносин, які виникають між кредитором і позичальником, одному із учасників притаманна заборгованість, яка характеризує специфіку кредитних

відносин. За таких обставин кредит сприяє безперервності процесів виробництва та обігу в масштабах всього господарства.

Необхідність отримання кредиту виникає практично у кожного підприємства, особливо це стосується підприємств сільського господарства, якому притаманні: сезонність, залежність від природокліматичних умов та стихійних сил природи, розрив між вкладанням коштів і їх поверненням після реалізації продукції, висока капіталомісткість та порівняно мала фондівіддача.

Зауважимо, що кредит є об'єктивною категорією, оскільки необхідність у ньому зумовлена самим процесом виробництва, а для того, щоб цей процес був результативним, необхідно забезпечити його безперервність та ефективність суспільного відтворення на основі кругообігу капіталу, тому виникає необхідність постійного розвитку кредитних відносин.

З огляду на вище викладене нам необхідно уточнити сутність таких взаємопов'язаних понять, як “кредит”, “кредитні відносини”, “кредитне забезпечення”. Початковим аспектом дослідження має бути термінологічний аналіз і поглиблене теоретичне осмислення, з'ясування і всеосяжне вивчення сутності кредиту як базової економічної категорії, що формує смислове наповнення кредитних відносин і кредитного забезпечення.

У сучасній науці багато уваги приділяється дослідженню сутності кредиту, загалом вітчизняні й зарубіжні економісти не мають щодо розуміння сутності “кредиту” єдиної позиції трактування цієї складної економічної категорії. У наукових роботах доволі часто бачимо спроби окремих авторів наводити визначення кредиту через різні види суспільних відносин [52; 65; 183; 198].

У сучасних літературних джерелах домінують такі позиції різних авторів щодо визначення кредиту. Підхід до розуміння сутності кредиту як форми суспільних відносин подає Г. Н. Белоглазова, яка вважає, що це “... певний вид суспільних відносин, пов'язаних з рухом вартості на засадах повернення” [65, с. 185]. Схожа позиція міститься у праці М. І. Савлука: “Кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку із переданням один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах

зворотності, платності та добровільності” [52, с. 444], а у інших наукових розробках [183, с. 336; 198, с. 262] відображені подібні позиції.

Визначення кредиту як форми суспільних відносин є не зовсім вдалим та виправданим для дослідження, оскільки вживання терміна “суспільні відносини” надто розмиває об’єкт дослідження.

Деякі автори, взявши за основу марксистське формулювання сутності кредиту, трактують його як форму руху позикового капіталу, а отже, в такому разі, мова йде про грошовий капітал [104; 188; 184]. Така думка є поширеним напрямом трактування кредиту. Так, Н. Ф. Самсонова вважає, що “кредит є формою руху позичкового капіталу, тобто грошових коштів, відданих у позичку за певний процент за умови повернення і задоволення потреб позичальника” [188, с. 187]. К. Маркс зазначає, що “всякий капітал по своєму вартісному виразу є грошовим капіталом” [104, с. 433]. Проф. А. І. Архіпов робить наголос на тому, що “кредит забезпечує трансформацію грошового капіталу у позичковий” [184, с. 321].

О. В. Дзюблюк зазначає, що така точка зору не може адекватно відображати сутність кредиту з огляду на такі обставини: по-перше, вона обмежує форми функціонування кредитних відносин лише грошовою сферою, що не відповідає дійсності, оскільки кредит може мати і товарний характер; по-друге, трактування кредиту як руху позичкового капіталу передбачає його виробниче використання, що не завжди відповідає цілям, на які видаються позички (наприклад, споживчі) [69, с. 10].

Таке визначення потребує неабиякого вдосконалення, оскільки, визначаючи кредит як форму руху позикового капіталу, насамперед необхідно розкрити сутність позикового капіталу.

С. В. Мочерний у своїй роботі зазначає: “Кредит – це позика в грошовій або товарній формі на умовах повернення у певний термін з виплатою відсотка” [73, с. 933]. У праці А. В. Глущенко, А. П. Слепової вказується на те, що “позика – це відношення з приводу передачі майна із наступним поверненням, як правило без сплати процентів” [41, с. 20 Б]. Німецький економіст Вільгельм Лексіс з цього приводу пише так: “Позика найпростіша і водночас найбільш

загальна форма кредитних операцій” [98, с. 7]. А. Н. Азріліян поняття позики розглядає з юридичної точки зору, а саме: “Позика – у цивільному праві договір, за яким одна сторона (позикодавець) передає іншій стороні (позичальнику) у власність чи оперативне управління гроші або речі, а позичальник зобов’язується повернути позикодавцю таку ж суму грошей або рівну кількість речей” [20, с. 173Б], проте ми цікавимося не юридичною, а економічною стороною справи.

На основі огляду літературних джерел та при дослідженні поставленої проблеми бачимо, що ряд авторів користуються термінами “кредит”, “позика” як синонімами, тобто розглядають зміст цих понять як підпорядкованість, що з точки зору економіки не зовсім виправдано. “Кредит” має значно ширший характер розуміння, ніж поняття “позика”, яка не досліджує і не характеризує цілу гаму системи економічних відносин. На нашу думку, хибним є використання цих понять як синонімів, незважаючи на те, що кредит і позика взаємопов’язані, проте між цими термінами є суттєві відмінності, оскільки кредит не може бути “відносинами з приводу позики”. У кредитних відносинах слід повертати позику, а не кредит, який не можна просто повернути. Позика так само, як і кредит, заснована на передачі в тимчасове володіння вартості, проте позика має інші умови використання цього права, аніж кредит. Оскільки позика може мати як обмежений, так і не обмежений термін (до запитання), та може мати й різні форми оплати (відсотки, безвідсоткові позики).

Проаналізоване наведене визначення не розкриває сутності кредиту як форми руху позикового капіталу, оскільки це трактування не враховує існування комерційного та лізингового кредиту, котрий з позиковим капіталом не пов’язаний. До 1987 р. в Радянському Союзі заборонялося використання комерційного кредиту, тому не дуже й помічалась неточність у такому трактуванні.

У зарубіжних літературних джерелах поширене визначення кредиту як форми вираження “...довіри, котрою користується особа, що взяла на себе зобов’язання майбутнього платежу, з боку особи, яка має право на цей платіж, тобто довіру, яку позикодавець виявляє до боржника” [98, с. 5], проте тут же

німецький економіст спростовує це твердження: "... щоденний досвід показує, що кредитори мають по відношенню до платоспроможності боржників більше недовіри, ніж довіри; тому вони вимагають гарантій для забезпечення можливо повнішого захисту своїх інтересів від втрат, пов'язаних із кредитними стосунками. Таким чином, довіра кредитора для природи кредиту вирішального значення не має" [98, с. 5].

Саме на довірі ґрунтується таке твердження, проте, враховуючи рівень кредитного забезпечення сільського господарства, необхідно наголосити на тому, що ступінь довіри з боку банківської системи до таких підприємств є дуже низьким. Відповідно, з нашої точки зору, така позиція розуміння сутності кредиту не може становити основу природи кредиту та бути прийнятною для оцінки глибинної сутності кредиту, оскільки ґрунтується лише на підрахунку можливостей повернути кредит позичальником, тобто зводиться до "...продажу або купівлі, що супроводжується обіцянкою здійснити оплату пізніше" [145, с. 85].

Не може залишитися поза увагою визначення, де сутність кредиту трактується, як "... кошти і матеріальні цінності, які надаються в користування юридичним та фізичним особам на визначений термін і під відсоток" [136]. Ця дефініція наведена в Податковому кодексі України. На нашу думку, це трактування характеризується деякими недоліками, тому що воно є загальним, недостатньо обґрунтованим, тобто не подається уточнення його форми або виду, що призводить до неможливості застосування цієї категорії для розуміння кредиту як економічного явища.

О. Євтух зазначає: "Кредит – це основа нормування відносин людини з навколишнім природним середовищем: користуючись благами природи, ми беремо на себе певні зобов'язання перед нею" [76, с. 44]. Недоліки притаманні й цьому визначенню, оскільки мова йде про зобов'язання перед природоутворюючими силами, тобто мається на увазі корисність навколишнього середовища. На нашу думку, такі підходи до визначення сутності кредиту не відповідають сучасній методології економічного дослідження.

Інші спроби визначення категорії кредиту наводяться у вітчизняних і зарубіжних літературних джерелах [57; 143; 144; 197]. І. С. Гуцал подає таке визначення кредиту: "... термін, що широко вживається щодо операцій або станів, пов'язаних з позичанням грошей, як правило, на короткий термін" [57, с. 25]; зарубіжні економісти з цього приводу зазначають, що кредит – це "...надання товарів, послуг або коштів в обмін на обіцянку сплати в майбутньому" [144, с. 43]; "...позика в грошовій або товарній формі, що надається кредитором позичальнику на умовах поверненості, частіше всього з виплатою позичальником проценту за користування позикою" [143, с. 37]. Ю. Е. Шенгер визначав кредит, як "...необхідну форму розпорядження державою суспільними фондами з метою розвитку соціалістичної економіки, що виражається в плановому, поверненому перерозподілі грошових коштів, обумовленому постійно відновлюваним кругообігом коштів господарства" [197, с. 23].

Наведені точки зору визначення є поверхневими, тобто такими, що повністю не розкривають природи кредиту як економічної категорії, тому розглянемо визначення поняття кредиту через систему економічних відносин.

Розглянемо наукові роботи тих авторів, які наводять визначення кредиту через економічні відносини [1; 9; 29; 53, 116] . Такі автори, як М. І. Савлук, К. Г. Зуллас, А. М. Коряк, вважають, що "кредит – це економічні відносини між юридичними і фізичними особами і державою з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотка" [53, с. 128]. У підручнику "Банківська енциклопедія" під редакцією А. М. Мороза кредит визначається, як "...економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останнім позички в грошовій або товарній формі на умовах повернення в певний строк і, звичайно із сплатою відсотка" [9, с. 147]; автор О. В. Васюренко вважає, що "кредит – це сукупність відповідних економічних відносин між кредитором та позичальником з приводу зворотнього руху вартості" [29, с. 35]; у праці М. А. Абрамової, Л. С. Александрової кредит трактується, як "...економічні відносини, що виникають

між кредитором і позичальником з приводу позиченої вартості, яка передається у тимчасове користування на умовах строковості” [1]; з точки зору С. М. Онисько, Р. І. Содома: “кредит – це економічні договірні відносини з приводу руху коштів між кредитором, позичальником за участі посередника, який може бути замінений договором застави, на умовах платності, забезпечення, строковості, цільового характеру та поверненості” [116, с. 59].

Розглядаючи підхід до розуміння сутності кредиту як власне економічної категорії, його слід вважати найбільш прийнятним та адекватним для дослідження. Як економічна категорія кредит перебуває в межах економічних відносин і не може існувати поза ними, оскільки кредит забезпечує безперервність відтворювального процесу і є невід’ємною складовою кредитних відносин на кожній із стадій суспільного відтворення, що й закладено в основі економічної системи.

О. В. Дзюблюк теж підтримує таке твердження: “... краще вести мову про економічні відносини, що більш предметно характеризують ту сферу взаємозв’язків економічних агентів, яка стосується використання кредиту, адже кредит як категорія перебуває винятково в межах економічних відносин...” [69, с. 12].

Б. С. Івасів під кредитом розуміє: “...економічні відносини між суб’єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах поверненості, строковості і платності” [50, с.128]; О. Г. Семенюта наголошує, що “кредит є економічною категорією, що виражає економічні відносини, які виникають між власниками з приводу перерозподілу тимчасово вільних матеріальних ресурсів, грошових коштів на умовах поворотності та платності” [63, с. 109].

Аналізуючи такі точки зору, ми погоджуємось із думкою А. А. Чухно, який наголошує на тому, що та категорія авторів визначення кредиту, які вбачають основну його роль у “перерозподілі вартості”, значно обмежує його значення, оскільки кредит “активно бере участь на всіх без винятку стадіях суспільного відтворення” [196, с. 10].

Вважаємо, що за економічним змістом, кредит визначає економічні взаємовідносини між суб'єктами – виробниками аграрної продукції з приводу позичання грошей та їх цільового використання, повернення з певною обумовленою договором між сторонами винагородою, що є відображенням вияву його сутності і якому притаманні високий ступінь ризику та мала дохідність у процесі обігу (тваринництво).

Огляд вищезазначеного дає підставу стверджувати, що правильний науковий підхід до розуміння природи кредиту на сучасному етапі має зводитися до сприйняття сутності кредиту як економічної категорії. Це приведе до позитивних результатів у реалізації кредитних відносин на практиці, а саме: виразиться в ефективній організації кредитного забезпечення банківськими і небанківськими фінансово-кредитними інституціями суб'єктів сільського господарства.

У науковій економічній літературі, як і з приводу трактування сутності кредиту, так і з приводу розуміння сутності кредитних відносин відсутні єдині погляди науковців щодо визначення змісту цих понять. Розглядові та характеристиці кредитних відносин приділяється набагато менше уваги, ніж дослідженню кредиту як економічної категорії. В обслуговуванні сільського господарства поняття кредиту та кредитних відносин розглядаються та досліджуються комплексно. У зв'язку з необхідністю формування у дисертаційній роботі понятійного апарату дослідження особливостей розвитку кредитних відносин у сільському господарстві виникає потреба чіткого визначення сутності кредитних відносин.

Зауважимо, що визначення кредиту і кредитних відносин у значній кількості наукових праць між собою ототожнюються [177; 52; 93].

В енциклопедичному словнику Брокгауз та Ефтон наводять таке визначення кредиту та кредитних відносин: “В науково-економічному розумінні під кредитом або кредитними відносинами розуміють такі угоди або промислові обороти, за яких одна сторона відступає другій у власність які-небудь цінності на умовах повернення еквівалента по закінченні певного терміну” [75].

Про кредит та кредитні відносини Л. П. Кролівецька зазначає так: “В ринкових умовах господарювання основною формою кредиту є банківський кредит, тобто кредит, який надається комерційними банками різних типів і видів. Суб’єктами кредитних відносин у сфері банківського кредиту є госпоргани, населення, держава і самі банки. Як відомо, в кредитній угоді суб’єкти кредитних відносин завжди виступають як кредитор і позичальники” [86, с. 212].

С. І. Кручок про кредит та кредитні відносини пише так: “Кредит... – це економічні відносини стосовно перерозподілу тимчасово вільних коштів або майна на умовах поверненості, терміновості і платності. Кредитні відносини проявляють себе як угода між економічними партнерами, яка передбачає надання грошей або майна однією особою іншій у тимчасове користування або розпорядження і користування на зазначених умовах (поверненості, терміновості та платності). Інакше кажучи, кредитні відносини є відносинами купівлі-продажу права тимчасового користування або розпорядження і користування грошми чи майном. Власник грошей (майна), який виступає в ролі кредитодавця, продає за відповідну плату іншій особі – позичальнику право тимчасового користування або розпорядження і користування грошми чи майном” [91, с. 44].

Російські вчені трактують кредит, як “особливу форму руху грошей”, а кредитні відносини – як “частину усіх грошових відносин” [5, с. 21].

Професор В. Д. Лагутін вважає, що “кредитні відносини – це відособлена частина економічних відносин, пов’язана із наданням вартості (коштів) у позику і поверненням її із певним відсотком” [97, с. 12]. Схожої позиції поглядів притримуються В. М. Гриньова і О. Ю. Проскура [47, с. 52 Б]. На нашу думку, переважно такий підхід розкриває зміст поняття позики, про що зазначалося вище, аніж характеризує визначення кредитних відносин.

З точки зору проф. А. С. Гальчинського, “кредитні відносини виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та використанням їх на умовах повернення і платності [39, с. 398 Б]. У поданому автором визначенні виявляються ознаки банківської діяльності, а

саме: мобілізації вільних грошових ресурсів, які тимчасово надаються в кредит, проте поняття кредитних відносин є значно ширшими, оскільки досліджують не тільки функціонування банківської системи, незважаючи на те, що вона є основним організатором цих відносин.

З погляду проф. О. І. Лаврушина, “кредитні відносини – це система взаємозв’язків з приводу руху певної кількості тимчасово вільних грошових коштів, що утворюються в результаті особливостей кругообороту капіталу” [96, с. 10 Б]. В цьому визначенні сфера кредитних відносин обмежується рухом грошових коштів, проте нам відомо, що кредит охоплює й інші відносини, а саме: передачу в користування на деякий час товарно-матеріальних цінностей.

На думку проф. М. А. Песселя, “... до кредитних відносин можна віднести усі грошові відносини, які пов’язані із наданням і поверненням позичок, організацією грошових розрахунків, емісією грошових знаків і цінних паперів, а також кредитуванням капітальних вкладень і здійсненням страхових операцій глибоке, всебічне економічне дослідження суті банку, логічним результатом якого має стати чітке формулювання усіх сфер різносторонньої діяльності цього ринкового інституту, що виступає основою організації грошово-кредитних відносин” [95, с. 288 Б]. На наш погляд, у наведеному визначенні перелічується характеристика деяких з операцій банку, аніж розкривається поняття кредитних відносин.

У науковій роботі проф. О. В. Дзюблюка більш обґрунтовано розглядається сутність кредитних відносин, де, на його думку, “кредитні відносини є формою уречевлених відносин, що складаються між учасниками суспільного відтворення з приводу передачі на платній основі грошових або товарних цінностей від одного суб’єкта ринку до іншого у тимчасове користування” [68, с. 28 Б].

Такі автори, як М. С. Ващик та Г. В. Черевко, вважають, що “кредитні відносини, зокрема в сільському господарстві, слід тлумачити насамперед як суспільно-економічні, оскільки у теперішній час вступ кредитора та позичальника в кредитні відносини зумовлює безліч не лише економічних (у плані суто матеріального аспекту одержання позики, оцінки

кредитоспроможності позичальника тощо), а й формальних й неформальних суспільних відносин між ними” [30, с. 57]. З позицією цих авторів ми погоджуємося лише частково, оскільки, як вже зазначалося вище, кредит як економічна категорія повинна розглядатися лише в рамках економічних відносин, а суспільні відносини існують поза ними.

Якщо говорити про те, чи є терміни “кредит”, і “кредитні відносини” тотожними, чи все-таки ці поняття є відмінними одне від одного, то критерієм такої істини є їх практична реалізація. Саме історичний контекст засвідчує те, що кредитні відносини виникли ще до появи кредиту.

Кредитні відносини існують з моменту подання позичальником до банківських чи небанківських фінансово-кредитних інституцій кредитної заявки. Формування портфеля кредитних заявок на отримання кредиту та співбесіда з потенційним позичальником, оцінка кредитоспроможності позичальника та оцінка ризику за кредитом на основі пакета документів, поданих позичальником до банку, включаючи визначення порядку забезпечення повернення кредиту, підготовка кредитним працівником висновку про можливість (неможливість) кредитування потенційного позичальника, оформлення кредитної угоди і договору застави, надання кредиту, використання та повернення кредиту, здійснення нагляду та контролю за виконанням позичальником умов кредитного договору тощо – все це кредитні відносини, які виникають та існують ще до появи кредиту.

Можна зробити висновок про те, що поняття кредиту дещо вужче, аніж кредитні відносини, оскільки останні включають відносини, які передують кредиту, сам кредит та його супровід. Особливістю кредитних відносин є те, що вони не змінюють власника вартості, що передається в кредит, тобто власником вартості є кредитор, а позичальник має лише право тимчасового користування цим кредитом. Отже, кредит і кредитні відносини – це сукупність економічних відносин, котрі тісно пов’язані між собою, але не є тотожними, тобто поняття кредиту і поняття кредитних відносин не збігаються.

Кредитні відносини в сільському господарстві ґрунтуються на тих самих засадах, що й в інших секторах економіки, але водночас їм притаманні суттєві

особливості, врахування яких у процесі їх організації є важливою передумовою ефективності сільського господарства та кредитного забезпечення аграрного сектору економіки України загалом. Економічною основою для створення кредитних відносин є кругообіг основних засобів, а необхідність у кредитному забезпеченні сільського господарства полягає в раціонально організованому їх обігу.

В аграрному секторі економіки України кредитні відносини характеризуються певними специфічними особливостями, врахування яких у процесі кредитного забезпечення банківськими та небанківськими фінансово-кредитними інституціями підприємств сільського господарства є суттєвою передумовою вирішення проблеми кредитування.

Головними елементами кредитних відносин є суб'єкти та об'єкти. З одного боку, елементами кредитних відносин виступають банки, кооперативи, лізингові компанії, які надають у тимчасове користування певні цінності, а з іншого – сільськогосподарські підприємства-позичальники, які отримують у тимчасове користування ці цінності і після закінчення домовленого між сторонами строку зобов'язуються їх повернути.

На думку С. В. Глуценка, “суб'єктами кредитних відносин є ...кредитори, позичальники, посередники” [42]. Професор А. М. Ковальова вважає, що “кредитні відносини передбачають як мінімум наявність двох суб'єктів...” [189], проф. Н. Ф. Самсонов дотримується такої самої думки [188].

З огляду на дослідження, особливий інтерес викликає законодавчо визначене тлумачення суб'єктів кредитних відносин, що наводяться в Законах України (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Види суб'єктів кредитного процесу та їх визначення в законодавстві України

Законодавче джерело	Визначення
Закон України № 2121-III від 7 грудня 2000 р. із змінами, внесеними згідно із Законами (3024-VI від 15.02.2011 р). “Про банки і банківську діяльність”	Банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості яку внесені до Державного реєстру банків [132].
Закон України № 723/97-ВР від 16.12.1997 р). “Про фінансовий лізинг”	Лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу. Лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця. Продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу. Інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу [141].
Закон України № 469/97-ВР від 17.07.1997 р. “Про сільськогосподарську кооперацію”	Сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, що є сільськогосподарськими товаровиробниками, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності у сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу [139].
Закон України № 469/97-ВР від 17.07.1997 р. “Про сільськогосподарську кооперацію”	Сільськогосподарське підприємство-позичальник – фізична або юридична особа незалежно від форми власності та господарювання, в якій валовий дохід, отриманий від операцій з реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, за наявності сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень тощо) та/або поголів'я сільськогосподарських тварин у власності, користуванні, в тому числі й на умовах оренди, за попередній звітний (податковий) рік перевищує 75 відсотків загальної суми валового доходу [139].

* Складено автором на основі визначень, що наводяться в законодавстві України

Механізм кредитування в умовах ринкових відносин повинен враховувати як інтереси сільськогосподарських підприємств, так і інтереси

банку. На рис. 1.1 схематично зображено взаємодію всіх складових організаційно-економічного механізму кредитування аграрної сфери: суб'єктів та об'єктів кредитування; умов та етапів процесу кредитування.

Рис. 1.1. Механізм організації кредитування сільськогосподарських товаровиробників

*Джерело [46, с. 183]

Кредитні відносини між кредитором і позичальником на практиці необхідно будувати та реалізувати на основі забезпечення єдності правових

інтересів таких відносин і тільки їх спільність є передумовою ефективного розвитку та функціонування в практичній реалізації.

Економіко-правовим інтересам притаманне подвійне існування. З одного боку, кредитори, тобто ті, хто кредитують, коли акумулюють тимчасово вільні кошти у фізичних та юридичних осіб, несуть правове зобов'язання перед ними на весь термін користування коштами. У разі прострочення кредиту або неспроможності повернути його вони несуть перед клієнтами правову відповідальність. З другого боку, позичальники, котрі беруть чужу власність (кредит) у тимчасове користування, несуть перед кредитором юридичну відповідальність за оплату користування кредитом і за терміни повернення. На практиці, в результаті взаємовідносин між кредитором і позичальником зобов'язання та правова відповідальність по чергово можуть змінюватися, що й характеризує специфіку кредитних відносин. Кредитори можуть ставати боржниками, коли акумулюють тимчасово вільні кошти у юридичних і фізичних осіб, а боржники – кредиторами, коли надають кредити. Із підписанням кредитної угоди між кредиторами і позичальниками відбувається реалізація правових зобов'язань на практиці. Такі автори, як М. Г. Дмитренко і В. С. Потлатюк, з цього приводу зазначають: “Кредитні відносини між кредитором (банком) та позичальником обов'язково набувають договірнього характеру, що передбачено Законом України “Про банки і банківську діяльність” [70]. Таким чином, інструментом їх реалізації є письмова угода, відповідно до чинного законодавства, за недодержання якої, потрібно відповідати.

Формувати кредитні відносини між кредитором і позичальником необхідно таким чином, щоб забезпечити для обох сторін найвищу ефективність використання цих коштів, незважаючи на те, що одержання прибутку є головною метою кредитора, а потреба у додаткових коштах – метою позичальника. Отже, має бути забезпечення єдності та спільності їх інтересів, що є основою компромісу між ефективністю надання банками кредиту й ефективністю використання позичальником кредитних ресурсів. Довіра обох

сторін повинна бути закладена в основі кредитних відносин. У разі відсутності такого критерію ці відносини стають економічно не вигідними, тому з боку кредитора не буде згоди надати кредит, а з боку позичальника не буде прагнення отримати його.

Отже, кредитні відносини між банківськими і небанківськими кредитно-фінансовими інституціями, з одного боку, та сільськогосподарськими підприємствами-позичальниками, з іншого боку, реалізуються в процесі кредитування та цілком природно ґрунтуються на об'єкті цих відносин, який необхідно розглядати, як одну з їх невід'ємних складових.

Об'єктом кредитних відносин виступає певна вартість (у товарній чи грошовій формі), яка передається у тимчасове користування від кредитора до позичальника на умовах повернення та з приростом у вигляді відсотка.

На кредитні відносини в аграрному секторі економіки України впливає специфіка сільського господарства. Серед працівників кредитних установ та економістів-аграріїв не спостерігається заперечень щодо потреби врахування специфічних особливостей сільського господарства при організації кредитного забезпечення.

Розглянемо на практиці особливості сільськогосподарської діяльності в аграрному секторі економіки.

1. Залежність від умов природи (світло, температура, вологість, заморозки, град, бурі, урагани, повені, сильні зливи, засухи і т. і.). Сільське господарство – це та галузь економіки, яка значною мірою залежить від сил природи. Біологічні природні фактори більшою мірою впливають на галузь рослинництва, а саме: на рівень врожайності сільськогосподарських культур. Неприятливі погодні фактори приводять до часткової або повної загибелі врожаю.

Урожайність сільськогосподарських культур, незважаючи на застосування новітніх прогресивних технологій, може різко змінюватися під впливом коливання природних факторів. Джерелом монопольного доходу можуть бути сприятливі кліматичні умови, що сприятиме продажу

сільськогосподарської продукції рослинництва за вищими цінами (перших у сезоні овочів і фруктів).

2. Сезонність виробництва. В тому випадку, коли спостерігається не збіг у часовому просторі робочого періоду з виробничим періодом, тобто того часу, впродовж якого для отримання продукту застосовується людська праця (оранка, весняна сівба, догляд за рослинами і сінозбирання, збирання урожаю та ін.), та того часу, впродовж якого продукт перебуває у виробництві (формування врожаю тощо), йдеться про сезонність. Вона спричиняє тимчасовий розрив у часі між авансуванням коштів у виробництво та їх отриманням після реалізації продукції. Сезонне коливання потреби в капіталі найбільш яскраво виражене у підприємств, що спеціалізуються на вирощуванні та виробництві продукції рослинництва (плодоконсервні заводи, цукрові заводи). Слабше виражені сезонні коливання потреби в капіталі у підприємств, що спеціалізуються на тваринництві, хоча також простежуються періоди накопичення та наростання витрат.

3. Безперервність процесу виробництва в сільському господарстві. Для забезпечення безперервної виробничої діяльності в сільському господарстві, яка не може бути зупиненою, необхідно своєчасно та постійно вкладати грошові кошти та надавати кредити.

На початку виробничого процесу в період проведення комплексу весняно-польових робіт спостерігається поступове наростання потреби підприємства сільського господарства в кредитних коштах, взимку потреба в коштах різко зменшується. Створення для сільськогосподарських підприємств-позичальників реальних можливостей залучення додаткових коштів у періоди збільшення потреби в них сприяє результативності їх діяльності. Своєчасне надходження кредитів є запорукою успіху виробничого процесу, а затримка або несвоєчасне надходження коштів може призвести до зриву виробничого процесу. Отже, для того, щоб виробничий процес був результативним, необхідно забезпечити його безперервність.

4. Самовідтворення. Специфічною рисою цієї галузі економіки є самовідтворення. Частина отриманої продукції залишається у внутрішньогосподарському обігу (гній, корми, молодняк тварин), тобто не реалізується на сторону й не набуває грошової та товарної форм (не проходить стадії реалізації). Приблизно 30–40% продукції в натуральній формі залишається в наступних циклах відтворення, а відповідно до цього сільськогосподарське підприємство не отримує виручки, а отже, воно є низькотоварним.

5. Висока ризикованість сільського господарства. В цьому випадку дослідженню підлягають кредитні відносини для початкового бізнесу. На початковому етапі свого розвитку підприємство не має ще ділової репутації та компетентності вести справу, а також не має свого іміджу в економічних відносинах. Позичальники повинні мати можливість та бажання своєчасного розрахунку з кредитором, оскільки для кредитора вживання терміна “ризик” є неприйнятним.

6. Низька прибутковість сільського господарства. У зв'язку із специфічними особливостями сільського господарства питання формування прибутку для них є дуже складним. У сільськогосподарського підприємства спостерігається висока ймовірність неотримання прибутку, яка залежить не від господарської діяльності самого підприємства (сарана, епідемія та ін.); частину свого прибутку підприємству необхідно використати на матеріально-технічне забезпечення. Як було зазначено вище, за частиною сільськогосподарської продукції фінансові результати не формуються, а також чималий вплив на формування прибутку мають природні умови. Отже, ми бачимо, що на формування величини прибутку сільськогосподарського підприємства впливає ряд факторів (внутрішніх та зовнішніх). Специфічні особливості ведення господарської діяльності підприємствами-аграріями наведено на рис. 1.2.

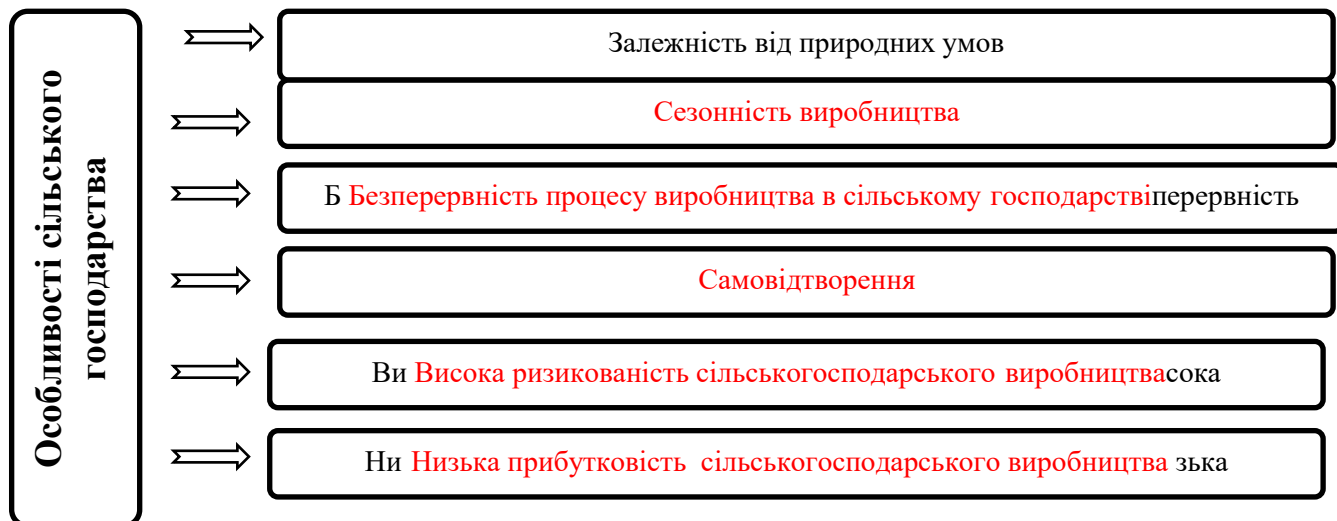

Рис. 1.2. Особливості сільського господарства, які впливають на режим кредитного забезпечення

*Складено автором на основі узагальнення наведених вище вимог галузі

Аграрне підприємство у процесі своєї господарської діяльності потребує залучення кредитних вкладень у значних обсягах. Отже, агропромисловий комплекс вважається кредитомісткою галуззю. Підвищена кредитомісткість галузі вимагає надання їй кредитів на більш прийнятних умовах (пільгових).

На основі узагальнення наведених вимог галузі щодо організації кредитних відносин на практиці з урахуванням специфічних особливостей сільського господарства впливає необхідність власного визначення терміна “кредитне забезпечення сільського господарства”. Отже, для достеменного розкриття предмета дисертаційної роботи виникає необхідність у визначенні такої окремої економічної категорії, як кредитне забезпечення.

Розглянемо, як окремі наукові дослідники подають своє бачення поняття “кредитне забезпечення”. Наведемо найбільш поширені підходи до розуміння терміна “забезпечення”, а саме: “...створення всіх необхідних умов для здійснення чогось; відсутність матеріальної потреби; достаток” [174, с. 529]; “...постачання чогось у достатній кількості; задоволення у якихось потребах; надання достатніх матеріальних засобів до існування” [33, с. 187]. Отже,

основою кредитного забезпечення є матеріальна цінність (позикова вартість), достатність та необхідність.

На думку О. Є Гудзь, “кредитування, як процес надання кредитів, є складовою кредитного забезпечення” [56, с. 335]. Вчена наводить власне тлумачення кредитного забезпечення: “...система фінансових відносин, яка включає заходи щодо здійснення безпосередніх відносин банківських та позабанківських кредиторів з позичальниками з приводу організованих і неорганізованих форм одержання кредитів та їх повернення” та твердить, що “кредитне забезпечення реалізується через кредитний механізм” [56, с. 335]. В цьому визначенні існує врахування різних інституційних кредиторів, тоді як у багатьох літературних джерелах простежується ототожнення кредитного забезпечення суто з банківським кредитуванням та його підтримкою з боку держави.

Я. М. Гончарук під кредитним забезпеченням розуміє “...сукупність фінансово-кредитних відносин, які виникають з приводу створення певних зовнішніх та внутрішніх умов для пошуку, залучення та ефективного використання фінансових ресурсів суб’єктів господарювання в агропромисловій сфері економіки та її регіонів” [44]. У наведеному визначенні автор узагальнює поняття через призму фінансово-кредитних відносин як взаємодії між суб’єктами процесу з приводу залучення кредитних ресурсів.

Ю. В. Тодосійчук у своєму дослідженні вважає, що “кредитне забезпечення варто розглядати крізь призму інтересів та спроможності підприємства до залучення кредитних ресурсів” [180, с. 98]. У представленому визначенні автор подає означену дефініцію через сукупність різних відносин, що виникають з приводу забезпечення кредитними коштами.

В. І. Вагізова під кредитним забезпеченням вбачає: “...сукупність узгоджених економічних зв’язків, виникаючих з приводу пошуку та використання кредитних ресурсів, спрямованих на життєдіяльність реального та фінансового секторів економіки” [28]. У наведеному визначенні

розглядається сукупність різних економічних зв'язків, що є цілком зрозумілим та прийнятним.

Доволі вузькоспрямовано подає визначення кредитного забезпечення А. С. Кудінов: "... кредитне обслуговування, під яким розуміється сукупність фінансових відносин з приводу кредитування суб'єктів господарювання та здатності такого суб'єкта погашати взяті на себе зобов'язання щодо виконання кредитної угоди" [92]. Насамперед представлено визначення кредитного забезпечення розгортає етапи його ведення.

На думку О. О. Терещенко, термін "кредитне забезпечення" відображає реалізацію на практиці принципу кредитування, а саме: "у разі, якщо позичальник не в змозі виконати свої зобов'язання у передбачені кредитним договором строки, кредитор може задовольнити свої вимоги за рахунок кредитного забезпечення [178, с. 11]. З нашої точки зору, термін "кредитне забезпечення", застосований у такому контексті, дещо відрізняється від представленої нами економічної дефініції "кредитне забезпечення сільського господарства", оскільки він відображає лише деякі умови видачі кредиту.

Такі підходи не є структурованими, тобто такими, які б розкривали сутнісну змістовність понятійного апарату, який використовується. Якщо говорити про те, що кредитування відображає процес, кредит – явище, то в нашому випадку, насамперед кредитне забезпечення є чітко розмежованим поняттям, яке має характеризувати певний стан підприємства у процесі прояву явища, тобто кредиту і дії процесу, тобто кредитування. Це означає необхідність забезпечити кредитними ресурсами сільськогосподарські підприємства в результаті їх діяльності, що в кінцевому підсумку приведе до неперервності виробничого процесу та його економічного зростання.

На наш погляд, кредитне забезпечення сільського господарства – це економічні взаємини банківських і небанківських фінансово-кредитних інституцій та держави, які спрямовані на забезпечення суб'єктів сільського господарства кредитними ресурсами з урахуванням специфіки аграрного виробництва.

1.2. Науково-методичні засади класифікації та принципів кредитного забезпечення сільського господарства

Сутність кредиту як економічної категорії ґрунтується та виявляється в його функціях. У філософському словнику наводиться таке визначення поняття “функція”, як “...спосіб діяння речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту” [190, с. 748].

В економічній теорії сучасні наукові дослідження не мають єдиного підходу до визначення сутності та кількості функцій кредиту.

Єдиною функцією, навколо якої не спостерігається гострих дискусій і яка розглядається багатьма дослідниками, є перерозподільна [69, с. 10; 51, с. 277], суть якої зводиться до того, що за допомогою тимчасово вільних коштів одних суб'єктів відбувається їх перерозподіл на засадах терміновості, поверненості та платності між іншими суб'єктами, які відчувають тимчасову потребу в додаткових ресурсах.

За рахунок перерозподільної функції відбувається нагромадження позикових коштів у тих сферах господарської діяльності, які мають здатність забезпечення найбільш ефективного їх використання. Кредит сприяє вирівнюванню норми прибутку при переливі капіталу з одних галузей економіки в інші. Кредит у перерозподільній функції забезпечує безперервний процес виробництва та отримання високого прибутку.

На думку О. В. Дзюблюка, “лише перерозподільну функцію можна розглядати як таку, що відображає конкретний прояв суті кредиту як економічної категорії” [68, с. 26]. Він пропонує лише визнання перерозподільної функції кредиту. На нашу думку, в економічній системі, крім перерозподілу вартості, заслуговують на увагу інші функції кредиту.

В економічній літературі спостерігається широкий спектр думок стосовно функції заміщення кредиту. Деякі вчені, зокрема М. І. Савлук, з цього приводу зазначають: “Кредит забезпечує сприятливі умови для ефективного регулювання обороту грошей, оскільки кредитний механізм дає можливість

гнучко розширити масу платіжних засобів в обороті” [52, с. 456]. О. І. Лаврушин називає цю функцію кредиту “заміщення дійсних грошей кредитними операціями” [64, с. 174], вбачаючи основу у розвитку безготівкових розрахунків. Притримуються такої позиції В. І. Тарасов та Є. І. Кузнецова [177, с. 128; 93, с. 296 Б]. В. Д. Лагутін зазначає, що “функція заміщення грошей кредитними інструментами пов’язана з антиципаційною властивістю кредиту – здатністю кредиту випереджати в часі процес нагромадження в товарній і грошовій формах” [97, с. 17–18].

На сучасному етапі розвитку економіки, кредит цю функцію виконує частково, тобто не повною мірою, оскільки тривалий період часу золоті монети як повноцінні гроші в обороті не використовуються.

Багато авторів наголошують та виділяють контрольну функцію кредиту [2; 49; 114], суть якої полягає в тому, що “у процесі кредитування здійснюється контроль за дотриманням умов і принципів кредитування з боку суб’єктів кредитної угоди” [49, с. 214]. З огляду на це, контрольна функція кредиту передбачає здійснення двостороннього контролю за діяльністю суб’єктів кредитних відносин. З одного боку, вона передбачає необхідність кредитора контролювати господарську діяльність позичальника з метою мінімізації ризику, а з другого – передбачає контроль позичальника за своєю діяльністю, з метою своєчасного погашення кредиту. Якщо таким чином розглядати “роботу” кредиту, то йому притаманна контрольна функція. У своїй праці А. М. Бабіч і Л. Н. Павлова теж виокремлюють контрольну функцію кредиту та дотримуються подібних позицій. На їх думку, “контроль об’єктивно притаманний кредиту, заснованому на наданні вільних ресурсів у тимчасове користування” [187, с. 60–61].

Професор М. І. Савлук зауважує: “Контрольній функції кредиту притаманна специфіка, яка відрізняє її від контролю, властивому іншим відносинам – фінансовим, податковим, страховим тощо. Вона полягає у високому стимулюючому ефекті й обмеженості адміністративно-вольового впливу на контрагента” [54].

Деякі автори у своїх працях пропонують виокремити ще стимулюючу функцію кредиту. На їх погляд, “кредит має відповідати тому строку, протягом якого окупляться здійснені витрати, а отриманий дохід дозволить виплатити проценти” [187, с. 60–61].

Кредит дійсно стимулює розвиток економіки, але не доцільно виокремлювати цю функцію, як самостійну. На нашу думку, було б логічно поєднувати контрольну і стимулюючу функції в одну – контрольню-стимулюючу.

А. С. Гальчинський розглядає ще функцію капіталізації вільних грошових доходів [40, с. 188–192]; В. С. Волинський в якості функцій кредиту розглядає ще функції економії витрат обігу, а також централізації і концентрації капіталу [35, с. 10].

Немає жодних підстав для виокремлення цих функцій, тому що вони реалізуються через вищеназвані, і більшою мірою розглядають та характеризують роль кредиту у розширеному відтворенні.

Б. С. Івасів звертає увагу ще на емісійну функцію кредиту, “оскільки на основі кредиту здійснюється емісія грошей як платіжних засобів” [51, с. 268]. Цієї думки ми не поділяємо, оскільки лише банківській системі притаманна емісія грошей, тому не потрібно і немає підстав її поширювати на кредит.

Взаємопов’язаність виділених у нашому науковому дослідженні функцій сприятиме забезпеченню стійкості кредитних відносин між кредитором і позичальником. Ці функції зображено на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Функції кредиту

*Складено автором на основі економічних досліджень

Підхід до розуміння сутності кредиту через функції, є не зовсім вдалим, а також обмеженим у своїх можливостях через відсутність єдиних поглядів щодо трактування цих функцій в сучасних умовах.

В економіці кредитні відносини базуються на певній методологічній основі, де одним з найважливіших елементів методологічного забезпечення кредитних операцій є принципи кредитування, дотримання яких у процесі організації надання й погашення кредитів є необхідним.

В економічній літературі немає єдності поглядів на склад і зміст принципів кредитування. Одні автори виділяють чотири [176], другі – п'ять [146], інші – шість [186] принципів сучасної організації кредитування.

Визначення терміна “принцип” подається в “Новому тлумачному словнику української мови”, як “...основне вихідне положення, засада; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь; правило, покладене в основу” [114, с. 714]. В. Д. Лагутін з цього приводу наголошує, що “принципи банківського кредитування – це основні вихідні положення, на які спирається теорія і практика кредитного процесу” [97, с. 45].

В системі принципів банківського кредитування особливе місце посідають специфічні принципи, запорукою ефективності яких є обов'язковість їх дотримання в практичній реалізації взаємовідносин, які виникають між кредитором і позичальником.

У науковому плані системний підхід до дослідження принципів кредитування є єдино правильним. На думку В. С. Марцина, “в системному підході реалізується і конкретизується наукове розуміння принципів кредитування як взаємозв'язаної цілісної сукупності певних положень і понять” [108, с. 18].

Детальніше зупинимося на оцінці та розгляді принципів кредитування, які відображають сутність кредиту як економічної категорії.

Принцип строковості означає, що кредитор передає тимчасово вільні кошти, які знаходяться у його розпорядженні позичальнику на певний чітко

обумовлений термін, який сторони повинні узгодити в момент вступу в кредитні відносини. Для усіх суб'єктів кредитних відносин має важливе значення дотримання принципу строковості, оскільки його порушення може закінчитись пред'явленням банком до позичальника фінансових вимог.

Для кредитора своєчасне повернення коштів, наданих у позичку, є одним із суттєвих факторів підтримання ліквідності, для позичальника – одним із факторів впливу на можливість отримання нових кредитів, а також можливість уникнення сплати підвищених відсоткових платежів за прострочені кредити.

Банкам при кредитному забезпеченні сільськогосподарських підприємств не завжди правильно вдається визначити строк погашення кредиту, який визначається виходячи з тривалості кругообігу капіталу та окупності капіталовкладень (проекту). Отже, важливе значення для сільськогосподарських товаровиробників має принцип строковості, оскільки чим більшим буде строк кредитування, тим вищим буде ризик непогашення позики.

Вихідним у системі банківського кредитування є принцип повернення, який наголошує на тому, що позика має обов'язково бути повернена кредитору після її використання позичальником.

Принцип повернення є основою організації кредитних відносин, повністю залежить від ефективної роботи банку з індивідуальним позичальником, а кредитні відносини необхідно будувати так, щоб отримана позичальником чужа власність у його господарстві здійснила кругообіг і повернулася до кредитора. Професор О. І. Лаврушин зазначає: “Поверненість кредиту – це як би поверненість в квадраті” [64, с. 166 Б]. Якщо позичка не буде повернена, то втратиться довіра до позичальника і кредит перетвориться на безповоротне фінансування.

У разі порушення цього принципу кредитування надати нові позики буде не можливо, оскільки відбудеться перетворення строкової заборгованості за позиками у прострочену, а повернені позики є одним з ресурсів кредитного забезпечення. Як правило, нові кредити не надаватимуться у зв'язку з

наявністю прострочених позик. Саме принцип повернення кредиту відображає його головну характеристику.

Суб'єкти, які мають намір вступити у кредитні відносини повинні чітко обумовити ціль, на яку будуть використані кредитні кошти, оскільки тільки реалізація конкретної цілі (проектів, заходів), на яку видано кредит, може забезпечити можливість підприємства погасити позичку.

Цільовий характер кредитного забезпечення завжди повинен зумовлювати необхідність вкладення наданих у тимчасове користування коштів у конкретні господарські проекти, визначені у кредитному договорі між банком і позичальником.

Цільовий характер кредиту означає визначення конкретних напрямів застосування додаткових коштів. Для сільськогосподарської галузі здебільшого ці напрями є стандартизованими – це заготівля насіння, добрив, кормів, паливно-мастильних матеріалів та інше.

З боку банківської установи необхідно посилити контроль за цільовим використанням залучених коштів. На думку М. Я. Дем'яненка, "...ця вимога означає не повернення до тотального контролю старих часів, а додержання однієї з вимог кредитування. Оскільки більшість кредитів є пільговими, то завжди буде спокуса використати їх не за цільовим призначенням" [60, с. 22].

У тому разі, коли банк виявляє факти використання кредиту не за цільовим призначенням, він має право достроково розірвати кредитну угоду.

Для деяких видів кредитів, наприклад, споживчого, найважливіше значення полягає у джерелі погашення кредиту, а не цільовому використанні, а надання банківського кредиту у виді овердрафту має складність контролю цільового використання кредитних ресурсів. На нашу думку, цей принцип не є універсальним, головне, щоб позичка була повернена позичальником в обумовлений час, повною мірою та з відповідними відсотками.

Принцип забезпеченості не допускає збитків від неповернення клієнтом позички внаслідок невиконання позичальником своїх зобов'язань. На думку В. С. Марцина, цей принцип означає, "що проти заборгованості за позиками, яка

відображається в пасиві балансу клієнта-боржника, має бути певне майно, що враховується в активі його балансу, або зобов'язання третьої особи погасити борг банку” [107, с. 20]. Л. А. Дробозіна подає таке трактування принципу забезпеченості кредиту: “Цей принцип полягає у необхідності забезпечення захисту майнових інтересів кредитора у разі можливого порушення позичальником узятих на себе зобов'язань і знаходить практичне відображення в таких формах кредитування, як позика під заставу або під фінансові гарантії. Особливо актуальний у період загальної економічної нестабільності” [185, с. 337]. А. М. Мороз зазначає, що принцип забезпеченості кредиту “застосовується з метою захисту інтересів банку та недопущення збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника” [118, с. 63].

Зменшення ризику кредитної операції є головною метою реалізації цього принципу. Застава, гарантія, свідоцтво страхової компанії, поручительство – це реальне забезпечення погашення боргів. Як виняток, без забезпечення банківський кредит надається тим позичальникам, які мають високу платоспроможність, тісні ділові зв'язки з банківською установою, високоліквідні джерела погашення позички.

У процесі кредитного забезпечення кредитор повинен вимагати від позичальника не тільки повернення основної суми боргу, а й сплати додаткової плати (відсотка, комісії) за користування нею, тобто кредит має бути поверненим з відповідною оплатою за його користування.

На практиці реалізація цього принципу здійснюється за допомогою такого механізму, як банківський відсоток, де ставка банківського відсотка є своєрідною “ціною” кредиту.

Для кредитора стимулом економічної зацікавленості надання коштів у тимчасове користування є одержання плати, за рахунок якої вони покривають витрати й отримують дохід. Для позичальника платність позички теж має важливе значення. У разі перевищення відсоткової ставки над нормою прибутку позичальник втрачає економічний стимул до ведення своєї

господарської діяльності. Це примушує позичальника вкладати залучені кошти в ефективні проекти.

Сільськогосподарське підприємство має потребу у встановленні банком невисокого розміру плати за користування кредитними ресурсами, що зумовлено низькою прибутковістю діяльності сільського господарства, порівняно з іншими галузями економіки.

Зазначені вище принципи кредитування є загальновідомими і щодо них немає дискусій серед науковців.

Ми вважаємо доцільним зазначити ще принцип договірності характеру, який регламентує взаємовідносини між кредитором і позичальником. Цей принцип до цього часу залишається поза увагою принципів кредитного забезпечення, незважаючи на те, що між учасниками кредитної угоди в обов'язковому порядку оформляється кредитна угода.

В ринкових умовах ефективна реалізація кредитних відносин потребує врахування інтересів суб'єктів цих відносин – як кредитора, так і позичальника. Відповідно, на нашу думку, є необхідність у виділенні ще одного принципу банківського кредитування – принципу ефективності, не відображений у банківській практиці, в якому покладено максимальне задоволення учасників кредитних відносин у результатах своєї діяльності.

Л. П. Кролівецька [86, с. 216], Л. Рябініна [146, с. 29] виокремлюють ще принцип диференційованого характеру кредитування. У процесі кредитного забезпечення установи банків диференціюють позичальників, тобто використовують суб'єктивний підхід до надання кредитних ресурсів з метою захисту своїх інтересів. Це означає зважений підхід до різних категорій потенційних позичальників з боку комерційного банку. Кредитори надають кредитні кошти лише кредитоспроможним позичальникам, котрі мають змогу їх вчасно повернути.

Диференціації передують аналіз кредитоспроможності боржника, що дає змогу оцінити його фінансовий стан. Деякі з банківських установ оцінюють

ризиковість цілі, тобто здатність позичальника заробити кошти для погашення боргу в процесі його поточної діяльності, що, на наш погляд, має сенс.

О. І. Лаврушин наводить ще такі принципи, як ефективність, опосередкованість кредитом платіжного обороту, раціональне кредитування [17, с. 251]. Ці принципи, на наш погляд, повторюються у вищенаведених принципах кредитування.

Одержану сукупність принципів кредитного забезпечення зображено на рис. 1.4.

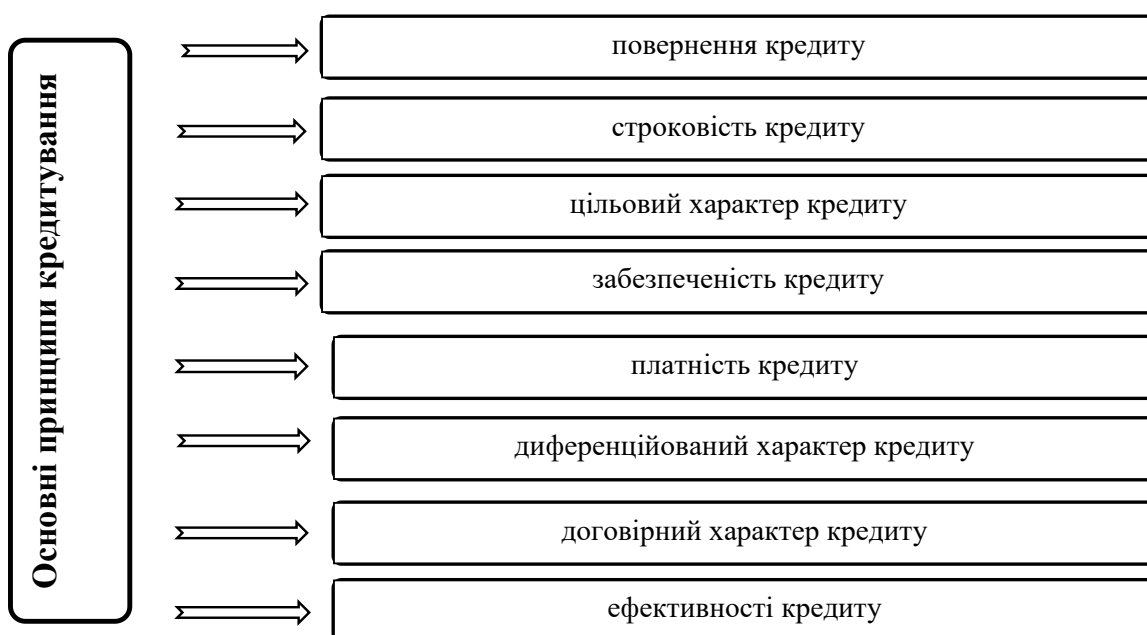

Рис. 1.4. Основні принципи кредитування

*Складено автором на основі економічних досліджень

Принципи кредитного забезпечення є взаємопов'язаними та впливають із сутності кредиту, тому жодному з них не можна надати переваги. Саме їх взаємодія сприяє ефективній організації кредитних відносин між кредитором і позичальником.

Дотримання на практиці всіх принципів банківського кредитування є обов'язковим для здійснення ефективної кредитної діяльності. Тільки в комплексному їх застосуванні вони можуть забезпечити збалансування

економічних інтересів обох суб'єктів кредитних відносин та зацікавити у найкращій результативності й ефективності їхньої діяльності.

Багатьом видам кредиту не притаманні перераховані принципи. Так, наприклад, принцип забезпеченості та цільового характеру використання не застосовується при наданні комерційного кредиту.

Принципи банківського кредитування є сталими, тобто незмінними, вищеперелічені принципи існуватимуть доти, поки існуватиме кредит.

Можна зробити висновок про те, що значна увага у працях вітчизняних та зарубіжних учених приділяється саме принципам і функціям кредитування. Проте особливість кредитного забезпечення розвитку сільського господарства має бути практично відображена у класифікаційній ознаці кредитів, які у теоретичному плані є недостатньо розроблені.

У наукових публікаціях, присвячених теорії кредиту, немає жодних однакових визначень сутності форм і видів кредиту. Нерідко вчені-економісти наводять неповні ознаки класифікації або й навіть суперечливі, що призводить до плутанини у з'ясуванні питань теоретичного та практичного характеру, що пов'язані з удосконаленням кредитного забезпечення розвитку сільського господарства.

Часто науковці під одним й тим самим поняттям розуміють види кредиту, а інші – форми. Деякі з них взагалі не згадують про види кредитів, а лише говорять про його форми. “Під формою кредиту слід розуміти найбільш загальний прояв його сутності, що не зачіпає внутрішньої структури кредиту і не пов'язаний з конкретною характеристикою її окремих елементів” [54, с. 436].

Може бути дві форми кредиту, а саме: товарна і грошова. Кредити у товарній чи грошовій формах мають рівноправне значення, проте в умовах сучасної економіки грошовий кредит є типовим і має значно ширшу сферу застосування. Юридичні особи – організації, підприємства – найчастіше надають товарний кредит.

Проф. О. І. Лаврушин виділяє ще таку форму кредиту, як змішану або товарно-грошову [63, с. 181]. На наш погляд, лише для разових операцій

можливе застосування змішаної форми кредиту, тому що рух позикової вартості характеризується безперервністю.

“Під видом кредиту слід розуміти конкретний прояв окремих елементів кредиту як економічного явища” [54, с. 436]. Існує дуже велика кількість критеріїв класифікації кредиту, тому кількісна характеристика їх видів буде значною.

За строками використання поділ кредитів здійснюється на короткострокові та довгострокові. Як правило, короткострокові кредити надаються сільськогосподарським позичальникам для покриття короткострокових витрат виробництва та обігу, зумовлені його річною внутрішньою нестачею на здійснення комплексу сільськогосподарських робіт. Це відіграє вагомий роль для таких сфер діяльності, яким притаманна сезонність виробництва, зокрема галузі сільського господарства. Як підтверджує практика, на сьогодні у сільському господарстві потреба в кредитах переважно забезпечується у короткостроковій формі. Довгострокові кредити надаються сільськогосподарським позичальникам для оновлення, придбання основних фондів та є вагомим джерелом вкладень.

Зокрема, колектив вітчизняних науковців за термінами користування класифікують кредити на строкові, до запитання, прострочені й відстрочені [122, с. 4]. З ініціативи позичальника або за вимогою кредитора повертаються кредити до запитання, оскільки вони видаються не невизначений термін. У кредитній практиці банку зазначений вид кредиту практично не надається, оскільки він є найбільш ризикованим. Усі види кредитів, які надаються сільськогосподарським підприємствам, є строковими, тобто такими, які надаються на чітко обумовлений у кредитному договорі строк. При кредитному забезпеченні сільського господарства відстрочені кредити насамперед зумовлені специфічними особливостями галузі, оскільки сільськогосподарське підприємство здатне покривати свою заборгованість після отримання виручки за реалізовану продукцію. Кредити, які не погашені у зазначений у кредитному договорі строк, вважаються простроченими.

Важливою ознакою класифікації кредитів є його поділ залежно від забезпечення. Відповідно до цієї класифікаційної ознаки кредит поділяється на два види: забезпечений і незабезпечений [90, с. 47]. Банки України сільськогосподарським підприємствам здебільшого надають забезпечені кредити, які розподіляються на забезпечені майном, майновими правами, цінними паперами, гарантовані майном третьої особи, з іншим забезпеченням. Незабезпечений кредит надається позичальникам, які мають перевірений та надійний авторитет у банківських колах, тобто є кредитоспроможними.

Класифікація кредитів за валютою надання передбачає кредити, надані у національній та іноземній валюті. Для банків видача кредитів сільськогосподарським підприємствам у іноземній валюті є ризикованою, оскільки зниження курсу національної валюти щодо іноземної зумовлює неспроможність позичальника розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників у іноземній валюті призводить до підвищення кредитного ризику для банків.

За способом надання кредити класифікують на разові, відповідно до відкритої кредитної лінії, гарантійні. Отримання разового кредиту позичальником призводить до того, що він змушений постійно подавати документи в банк для обговорення та розгляду. Відповідно до відкритої кредитної лінії впродовж певного відтинку часу здійснюється видача заздалегідь обумовленої суми коштів частинами. Позичальникам надаються гарантійні кредити у разі виникнення у них потреби на попередньо застережених умовах. Разові кредити є найбільш поширеними у банківській практиці методами кредитування для сільськогосподарських підприємств, які використовуються на придбання паливно-мастильних матеріалів, насіння, добрив, гербіцидів.

Класифікація кредитів за характером погашення передбачає кредити, які погашаються водночас, у розстрочку, достроково, з регресією платежів. У сільському господарстві водночас, тобто однією сумою, повертаються разові кредити, переважно короткострокові, які позичались для проведення посівної

компанії. У кредитному договорі для погашення кредитів у розстрочку розписується графік їх повернення. З регресією платежів повертаються ті кредити, які надані під гарантію або поручительство.

За кількістю залучення кредиторів до кредитування розпізнають двосторонній та консорціумний кредит. У кредитних відносинах при двосторонньому кредитуванні участь беруть кредитор і позичальник. Сільськогосподарські підприємства перевагу надають двостороннім кредитним відносинам. Для надання великих за обсягом кредитів або кредитів з підвищеним кредитним ризиком банки об'єднуються в консорціуми. У банківській практиці кредитування сільськогосподарських підприємств цей вид кредиту не набув широкого практичного застосування.

Проф. В. В. Вітлінський подає класифікацію кредитів за обсягами, а саме: на дрібні, середні, великі [91, с. 36]. На наш погляд, ця класифікація не є важливою, оскільки не має конкретного числового критерію класифікації кредитів за розміром, проте спостерігається залежність від капіталу та розміру активів конкретно зазначеного банку.

У практиці банківського кредитування сільськогосподарських підприємств чергова ознака класифікації кредиту є надзвичайно важливою, а саме: класифікація за ступенем ризику. Згідно з цією класифікацією кредити поділяються на стандартні та нестандартні, тобто кредити з підвищеним ризиком. Кредити, надані сільськогосподарським підприємствам зі стійким фінансовим станом, які мають змогу своєчасно та в повному обсязі повернути отримані позики та сплатити відсотки за ними, належать до стандартних кредитів. Кредити, які числяться за сільськогосподарськими підприємствами, не мають належної фінансової стійкості, не мають змоги в обумовлений у кредитному договорі термін повернути отримані позики та сплатити відсотки за ними, належать до кредитів з підвищеним ризиком.

Вагоме значення має класифікація кредитів, що пов'язана із способом сплати відсотків. За такою класифікаційною групою ознак їх поділяють на дисконтні, коли водночас з отриманням кредиту сплачується відсоток, фінітні,

коли після завершенні терміну кредитування сплачується відсоток, та кредити, за якими платність за користування кредитами відбувається періодично протягом дії терміну користування ним.

Класифікаційна ознака відповідно до механізму встановлення відсоткової ставки характеризується плаваючою та фіксованою ставками. Кредит з фіксованою ставкою відсотка є найбільш вигідним та прийнятним для сільськогосподарського підприємства-позичальника, оскільки вона не змінюватиметься до кінця дії договору кредитування. Кредит, наданий за плаваючою відсотковою ставкою, передбачає автоматичні зміни відповідно до змін деяких макроекономічних показників, а саме: Облікової ставки НБУ, інфляції, економічної ситуації.

За режимом кредитування слід виділяти ординарні кредити (на загальних умовах), пільгові та компенсаційні. Сільськогосподарські підприємства завжди матимуть потребу в пільговому кредитуванні. Під пільговими кредитами маються на увазі ті кредити, які видаються банками на більш сприятливих засадах, аніж передбачається внутрішніми вимогами банку. При пільговому кредитуванні слід очікувати більш тривалого терміну користування кредитом, меншого розміру відсоткової ставки за кредитом та інше. Під компенсаційними кредитами слід розуміти ті кредити, які видаються банками відповідно до розробленої програми часткової компенсації сільськогосподарському підприємству рівня відсоткової ставки за рахунок коштів бюджету.

Класифікація кредитів за напрямками вкладень передбачає кредити в поточну діяльність та інвестиційну. До кредитування потреб поточної діяльності належать кредити, спрямовані на задоволення потреби в ресурсах тимчасового характеру: кредити на закупівлю палива й мастильних матеріалів, засобів захисту, придбання посівного матеріалу, кормів та інші цілі, які пов'язані з поточною діяльністю. До інвестиційних потреб діяльності сільськогосподарського підприємства належать кредити на технологічне оновлення виробництва, придбання обладнання, сільськогосподарської техніки,

витрати на капітальне поліпшення земель, тобто коли спостерігається необхідність залучення кредитних коштів на довгостроковий період часу. Таким чином, процес кредитного забезпечення сільського господарства має відповідний чіткий класифікатор, за яким можливо дати характеристику його складовим.

1.3. Кредитна система обслуговування аграрного сектору України

Ефективне функціонування будь-якого ринку в сучасних умовах неможливо уявити без належно розвиненої й чітко сформованої системи кредитного обслуговування.

У кредитному обслуговуванні сільського господарства склалась певна система, основними складовими якої є банківські і небанківські кредитно-фінансові інституції, які на загальноприйнятих засадах здійснюють кредитне обслуговування аграрної галузі. Кредитна система України знаходиться у стадії формування. Вона ще не має всього розмаїття фінансових посередників, які є в розвинених країнах.

Кредитна система складається з кредитної інфраструктури, зорієнтованої на обслуговування агропромислового комплексу та інших секторів економіки, механізму кредитних відносин з комерційними банками та механізму позабанківського кредитування.

Проф. Б. Л. Луців подає два підходи до визначення суті кредитної системи: “сукупність банків та спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, які здійснюють мобілізацію грошових ресурсів і надають їх у позики” та: “сукупність кредитних відносин та інститутів, які реалізують ці відносини” [48, с. 158]. У роботі проф. О. М. Петрука подається два підходи до визначення суті кредитної системи: “сукупність кредитно-розрахункових і платіжних відносин, які базуються на певних формах і методах кредитування” та: “сукупність кредитно-фінансових інститутів, які акумулюють вільні грошові кошти та направляють їх господарюючим суб’єктам, населенню, уряду” [123, с.

9]. А. В. Демківський пропонує розглядати кредитну систему, “як сукупність кредитних відносин, їх форм і методів реалізації та інститутів, за допомогою яких ці відносини функціонують” та: “сукупність банків, спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, які здійснюють мобілізацію грошових ресурсів і надають їх у позику” [59, с. 328].

Ми підтримуємо думку вчених щодо того, що кредитна система повинна включати в себе два основних підходи, оскільки саме із необхідності акумуляції та мобілізації грошового капіталу (тимчасово вільних коштів) між кредитними інститутами і секторами економіки виникають кредитні відносини.

Необхідно зазначити, що функціонування кредитної системи здійснюється через кредитний механізм.

У сучасних умовах найбільш потужною та активною ланкою системи кредитного обслуговування аграрного сектору економіки України є банки, які здійснюють основну масу кредитних і фінансових операцій. К. Маркс у “Капіталі” писав: “Банківська система” – “найбільш витончене і досконале творіння, до якого взагалі приводить капіталістичний спосіб виробництва” [106]. У навчальному посібнику за редакцією Б. Л. Луціва “банківська система” – “організаційна сукупність різних видів банків у їх взаємозв’язку, яка існує в тій чи іншій країні в цілком визначений історичний період” [48, с. 161].

Рівень розвитку банківської системи має вагомий вплив на результативну діяльність економіки країни. Банківська система України сформувалася у 1991 році. Відповідно до ст. 4 Закону України “Про банки і банківську діяльність” вітчизняна банківська система складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону [132]. Необхідно зауважити, що вхідження в банківську систему України іноземного капіталу не є забороненим.

Національний банк України є банком для категорій двох клієнтів, а саме: урядових структур та банківських інститутів. Відповідно до ст. 2 Закону України “Про Національний банк України”: “Національний банк України є

центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України” [135].

Національний банк України надає кошти банківським установам для реалізації цільових державних програм та з метою підтримання ліквідності їх банківської системи.

Кредитне забезпечення комерційними банками сільського господарства великою мірою залежить від ефективної діяльності центрального банку і його впливу на кредитну активність установ банків. Таким чином, центральний банк необхідно вважати невіддільною складовою часткою механізму кредитного забезпечення сільськогосподарської діяльності.

На ефективне функціонування банківської системи негативний вплив та невивідні умови продукує нестабільність фінансового сектору економіки, що ускладнюється кризою неплатежів, дефіцитом ресурсів, скороченням обсягів сільськогосподарського виробництва, тому все частіше постає потреба залучення додаткових коштів, необхідних для здійснення господарської діяльності з метою переборення обмеженості кредитних ресурсів. Саме проблеми банківської системи спричиняють невивідні умови для функціонування аграрного сектору економіки. За результатами проведених трактатів вчених зазначено, що “найчастіше фінансова криза починає перевіряти стійкість економіки саме з банківської системи, з іншого боку – стійкість банківської системи в значній мірі заснована на макроекономічній стабільності і економічному зростанні” [172].

Діяльність комерційних банків побудована на принципах економічної самостійності, рівноправності, добровільності та відповідальності суб'єктів, які вступили у кредитні відносини. Комерційні банки щодо кредитних операцій мають право самостійно визначати суму кредиту, спосіб надання та погашення кредиту, розмір відсоткової ставки та спосіб нарахування відсотків, виконувати нагляд та контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору

відповідно до розробленої власної кредитної політики. Усі суб'єкти господарської діяльності незалежно від їх галузевої приналежності мають доступ до кредитів банку, тобто банки здійснюють кредитне обслуговування всіх учасників ринку, в т. ч. підприємств сільського господарства.

Важливим аспектом у розумінні ролі банківської системи у ході забезпечення аграрного сектора економіки потрібними грошовими коштами є формулювання сутності банку.

Відповідно до ст. 2 Закону України “Про банки і банківську діяльність” наводиться таке визначення банку: “Банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків” [132]. Схожої думки дотримується О. М. Петрук і вважає, що це – “юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати операції, що віднесені суто до банківських ...” [123, с. 28]. В. І. Колесников розглядає банк, як “кредитні організації, що мають виключне право здійснювати у сукупності наступні банківські операції: залучення грошових коштів у вклади коштів фізичних та юридичних осіб, розміщення їх від свого імені і за свій рахунок на умовах поверненості, платності і строковості, ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [13, с. 433].

З точки зору проф. С. В. Мочерного, банк розглядається “...у якості фінансового інституту, що акумулює грошові кошти та інші нагромадження (золоті запаси, цінні папери тощо), надає кредити, здійснює грошові розрахунки, випуск в обіг грошей та цінних паперів, операції з золотом та інші функції” [73, с. 77]. Такий підхід до визначення поняття може охоплювати чималий діапазон фінансових послуг, навіть тих, які не безпремієнно характерні саме банкам, а й іншим фінансово-кредитним інститутам, що значною мірою утруднює правильне визначення суті банківських установ.

В підручнику під редакцією Р. І. Тиркала під банком розуміється “...особливий вид капіталотворчого підприємства, яке мобілізує вільні ресурси клієнтів та інші грошові кошти, розподіляє їх відповідно до потреб між

суб'єктами ринкових відносин, а також надає інші послуги” [10, с. 9]. Проф. О. А. Кириченко визначає банк, як “автономне, незалежне комерційне підприємство” [11, с. 14]. На думку німецького вченого Бруно Бухвальда, банк – це “підприємство, яке займається грошовими, кредитними і тому подібними операціями” [26, с. 6].

На думку проф. Г. Г. Коробової, під комерційним банком необхідно розуміти “...грошово-кредитне підприємство, що перебуває на нижньому рівні дворівневої банківської системи і займається наданням на платній (комерційній) основі банківських послуг фізичним і юридичним особам в умовах ринкової конкуренції з іншими комерційними банками” [14, с. 27].

З точки зору проф. Є. Ф. Жукова, банк – це “...особливий вид підприємницької діяльності, пов’язаної із рухом позичкових капіталів, їх мобілізацією і розподілом” [12, с. 6]. Такої ж думки притримується і Л. С. Сахарова: “Банк – це підприємство особливого виду, яке організує і здійснює рух позичкового капіталу, забезпечуючи отримання прибутку власникам банку” [103, с. 6].

Ю. В. Головін розглядає сутність комерційних банків, як “підприємства, які функціонують відповідно до законів країни перебування або міжнародних правил і звичаїв, якщо їхня діяльність пов’язана із операціями за кордоном” [43, с. 10]. В. І. Тарасов вважає комерційний банк “...госпрозрахунковим підприємством, головним у діяльності якого є реалізація своїх економічних інтересів як вищий принцип, якому можуть бути підпорядковані усі інші можливі цілі” [177, с. 304]. Схожої позиції дотримується і О. І. Кузнєцова, яка розглядає комерційний банк, як: “комерційне підприємство, що несе відповідальність за результати своєї діяльності своїми доходами і власним капіталом” [93, с. 426].

Вживання терміна “підприємство” у трактуванні сутності банку має наявний позитивний зміст. Основна увага при характеристиці банку як підприємства зосереджується на його функціонуванні як виробничого суб'єкта,

однак банк суттєво відрізняється від підприємства, а саме характеристикою його роботи та специфікою капіталу.

Професор Б. Л. Луців визначає комерційний банк, як: “кредитні установи, функціями яких є кредитування суб’єктів господарської діяльності та громадян за рахунок коштів клієнтів, касове та розрахункове обслуговування, виконання валютних та інших банківських операцій” [48, с. 168]. Подібної думки дотримується колектив авторів під керівництвом проф. Л. А. Дробозіної: “комерційний банк – це установа, що кредитує суб’єктів господарювання, приватних осіб і виконує розрахунково-касове обслуговування” [185, с. 464].

Трактування сутності комерційного банку Ю. І. Коробов подає, як “інститут кредитної системи, який немає права емісії банкнот” [18, с. 107]. Це визначення сутності комерційного банку більшою мірою вказує на чільну різницю між комерційним банком та центральним, аніж насправді подає його ґрунтовне формулювання.

Дещо іншої думки щодо визначення комерційних банків дотримується О. І. Лаврушин: “Банк можна визначити як підприємство або грошово-кредитний інститут, який здійснює регулювання платіжного обороту у готівковій та безготівковій формах” [16, с. 18]. Недоліком розуміння поняття банку є відсутність відображення специфіки банківських установ як фінансових посередників, які здатні нагромаджувати та перерозподіляти тимчасово вільні грошові кошти.

Проф. Г. Н. Белоглазова розглядає комерційні банки, як “...фінансові посередники, що здійснюють подвійний обмін борговими зобов’язаннями: випускають свої власні боргові зобов’язання, а кошти, мобілізовані на цій основі, розміщають від свого імені у боргові зобов’язання, випущені іншими організаціями” [15, с. 55]. Проф. К. Р. Тагірбекова головне призначення банку бачить, “...як посередництво у переміщенні грошових коштів від кредиторів до позичальників, від продавців до покупців” [119, с. 55].

З погляду Є. П. Жарковської, комерційний банк: “...виконує роль посередника у переміщенні грошових коштів від кредиторів до позичальників і

від продавців до покупців, а для банків притаманним є подвійний обмін борговими зобов'язаннями і прийняття на себе безумовних зобов'язань із фіксованою сумою боргу” [77, с. 103]. Такі автори, як М. З. Бор та В. В. Пятенко, вважають, що “комерційні банки належать до категорії фінансових посередників, які забезпечують суспільству механізм міжгалузевого і міжрегіонального перерозподілу грошового капіталу” [21, с. 12]. Так, на думку проф. М. І. Савлука, “банки за своїм функціональним призначенням можуть займати провідне місце на грошовому ринку взагалі та у фінансовому посередництві зокрема” [52, с. 545].

Девід Полферман та Філіп Форд вважають, що “банки є фінансовими посередниками, приймаючи грошові вклади від однієї групи людей, яким гроші можуть знадобитися на вимогу або без повідомлення, і позичаючи їх іншим людям на строки до декількох років, а функцією банку, відповідно, є перетворення короткострокових вкладів у довгострокові позички” [125, с. 100]. На думку А. Майкл Бурда і Чарльз Виплош, комерційні банки – це “фінансові посередники, котрі збирають кошти від вкладників і надають їх у позичку, спрямовуючи від заощадників до інвесторів” [25, с. 277].

Як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі цей підхід щодо визначення комерційного банку як фінансового посередника набув значного поширення. В цьому підході розуміння ролі банків зводиться до можливості забезпечення потреб суб'єктів господарювання необхідними тимчасово вільними грошовими коштами та можливістю ефективно використовувати акумульовані ресурси для задоволення потреб як фізичних, так і юридичних осіб.

Ми погоджуємося із трактуванням, відповідно до якого “банк є великою, складною, ієрархічною, динамічною і цілеспрямованою системою, що здатна до розвитку” [71, с.14].

Можна зробити висновок про те, що коли одним із суб'єктів кредитних відносин виступає банк, тоді йдеться про банківський кредит.

При банківському кредиті об'єктом кредитних відносин є вартість у формі грошей. Ця особливість, яка притаманна при кредитних відносинах, які виникають між кредитором і позичальником характеризується із вартісною формою наявних у банківській установі кредитних ресурсів. Тільки кошти можуть бути предметом договору банківського кредиту.

Для банківського кредиту характерною є форма власності на кредитні ресурси. Згідно з теорією всі ресурси банків поділяють на власні (основний капітал, додатковий капітал), залучені і запозичені. Для здійснення банківської діяльності переважно використовуються залучені кошти банків (кошти на рахунках, депозити, кошти банків-кореспондентів, випуск боргових зобов'язань). Як показує практика, банки для успішної роботи не можуть використовувати тільки власний капітал, тому значну частку становить позичений капітал. Акумулюючи доходи і заощадження фізичних та юридичних осіб, грошові накопичення, банки перетворюють їх на позичковий капітал, що дозволяє банку одночасно виступати в ролі позичальника і кредитора.

Ця особливість вказує на те, що комерційний банк є ризиковим підприємством, оскільки він, здійснюючи кредитні операції, ризикує не лише величиною свого власного капіталу, а й позиченим капіталом. Відповідно, має діяти правило: все для клієнта, для його безпеки на основі партнерських відносин, за принципом взаємної зацікавленості [123, с. 22].

В Україні важливою інфраструктурною складовою фінансового ринку є комерційні банки, де значною мірою економічна і соціальна стабільність у країні залежить від їх ефективної діяльності. В системі кредитного забезпечення сільського господарства комерційні банки посіли провідне місце.

Підприємства аграрного сектору економіки, з огляду на особливості їх діяльності завжди матимуть потребу в значних коштах. Саме існуюча кредитна система в змозі задовольнити ці потреби. Вони організують та обслуговують рух позичкового капіталу, виступаючи посередниками між тими клієнтами, які мають у своєму розпорядженні тимчасово вільні кошти, і тими, які цих коштів

потребують. Саме отримання банківського прибутку є мотивом такого посередництва. Отже, основним показником діяльності банку офіційно вважається показник прибутку. Комерційний банк надає кредитні кошти підприємствам сільського господарства тому, що будь-який банк прагне до збільшення власного прибутку, розширення бази клієнтів, підвищення власного рейтингу на ринку.

Через відсутність належного якісного рівня розвитку банків, що діють, і їх підрозділів сучасний розвиток фінансової інфраструктури не є достатнім. Банки з боку інших фінансових установ не мають альтернативи, характеризуються недостатністю капіталу, слабким розвитком окремих спеціалізованих підрозділів, малою кількістю банківських послуг (не використовують різні види застави, мала кількість розрахунково-кредитних операцій).

В останні роки сільськогосподарські товаровиробники щорічно залучають і залучатимуть значні кредитні ресурси на вигідних для банків і себе умовах, тобто незважаючи на існуючі перешкоди розвитку кредитування, вони перетворюються в бажаних клієнтів. Кредитування підприємств аграрного сектору здійснюється за ринковими принципами на прийнятних умовах кредитування.

Найбільша питома вага в структурі джерел залучення коштів сільськогосподарських товаровиробників припадає на банківське кредитування. Саме шляхом кредитування сільськогосподарських товаровиробників комерційними банками можна підвищити ефективність в Україні агропромислового виробництва, оскільки не державний бюджет, а банківська система може реально “реанімувати” аграрне виробництво.

Банківське кредитування сільськогосподарських підприємств здійснюється відповідно до розробленої кредитної політики, якою визначаються пріоритетні напрямки кредитної діяльності банку. Виважена кредитна політика комерційного банку та правильність формулювання її пріоритетних напрямів значною мірою позначаються на спроможності

комерційного банку конкурувати на ринку банківських обслуговувань, а отже, позитивно впливають на їх потенційні перспективи та можливості кредитного забезпечення сільського господарства.

Оскільки кредитна політика є підставою для вирішення питання про пріоритетні напрями діяльності кожного окремого банку та всієї банківської системи, з нашої точки зору, вона повинна формуватися, враховуючи рівень економічного розвитку країни, реальні економічні умови, ступені кваліфікації колективу банківських установ.

У портфелях банківських активів провідну роль займають кредитні операції. Відповідно, ефективна організація банківського кредитування сільськогосподарських підприємств залежить від розробленої кредитної політики комерційного банку, за допомогою якої визначаються стратегічні плани на майбутнє та тактичні методи їх досягнення у сфері кредитування клієнтів. В розрізі стратегії кредитна політика включає цілі, пріоритети окремого комерційного банку на ринку кредитних ресурсів, а в розрізі тактики – управління кредитними операціями з боку персоналу банку. З одного боку, ґрунтовними цілями кредитної політики банку є забезпечення домовленостей для задоволення кредитних потреб клієнтів, а з другого – одержання доходу при мінімізації ризиків за здійснюваними банками позичковими операціями.

Коли банк визначиться зі стратегічними напрямками своєї діяльності, тобто із сегментом кредитного ринку, на якому він буде працювати, тоді він повинен вдатися до розробки тактики поведінки на цьому ринку. Кредитна політика комерційного банку має визначати пріоритетні галузі економіки для кредитування, процедуру розгляду заявки на отримання кредиту, граничні розміри кредиту на одного позичальника та обставини, за яких будуть надаватися ці кредити, методику оцінювання фінансового стану та кредитоспроможності позичальника, прийняття рішень щодо надання кредиту, підготовку й укладення кредитної угоди, регламентування питання щодо рівня кредитного ризику та його мінімізації, створення резерву для покриття втрат за

кредитними операціями, визначення переліку процедур з погашення сумнівних і безнадійних до повернення кредитів.

Для досягнення стратегічних завдань комерційних банків і сталого збереження їх фінансової стійкості необхідна побудова адекватної системи операційної діяльності. З урахуванням вимог чинного законодавства України банки самостійно розробляють технології здійснення банківських операцій та визначають методи внутрішнього контролю за їх проведенням.

З метою забезпечення такої організації кожен комерційний банк розробляє власну кредитну політику, що створює передумови для ефективної роботи персоналу кредитного підрозділу банку з сільськогосподарськими підприємствами, зменшує ймовірність прийняття нераціональних рішень у ході здійснення кредитної операції. Необхідно врахувати, що кредитні операції приносять установам банків як прибутки, так і збитки. З огляду на це до формування кредитної політики потрібно підходити зважено. У разі недовіри кредитора до позичальника він прийме рішення не надавати кредит або позичковий відсоток буде високим, або сума кредиту буде незначною.

Пріоритети кредитної політики повинні полягати у підвищенні дохідної частини кредитних операцій, зниженні кредитних ризиків, що є надійністю фінансової основи банку та сталістю його розвитку у майбутньому.

Розробляючи кредитну політику, ПАТ банк “Форум” у відсотковому відношенні визначає частку кредитів, що можуть бути вкладені в торгівлю, транспорт (рис. 1.5).

Враховуючи економічну ситуацію в країні, банк “Форум” змушений обмежувати кредитування сільського господарства та сконцентрував свою діяльність на напрямках, що найбільш динамічно розвивались у 2013 р., а саме: кредитування фізичних осіб – 31,64%, торгівля – 21,22%, важка промисловість – 8,08 %. За станом на кінець 2013 р. питома вага цих галузей склала 61% всього кредитного портфеля банку [121].

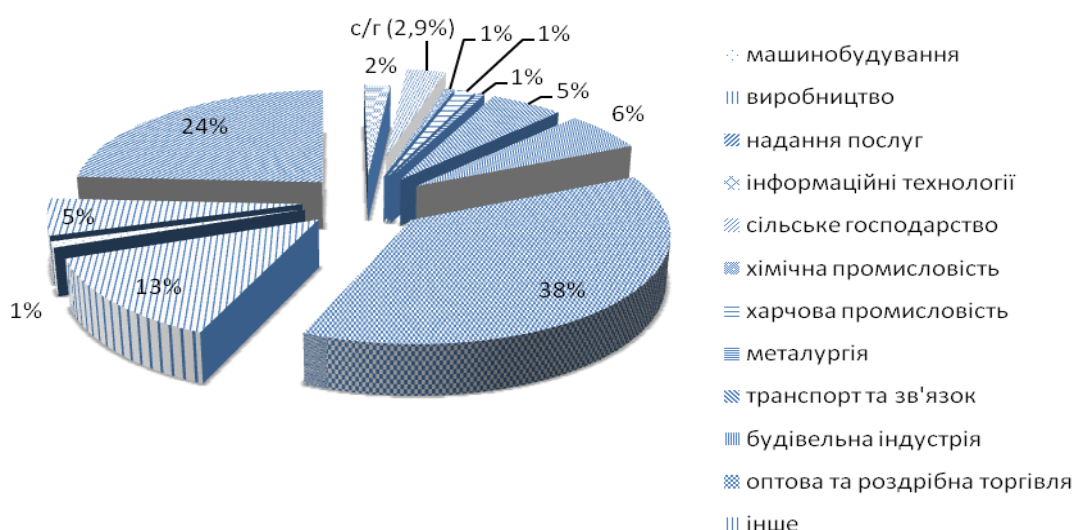

Рис. 1.5. Структура клієнтської бази ПАТ “Форум” у розрізі галузей економіки за станом на 01.01.2013 року

*Складено автором на основі даних ПАТ “Форум”

Оскільки кредитування комерційними банками сільського господарства має певні особливості, не притаманні господарюючим суб'єктам інших сфер економічної діяльності, то кредитна політика банків, які займаються кредитуванням підприємств сільського господарства, повинна мати певні ознаки, які мають враховувати галузеву специфіку агропромислового виробництва країни.

До основних ознак кредитування сільського господарства належать такі: неперервність процесу відтворення, які не можуть бути зупинені та потребують вкладення кредитних коштів у повному обсязі і в чітко обумовлений період часу, підвищену ризикованість кредитного портфеля, пов'язану із залежністю сільського господарства від природних явищ та погодних умов, низький рівень прибутковості галузі, використання застарілих технологій та високий рівень їх зносу, що потребує залучення кредитних ресурсів у значних обсягах.

Специфічні особливості розвитку у сільському господарстві мають значний вплив на рівень ризикованості кредитної операції банку, що вимагає від банківської установи формування додаткових резервів під можливі втрати за цими операціями.

Працівники банку “Форум” звертаються за консультацією до фахівців, які мають практичний досвід діяльності в агропромисловому комплексі, для того щоб розробити власну методологію кредитування аграрних підприємств, оскільки саме методологічна база повинна давати відповіді на коло питань, що пов’язані з організаційними процесами кредитування. Якість сформованого кредитного портфеля банку має вплив на обсяги кредитування сільськогосподарських товаровиробників. У разі дотримання банком розробленої ним кредитної політики є можливість знизити кредитні ризики.

На кредитний комітет банку, який очолює його керівник, покладається відповідальність за розробку і реалізацію кредитної політики.

Розроблення кредитної політики, спрямованої на досягнення бажаних результатів, є основною функцією підтримки та реалізації управлінських рішень керівництва банку. Плани, за допомогою яких визначаються кількісні вимоги до показників фінансової діяльності банку (щодо обсягів, термінів, ставок, ризиків операцій), є орієнтиром досягнення бажаного майбутнього стану банку.

Завдання, яке постає перед банком, – розробка кредитної політики з урахуванням інтересів кожного суб’єкта кредитного договору.

При кредитуванні ПАТ “Форум” пріоритет надає тим підприємствам, які крім основного виду діяльності (рослинництво, тваринництво), займаються додатковими сільськогосподарськими напрямками діяльності (селекція, переробка власної продукції, реалізація с/г послуг) та тим, які проводять комплекс достатніх агротехнічних робіт на землях (перевірка здійснюється за журналами агрономів господарств).

Аналізуючи бізнес-проект та оцінюючи фінансовий стан підприємств сільського господарства, фахівці кредитної служби установи банку вивчають фактори, котрі мають значний вплив на клас позичальника та здатність його своєчасно виконати зобов’язання за договором угоди. Такі фактори потребують поділу на групи:

- агропромислові показники діяльності сільськогосподарського підприємства-позичальника;
- показники фінансового стану;
- кредитна історія сільськогосподарського підприємства-позичальника;
- критерії об'єктивних факторів діяльності підприємства-позичальника;
- додаткові фактори діяльності сільськогосподарського підприємства-позичальника.

Агропромислові показники діяльності сільськогосподарського підприємства-позичальника характеризують особливості ведення бізнесової діяльності в сільському господарстві і залежать від специфіки діяльності підприємства-позичальника. Агропромислові фактори, які притаманні підприємствам, що спеціалізуються на рослинництві, можуть відрізнитися від факторів підприємств, які спеціалізуються на виробництві продукції тваринництва.

Вимоги до позичальників – сільськогосподарських товаровиробників, які ставить банк “Форум”:

- наявність у позичальника додаткових джерел доходів. Менш ризикованим для банківських установ є кредитування підприємств, що мають диверсифіковану діяльність, тобто кредитування багатогалузевих підприємств та тих підприємств, які мають відповідно незалежні джерела надходжень грошових коштів.

Банк аналізує діяльність та дохідність підприємства-позичальника на основі річних бухгалтерських звітів сільськогосподарських підприємств, а саме: баланс форма № 1 та звіт про фінансові результати форма № 2. За таким критерієм позичальника за результатами аналізу класифікують на: підприємство з диверсифікованою діяльністю, підприємство з відносно незалежними джерелами діяльності, підприємство, що не має вагомих додаткових джерел доходів.

- наявність та забезпеченість позичальника сільськогосподарською технікою. Функціонування сільського господарства без використання техніки в

сучасних умовах практично не можливе. Наявність та забезпеченість позичальника технікою для проведення достатнього комплексу весняно-польових та осінніх робіт сприяє підвищенню рівня виробництва та мінімізації втрат у період збирання врожаю. Фахівці кредитної служби, аналізуючи бізнес-плани позичальників, перевіряють наявність у позичальника сільськогосподарської техніки. На рентабельність виробництва негативно впливає відсутність власної чи отриманої у лізинг техніки. За таким критерієм позичальника за результатами аналізу класифікують на: підприємство, котре забезпечене власною технікою або технікою взятою у лізинг; підприємство, яке має потребу в залученні техніки у процес виробництва.

– забезпеченість позичальника необхідними площами для зберігання виробленої продукції. Для забезпечення власних потреб господарств у насіннєвому матеріалі та кормах, а також для підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва, важливо мати власні складські приміщення для зберігання продукції (елеватори, зерносклади, зерносушки). Крім того, ми знаємо, що ціни на сільськогосподарську продукцію не є стабільними і коливаються протягом року. Найнижчі ціни спостерігаються в період збору врожаю. Найвищими ціни є тоді, коли відчувається дефіцит у сировинних матеріалах для переробної промисловості. Ціни на сільськогосподарську продукцію зростають протягом 3-6 місяців з моменту збору врожаю, тому є важливим наявність у підприємства складських приміщень. Крім того, це майно може використовуватися позичальником у вигляді застави за кредитом, наданим банком. Перед видачею кредиту фахівці кредитної служби повинні перевірити якість складських приміщень шляхом виїзду на місце.

За результатами здійснюваного аналізу за цим фактором позичальники поділяються на: сільськогосподарські підприємства, котрі зберігають продукцію рослинництва чи тваринництва на елеваторах; підприємства, котрі забезпечені складськими приміщеннями високої якості; підприємства, котрі зберігають продукцію у неякісних власних складських приміщеннях.

– сезонність виробництва. Як рослинництву, так і тваринництву притаманні сезонність виробництва, в результаті чого виникає необхідність своєчасного проведення агротехнічних робіт. На врожайність сільськогосподарських культур, а також на розмір доходів, отриманих від реалізації продукції, негативно впливає несвоєчасність виконання агротехнічних заходів. Враховуючи кліматичні особливості регіону та типи ґрунтів, установа банку для контролю цього показника складає графіки проведення сільськогосподарських робіт для кожної культури. Складаючи графіки, банківські установи мають враховувати потребу в обігових коштах для своєчасного проведення комплексу сільськогосподарських робіт.

– дотримання технологій проведення агротехнічних заходів. Суттєвий вплив на продуктивність тварин та на врожайність сільськогосподарських культур має дотримання технології вжиття агротехнічних заходів. Враховуючи кліматичні особливості регіону та тип ґрунтів, фахівці банківської установи складають список агротехнічних заходів, що доцільно провести для окремо взятої культури чи групи тварин. До такої роботи варто залучати агрономів та зоотехніків з досвідом роботи та відповідною освітою за фахом. Фахівцям кредитної служби при аналізі окупності кредитного проекту доцільно вивчати дотримання позичальником вимог агротехнологій та зоотехнологій.

Надання кредитів тим сільськогосподарським підприємствам, які характеризуються низьким рівнем розвитку технологій, є одним із найбільш ризикованих для банку. Фахівці кредитної служби в процесі кредитування з метою мінімізації впливу негативних факторів повинні здійснювати контроль за станом посівів та дотриманням позичальником усіх передбачуваних заходів агротехнології, що здійснюється методом перевірки первинних документів позичальників (перевірка здійснюється за журналами агрономів). До такого виду робіт необхідне залучення фахівців-агрономів за договорами підряду. За критеріями дотримання агротехнологій підприємствами-позичальниками їх класифікують на такі групи: підприємства з високим ступенем технологій;

підприємства з середнім ступенем розвитку технологій; підприємства з низьким ступенем розвитку технологій.

– природні фактори та врожайність сільськогосподарських культур (продуктивність тварин). На стан врожайності сільськогосподарських культур та продуктивність тварин суттєво впливають фактори природи. До повної або часткової втрати врожаю та сільськогосподарських тварин можуть призвести несприятливі погодні умови (бурі, град, заморозки, зливи та інше). З огляду на це необхідно при розрахунках проводити аналіз окупності бізнес-проектів, а саме проводити: аналіз врожайності сільськогосподарських культур за досліджувані останні п'ять років з обов'язковим визначенням класу, сортності готової продукції; тенденції щодо зростання або зниження врожайності. Необхідно проводити аналіз продуктивності тварин, а саме: розраховувати середньодобовий рівень приросту ваги на одну тварину, середньодобові надой молока на одну корову, тенденції щодо зростання або зниження продуктивності стада та інше.

– наявність у позичальника замкнених циклів виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Отримати позичальнику додаткові доходи від діяльності, що не пов'язана з вирощуванням продукції сільського господарства, безпосередньо дозволяє наявність у клієнта власних борошномельних комплексів, пекарень, консервних цехів, мінімолокозаводів. Диверсифікація сільського господарства приводить до зниження ризиків, підвищує рентабельність виробництва.

Підприємства, котрі займаються не тільки вирощуванням сільськогосподарської продукції, а й їх переробкою й торгівлею, є однією з ознак створення завершених циклів обігу коштів та товарів.

Про надійність позичальника банку як партнера засвідчує його кредитна історія. У табл. 1.3 наведена кредитна історія підприємства-позичальника.

Таблиця 1.3

Кредитна історія сільськогосподарського підприємства-позичальника

Критерії
Не користувався банківськими кредитами
Наявність позитивної кредитної історії в інших банках
Наявність позитивної кредитної історії в банку протягом 3 років
Наявність позитивної кредитної історії в банку протягом понад 3 роки
Наявність негативної кредитної історії: прострочення заборгованості за кредитами, відсотками
Наявність вкрай негативної кредитної історії: ухилення кредитора від погашення кредиту

*Складено автором на основі даних ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський”

Надзвичайно ризикованим для установ банку є кредитування позичальників, які за результатами користування кредитами мають негативну кредитну історію. В момент підписання кредитної угоди, банк зобов’язаний сумлінно визначити кредитоспроможність підприємства-позичальника. Фактори діяльності клієнта показано у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Критерії об’єктивних факторів діяльності підприємства-позичальника

Назва показника	Значення	Розрахункові значення
1. Фактичне місце розташування підприємства-позичальника	Тернопільська обл.	Тернопільська область
	Інші області України	
	Інші країни	
2. Термін роботи підприємства	Більше 10 років	Більше 10 років
	Від 5 до 10 років	
	Від 1 до 5 років	
	Менше як 1 рік	
3. Контроль за діяльністю підприємства-позичальника:		
а) частка ПАТ “Форум” у статутному фонді підприємства	> 60	0%
	30%-60%	
	20%-30%	
	0%-10%	
	0	
б) керівник клієнта (директор, фінансовий директор) є службовцем ПАТ “Форум”	Так	Ні
	Ні	
4. Кількість місяців до погашення кредиту	Немає кредитів	Від 3 до 6 місяців
	Більше 12 місяців	
	Від 6 до 12 місяців	
	Від 3 до 6 місяців	
	До 1 місяця	
5. Специфічні ознаки діяльності позичальника:		
сезонність	Так	Так
наявність власної техніки	Так	Так
надходження постійних валютних коштів (виручки)	Так	Так
6. Ділова репутація підприємства-позичальника	Позитивна	Позитивна
	Негативна	

*Складено автором на основі даних ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський”

Протягом усього строку дії кредитного договору банк підтримує ділові контакти з позичальником, здійснює перевірки стану збереження заставленого майна. З цією метою банк використовує додаткові фактори діяльності позичальника (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Додаткові фактори діяльності підприємства-позичальника

Показник	Значення
1. Участь (відношення) позичальника до розглядів у суді	Ні
2. Участь (відношення) позичальника до спільних проектів, програм з ПАТ “Форум”	Ні
3. Наявність державної бюджетної програми підтримки позичальника	Ні
4. Наявність підтримки позичальника з боку органів місцевої влади	Ні
5. Наявність у керівництва позичальника позитивного іміджу	Так

*Складено автором на основі даних ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський”

Одним із головних елементів кредитної політики банку “Форум” є розвиток кредитного забезпечення сільського господарства. Виконання програм призведе до:

- підвищення ефективності кредитного забезпечення сільського господарства та зменшення ризиків, що бере при кредитуванні на себе банківська установа;
- встановлення довготривалих партнерських стосунків, що сприятиме залученню нової клієнтської бази;
- задоволення потреб сільськогосподарських товаровиробників у кредитних коштах;
- завоювання міцних позицій на ринку кредитування сільськогосподарських товаровиробників;
- збільшення обсягів доходів від кредитування сільськогосподарських підприємств.

Повністю задовольнити потреби села в кредитних ресурсах сучасна банківська система не спроможна. Доступу до кредитних ресурсів не мають

малі і середні підприємства, що пов'язано з ризиками фінансової нестійкості підприємств сільського господарства та низькою рентабельністю кредитного забезпечення таких клієнтів, порівняно малими розмірами фермерських і дрібних господарств, віддаленістю банківських структур до сільських поселень, браком підтверджених у них доходів, відсутністю гарантії третьої сторони. Отже, на перешкоді кредитуванню малих і середніх підприємств аграрної галузі стоїть ціла низка проблем та перешкод.

На думку О. В. Чайнова, мале виробництво завжди буде менш ефективним, ніж велике. Він з цього приводу зазначив: “Сама природа сільськогосподарського підприємства ставить межу його збільшенню, через що кількісні виявлення переваг великого господарства над дрібним ніколи в хліборобстві не можуть бути особливо великі” [194, с. 95], “кооперація селянська являє собою дуже досконалий варіант селянського господарства, який дозволяє дрібному товаровиробникові, не руйнуючи своєї індивідуальності, виділити з свого організаційного плану ті його елементи, в яких велика форма виробництва має переваги над дрібною, і організувати їх спільно з сусідами до розмірів цієї великої форми виробництва. А об'єднаний в кооперативні організації селянин, становить силу, яка не зустрине собі рівних” [194, с. 61]. Вчений М. Д. Кондратьєв зауважує: “Велике виробництво порівняно з дрібним має ряд позитивних рис: воно продуктивніше хоч би тому, що засноване на поділі праці; характеризується меншими питомими витратами знарядь праці, тяглової сили; створює можливість використання нової техніки і технології” [88].

Обслуговування дрібних підприємств є затратним і малодохідним, тому банки не зацікавлені у співробітництві з ними, тобто комерційному банку не вигідно працювати з категорією дрібних клієнтів.

Товаровиробниками багатьох видів сільськогосподарської продукції в умовах сучасної ринкової економіки стали саме особисті селянські господарства. Відповідно, вони повинні мати доступ до усіх без винятку кредитних ресурсів. Однією з головних причин, що спонукають

сільськогосподарських товаровиробників до організації тих чи інших форм колективної діяльності, є прагнення за рахунок спільного виробництва збільшити обсяг виробленої продукції [42, с. 126]. Через систему кооперативів, що належать безпосередньо сільгоспвиробникам, реалізується від 40 до 90% продукції аграрного сектору економіки [102, с. 104]. Окрім того, завдяки раціональному використанню ресурсів колективна діяльність сприяє зменшенню витрат.

Пошуку альтернативних джерел фінансування вимагає ситуація, котра склалася з кредитним забезпеченням в Україні сільського господарства. Розвиток кредитних спілок є особливо актуальним у цьому контексті, а поліпшення соціально-економічного стану людей є їхньою головною метою, які об'єднуються для спільного вирішення проблем. З цього приводу проф. М. Й. Малік зазначає: "...кооперування людство практикувало давно, що лише на засадах взаємодопомоги і взаємовиручки можна забезпечити своє існування" [102, с. 103].

В Законі України "Про кредитні спілки" наводиться таке її визначення: "Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки" [137].

Деякі автори [24] роблять спробу віднести кредитні спілки до універсальних банків, які створені на засадах кооперації. У діяльності кредитних кооперативів і діяльності банків слід усвідомлювати відмінності. Оскільки, банки є комерційними структурами, які одержують визначений розмір прибутку, а організація грошових потоків, обслуговування грошового обігу, кредитування фізичних і юридичних осіб є їхнім призначенням. Кредитна спілка є клієнтом банку, яка не ставить за ціль отримання прибутку.

Діяльність кредитних спілок спрямована на надання кредитних і ощадних послуг своїм членам, що визначає її вузьку спеціалізацію щодо використання фінансових ресурсів, акумульованих за рахунок заощаджень спілчан, проте

жодною іншою господарською діяльністю кредитна спілка не займається. Цю думку підтримує Б. А. Дадашев щодо діяльності кредитних спілок, "...головною метою яких є забезпечення умов для ефективної діяльності господарств, які є їх членами, за допомогою надання доступних кредитів" [58 , с. 49].

Дохід, отриманий спілкою за позичками у вигляді відсотка, надалі скеровується на формування фондів і нарахування відсотків на вклади членів. Кредитні спілки комерційними банками розглядаються як посередницька ланка, котра створює вигідні умови роботи з клієнтами, об'єднавши дрібних товаровиробників, які мають потребу в кредитах незначних за розміром.

На формування і функціонування кредитних спілок негативно впливає недостатній зв'язок з банківськими установами. Практично не виявляється співпраця Національного банку України з кредитними спілками в питанні створення для них відповідної нормативної бази. Для кредитних спілок аграрного напрямку діяльності участь у їхньому функціонуванні мав би взяти на себе аграрний банк, оскільки вони мають споріднену технологію кредитування, спеціалісти аграрного банку краще володіють технологією сільськогосподарського бізнесу.

На ринку кредитів населенню кредитні спілки в Україні поступово завоюють свою нішу. Саме кредитування на селі є основною проблемою діяльності кредитних спілок.

В сучасних умовах розвитку кредитної системи велике майбутнє належить кредитним спілкам як одним з вагомих та перспективних форм кредитування села. Вони є надійним помічником селянина. Такі малі форми кредитування більш гнучко реагують на фінансові потреби малих підприємств.

І. В. Бурачек стверджує: "Перехід України до ринкових відносин вимагає різнопланового реформування всіх галузей економіки й аграрного сектора в тому числі. Щодо галузі сільського господарства, то насамперед важливою складовою здійснення аграрних перетворень є розбудова кооперативного руху

на селі” [24, с. 31]. Отже, важливою складовою кредитної системи обслуговування аграрного сектора є кредитна кооперація.

Професор В. Целларіус у 1927 р. слушно підкреслив: “Ледве чи є ще яка дільниця в суспільних науках, де б питання про основні розуміння до такої міри було заплутано та мало розроблено, як у дільниці вчення про кооператив” [130, с. 5]. Його слова не втратили своєї актуальності до теперішнього часу, незважаючи на різні економічні та соціальні устрої.

В різних літературних джерелах можна знайти такі визначення кооперації: К. Маркс вважає, що це “...та форма праці, при якій багато осіб планомірно працюють поруч і разом одна з одною в одному й тому самому процесі виробництва або у зв’язаних між собою процесах виробництва, називається кооперацією” [105, с. 272]. В економічній енциклопедії під редакцією С. Мочерного під кооперацією розуміється “...добровільне об’єднання власності (різних об’єктів і форм) та праці для досягнення спільних цілей у різних сферах господарської діяльності” [72].

На думку М. Туган-Барановського, “будь-який кооператив має два начала: “тіло” і “душу” “...якщо тіло кооперативу створено товарно-грошовою економікою, то душа кооперативу навіяна соціальним ідеалом” [181, с. 67]. Зацікавленість до колективної справи може осилити ті труднощі та перепони, які постають перед кооперацією. “Охорона своїх інтересів повинна поєднатися у кооперативів з готовністю жертвувати ними в ім’я спільних інтересів. Не чистий егоїзм і не чистий альтруїзм, а солідарність інтересів – ось духовна основа кооперації... Кооперація поєднує егоїзм з альтруїзмом у свідомості солідарності спільного й одиничного інтересів. У кооперативі інтереси всіх примирені й усі однаково зацікавлені в тому, щоб спільна справа мала успіх, успіх цієї спільної справи обіцяє і численні вигоди окремим учасникам. Але щоб одержати ці вигоди, потрібно вміти й відмовлятися від них, якщо цього вимагають спільні інтереси” [181, с. 93].

На думку проф. С. Н. Прокоповича, “кооперативне товариство є особливою формою колективного господарства, яка базується на принципах

добровільного об'єднання фізичних осіб (кількість необмежена) та продуктивності праці й здешевлення ведення домашнього господарства; капітал, що залучається для ведення кооперативного господарства приносить ринковий відсоток, а чистий дохід від господарювання розподіляється між членами пропорційно участі у спільній справі” [142, с. 12–13]. У своїй праці А. В. Чайнов зауважує: “Характерною особливістю кооперативу є те, що він не може бути установою /підприємством з власними цілями поза межами інтересів членів. Кооператив обслуговує клієнтів, які водночас є і його безпосередніми господарями і, які управляють ним так, щоб він був відповідальний перед ними самими” [194, с. 176]. У своїй праці “Основи кооперації” К. Пажитнов зазначає: “Кооперативом є те добровільне об'єднання, яке має на меті спільними зусиллями боротися з експлуатацією з боку капіталу і покращити становище своїх членів у процесі виробництва, обміну та розподілу господарських благ, як виробників, споживачів чи продавців робочої сили” [122, с. 207]. А. Ніколаєв дає таке визначення кооперативу: “...об'єднання осіб на принципах добровільності та самоуправління, створене для досягнення спільних господарських цілей і побудоване на демократичних і трудових засадах” [113, с. 14].

С. Бородаєвський визначає кооперацію як: “...таку форму співробітництва, яка шляхом об'єднання окремих осіб стремить поліпшити умови існування населення та ступенево усунути негативні явища сучасного економічного ладу, ...що відрізняє її від соціалізму і комунізму, які перебувають у суперечності з свободолюбивою людською природою, здатні зруйнувати блага країни, створені впродовж років” [22, с. 383–384].

Б. Мартос зауважив: “Кооперація є добровільне, на принципі рівності і самопомоги засноване об'єднання людей з метою поліпшити свій добробут шляхом ведення на спільний рахунок підприємства, яке має збільшувати трудовий заробіток учасників, або зменшувати їхні видатки на споживання, відповідно до використання ними цього підприємства, а не по кількості вкладеного капіталу” [22, с. 387]. О. Луцький зазначив, що “метою

кооперативного руху є не тільки економічне визволення мас..., не тільки зріст матеріального добробуту об'єднаних членів, але також, і передусім, культурний, моральний і цивілізований розвиток об'єднаних членів, які в цім напрямі мають бути піонерами ліпшої будучини цілої нації” [22, с. 394].

М. Левитський відзначив: “Кооперація є найліпше і найкраще виявлення людського генія в межах соціально-економічного будівництва” [22, с. 376].

В сільській місцевості розвиток кредитної кооперації матиме неабиякий успіх. Вчений В. Я. Амбросов твердить, що “організація в регіонах інтегрованих формувань, корпорацій, асоціацій дасть змогу, послідовно перейти від ринку “підприємств” до ринку “корпорацій”, що найбільш характерно для розвинених країн” [4, с. 37].

У праці М. Туган-Барановського “Соціальні основи кооперації” досить вичерпно розкрито мету діяльності кооперативу: “...кооператив є таке господарське підприємство декількох добровільно об'єднаних осіб, яке має за мету не одержання найбільшого прибутку на вкладений капітал, а збільшення завдяки спільному веденню господарства трудового доходу своїх членів або зменшення їхніх витрат на споживчі потреби” [181, с. 94].

З аналізу багаторічного вітчизняного і зарубіжного досвіду розвитку кооперації випливає, що основними принципами діяльності кредитних кооперативів є такі:

– взаємна допомога, що полягає в об'єднанні ресурсів членів кредитних кооперативів, котрі беруть на себе зобов'язання взаємного поручительства;

– самоврядування – внутрішні відносини в кооперативі встановлюються і регулюються членами кооперативу. Незалежно від розміру вступного внеску кожен окремий член-вкладник наділений одним голосом у питаннях управління кредитною спілкою. Такий принцип базується на рівноправності членів кооперативів;

– взаємна відповідальність – усі члени кооперативної діяльності несуть солідарну відповідальність за кооперативними зобов'язаннями;

– мобілізація заощаджень – як одне з головних джерел кредитних ресурсів;

– гласність – повне і своєчасне інформування своїх членів з питань діяльності кредитної спілки.

Вчений Р. А. Іванух підтверджує вищезазначене: “До основних фундаментальних принципів, на основі яких може розвиватися сільськогосподарська кооперація, належать наступні: єдність і злагода, поєднання індивідуальних і колективних зусиль та взаємодопомога в реалізації спільної мети і стратегічних цілей; економічний ефект; повну демократію; свободу; відповідальність; освіту і високий професіоналізм” [82, с. 27].

Отже, невід’ємним елементом кредитної системи обслуговування аграрного сектору економіки України є кредитні спілки, в основу яких покладено принципи взаємодопомоги та самофінансування.

Н. І. Попов вважає, що моментом зародження кооперації є руйнування дрібного, мануфактурного господарства капіталістичними відносинами [124, с. 87].

Доволі правильним є судження М. Балабанова про те, що “...не будь-яке об’єднання робітників і дрібних виробників слід вважати кооперативним, а тільки таке, за якого об’єднання відбувається навколо колективного підприємства” [7, с. 25].

К. Маркс припускав, що “...виникнення кооперативних товариств можливе лише на основі широко розвинених грошових і кредитних відносин” [106, с. 345].

Безумовно ми підтримуємо точку зору В. В. Зіновчука, який зазначає, що “кооперативи є невід’ємною складовою ринкової економіки, що вони не лише тип підприємства або форма господарювання, а ідеологія виживання сільськогосподарського товаровиробника за умов ринкової економіки” [81, с. 6].

В умовах економічної кризи, внаслідок спаду виробництва, відсутності довгострокових банківських кредитів для вкладання і залучення у виробництво,

які б відігравали вирішальну роль в оновленні матеріально-технічної бази, впровадженні новітніх технологій виробництва продукції і підвищенні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, тобто за умов, коли більшість сільськогосподарських підприємств у результаті своєї господарської діяльності не мають можливостей здійснювати крупні капіталовкладення, у вирішенні цієї проблеми важливу роль може відіграти лізинг. Лізинг останнім часом приваблює увагу сільськогосподарських підприємств як один з найбільш дієвих засобів, котрий сприяє економічному розвитку аграрного сектору економіки.

Для розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах важливим є оновлення їх основного капіталу на сучасній технічній основі та сприяння його розширеному відтворенню, забезпечення сільськогосподарських товаровиробників технічними засобами, освоєння та впровадження нових прогресивних технологій та втілення інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання. В такому разі підприємницька лізингова діяльність для сільськогосподарських підприємств в умовах високих ставок банківських кредитів відіграє вагомий роль, оскільки дає можливість у найкоротший термін вирішити проблеми, не звертаючись до залучення кредитних коштів. Лізинг спрямований на усунення тих проблем, з якими постійно стикаються українські аграрні підприємства, зокрема тих, які пов'язані з нестачею капіталу.

В сучасних умовах лізинг набув посиленого розвитку завдяки доступності порівняно з банківськими позиками, зручності та меншим витратам на проведення операцій, тобто малі та середні підприємства мають більший доступ до лізингу як ефективного фінансового інструменту для фінансування купівлі майна в ускладнених економічних умовах, аніж до традиційного банківського фінансування.

Лізинг дає можливість вижити малим, середнім та великим підприємствам агропромислового сектору, тобто є для них особливою допомогою, дає їм здатність модернізувати обладнання і завдяки цьому підсилити свою ефективність та конкурентоспроможність. Малим

підприємствам, кооперативам, фермерським господарствам, особистим селянським господарствам не вигідно купувати машини та механізми, через обмеженість їхніх фінансових ресурсів, які дорого коштують, а потреба в них має тимчасовий характер. Для таких господарств значно вигідніше укласти лізинговий контракт.

Таким чином, порівняно з іншими видами придбання майна надзвичайно привабливими та економічно вигідними для сільгосптоваровиробників є лізингові операції.

Лізинг у вітчизняній економіці за обсягом інвестицій займає друге місце після банківського кредиту. Аристотель доволі вдало висловив свою думку про відносини, які лягли в основу лізингу: “найчастіше багатство полягає у рентабельному використанні власності, а не у володінні нею як такою” [99, с. 5]. В цьому відображено суть самої ідеї лізингу: щоб отримати прибуток, дохід не є необхідною умовою права власності на техніку (мати техніку), достатньо мати право на її використання. Отже, ніхто краще за нього не зміг сформулювати зміст, що покладено в основу цієї техніки фінансування.

У літературних джерелах не встановилося єдине тлумачення поняття “лізинг” передусім через особливості у законодавстві, податковому режимі, обліку, пов’язаному з лізинговими операціями. Від правильного розуміння внутрішнього змісту і особливостей застосування лізингу значною мірою залежить успіх розвитку лізингової діяльності. Стосовно системи агропромислового комплексу лізингові компанії працюють за таким механізмом: купують та надають техніку й обладнання у лізинг, що користується попитом на ринку (трактори), або на замовлення конкретного клієнта купують обладнання і надають його лізингоодержувачу, у якого помічається обмежений доступ до кредитних ресурсів або відсутність коштів взагалі.

У сучасній економіці історія виникнення та розвитку лізингу розглянута в дослідженнях науковців, які займаються цією тематикою [34, с. 31–87; 36, с. 25–81; 66, с. 36–61; 83, с. 12–17;]. Відомі різні варіанти трактування лізингу.

Деякі науковці розглядають лізинг, як “...управління чужим майном за дорученням довірителя” [19, с. 77; 78, с. 51; 83, с. 23–26; 192, с. 110]. Інші автори наукових праць, присвячених тематиці лізингу трактують його, як “довготермінову оренду з викупом” [34, с. 47; 171, с. 4; 192, с. 10]. Ми схилиємося до думки В. Горемикіна, що “...орендні відносини входять до складу лізингових як обов’язковий елемент, як окрема складова, проте повністю не можуть характеризувати єдине ціле – систему лізингу” [45, с. 75].

Деякі науковці роблять спробу розглядати лізинг, “як одну з форм кредитування стосовно придбання машин та обладнання” [78, с. 51; 117, с. 7; 173, с. 5]. Незважаючи на те, що за економічною природою лізинг подібний до кредитних відносин, оскільки лізингу притаманні ті самі принципи, що й кредиту (платність, поверненість, строковість), однак з юридичної точки зору між кредитом і лізингом спостерігаються суттєві відмінності (користувач майном не укладає з лізингодавцем договір позики).

Загальнорозповсюдженим є тлумачення лізингу, як “договір, укладений двома сторонами, відповідно до якого одна сторона (лізингодавець) надає в користування іншій стороні (лізингоодержувачу) майно на визначений період і за певну плату” [84, с. 9]. Таке визначення є доволі простим і дає обґрунтування будь-якій лізинговій операції, однак воно не роз’яснює, як саме працює лізинг.

Закон України “Про лізинг” [138] визначає поняття “лізинг”, як “підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів”. Це тлумачення, на наш погляд, доволі об’ємне і не може охопити всіх економічних сторін лізингу.

Однак, незважаючи на багатогранність думок та висловів, серед науковців та практиків-економістів ще не сформовано єдиної позиції щодо сутності лізингу.

З метою організації цілеспрямованої роботи на практиці щодо освоєння відносин лізингу вагоме значення має точне визначення видів і способів їх реалізації. В наукових працях немає чітко визначеної класифікації видів лізингу, однак його класифікацією займалися такі науковці, як В. А. Гайдук [37, с. 61–83], О. Я. Галушак [38, с. 7], Н. Н. Внукова, О. В. Ольховиков [34, с. 22], А. Загородній, Н. Селюченко [78, с. 14–21], Г. Холодний [192, с. 5].

Часто фінансовий лізинг визначається, як “форма кредитної угоди, за якої за визначений період часу вносяться конкретні платежі в обмін на користування об’єктом лізингу протягом майже всього його строку користування і де сторони також можуть домовитись про можливість придбання об’єкта у власність по закінченні строку угоди” [84, с. 9]. З цього тлумачення випливає, що фінансовий лізинг є кредитною угодою, оскільки сільськогосподарські підприємства використовують переважно його, як один із засобів фінансування придбання основних фондів.

Для лізингових операцій грошові засоби можуть бути мобілізовані за рахунок двох джерел: власних коштів, створених на акціонерній або пайовій основі, або залучених коштів, отриманих на умовах повернення від банків.

Відповідно до Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про лізинг” (ст. 3), предметом лізингу може бути “...неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена законодавством до основних фондів...” [138].

Згідно зі згадуваним вище Законом “Про внесення змін до Закону України “Про лізинг” (ст. 4), суб’єктами лізингу можуть бути:

- лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;
- лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;

– продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу [138].

Будь-який суб'єкт підприємницької діяльності може бути лізингодавцем, котрий передає за договором лізингу майно у користування, тобто здійснює лізингову діяльність. Лізингодавцями можуть бути: банки та їхні філії, фінансові компанії, установи, в яких передбачений цей вид діяльності; лізингові компанії: фінансові, що спеціалізуються тільки на фінансуванні угоди (оплата майна), або універсальні, що надають не тільки фінансові, а й інші види послуг, пов'язані з реалізацією лізингових операцій (технічне обслуговування, навчання, консультації і т. ін.). Їхні переваги – оперативність, мобільність, добре знання ринку і ситуації на місцях; брокерські лізингові фірми; будь-яка виробнича або торговельна фірма, товариство, для якого лізингова діяльність передбачена в установчих документах і яка має достатню кількість фінансових засобів; страхові та пенсійні фонди.

Будь-який суб'єкт підприємницької діяльності може бути лізингоотримувачем, який одержує майно за договором лізингу для користування. Це може бути юридична особа, що здійснює підприємницьку діяльність у будь-якій організаційно-правовій формі, або громадянин, зареєстрований як індивідуальний підприємець, який займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи та отримує майно в користування за лізинговим договором від лізингодавця.

Постачальником (продавцем) об'єкта лізингу може бути підприємство-виробник, торговельна організація або інші суб'єкти підприємницької діяльності, які продають майно, що передається згідно з договором лізингу.

Отже, між джерелом коштів і клієнтом фінансовими посередниками виступають лізингові компанії. Лізингові компанії приймають рішення про можливість укладання лізингової угоди на основі оцінки кредитоспроможності потенційного клієнта.

В аграрному секторі економіки України лізинг набув розповсюдження за рахунок переваг, які надаються для суб'єктів лізингової угоди.

Для лізингоодержувача (орендаря) такими перевагами будуть:

- можливість розпочати та налагодити виробництво при обмежених власних фінансових ресурсах;
- якісне відновлення застарілої в результаті швидкого морального старіння виробничої бази за рахунок використання нової техніки, високих технологій;
- лізинг не потребує негайного початку платежів та припускає стовідсоткове кредитування;
- можливість спочатку випробувати обладнання, а потім здійснити його закупку;
- за лізинговою угодою майно не зараховується на баланс лізингоодержувача, що не сприяє збільшенню його активів і приводить до зменшення сплати податку на майно підприємства;
- вартість лізингового майна у залишок кредитної заборгованості не включається;
- погашення заборгованості відбувається за допомогою використання гнучких схем (домовленість про розмір і терміни платежів);
- сплату частини податків і зборів, облік основних коштів, нарахування амортизації здійснює лізингова компанія, тобто спостерігається спрощення бухгалтерського обліку;
- після завершення лізингової угоди є можливість у лізингоодержувача придбати устаткування за залишковою вартістю;
- в перші роки дії лізингової угоди простежується можливість уникнення великих фінансових навантажень на їх економіку.

Для лізингодавця (лізингової компанії) такими перевагами будуть:

- встановлення та підтримання тісного зв'язку між виробниками та споживачами обладнання;

- постійне отримання високого прибутку від проведення лізингових операцій;
- розширення зв'язків між виробниками та споживачами обладнання за рахунок зростання кількості учасників лізингових операцій;
- очевидне підвищення ефективності використання машин;
- можливість виходу на ринок іноземних товарів.

Залежно від умов угоди, яка передбачає протягом періоду своєї дії виплату лізингових платежів, що покривають повну або більшу його частину амортизації обладнання, орендар може повернути об'єкт оренди, продовжити угоду чи укласти нову, купити його за залишковою вартістю.

Серед проблем, які гальмують розвиток лізингової індустрії, можна назвати такі:

- непогодженість законодавчої бази з амортизаційною, кредитною та податковою політикою;
- платежі не припиняються до кінця дії терміну контракту, незважаючи на те, що в процесі розвитку науково-технічного прогресу обладнання, взяте у фінансовий лізинг, має здатність застаріти;
- обмеженість у Державному лізинговому фонді фінансових ресурсів;
- недостатній рівень відповідальності за якість і комплектність лізингової техніки заводів-виробників.

Сьогодні лізинг і лізингові відносини є невід'ємною частиною складної кредитної системи України. Це відкриває користувачам широкий доступ до передової техніки і технологій. З огляду на економічну ситуацію, яка склалася сьогодні в Україні, треба визнати, що потреба в лізингу стоїть дуже гостро. Фінансовий лізинг є формою кредитування придбань техніки сільськогосподарськими товаровиробниками.

Вихід економіки України зі стану кризи вимагає пошуку та застосування дещо нетрадиційних форм і кредитів оновлення основних засобів, особливо в сфері аграрного бізнесу, де її знос сягає 60–80%. Відповідно, в сучасних умовах

розвитку економіки настав час впровадження для нашої країни нових методів кредитування, таких як лізинг.

Хоча лізинг не в змозі повною мірою забезпечити сільське господарство коштами, однак може гарантувати вагому частку техніки, обігових коштів. Надання в лізинг навіть невеликої кількості техніки дає поштовх розвитку не тільки сільського господарства, а й галузей, пов'язаних з ним. В ефективності лізингових операцій переконались багато сільськогосподарських підприємств.

Ефективність механізму кредитування сільського господарства залежить від діяльності усіх учасників: банків, кредитних спілок, кооперативів, лізингових компаній, страхових компаній, держави.

Висновки до розділу 1.

1. Об'єктивна необхідність в кредитуванні пов'язана з потребою поповнення оборотних коштів, придбання основних засобів, запровадження нових виробництв і прогресивних технологій. Особливо це характерно для сільськогосподарського виробництва, для якого найбільш властиві сезонність, залежність від природних умов та стихійних сил природи, великий розрив між часом вкладення коштів і їх поверненням після реалізації продукції, висока капіталомісткість, порівняно низька фондвіддача.

2. На основі огляду літературних джерел встановлено, що кредит, як економічна категорія, відображає теорію кредитних відносин, тобто показує у чому його суть, а кредитування відображає практичну реалізацію кредитних відносин, тобто техніку й технологію надання і повернення позик. Кредитна діяльність банків з позицій розвитку сільського господарства передбачає вкладення, котрі сприяють отриманню доходу не тільки на рівні банку, але й суспільства в цілому.

3. Кредитна система як економічне поняття – це особлива система організації її форм та механізму регулювання попиту і пропозиції кредиту, побудована на двох принципах – впорядкування боргових відносин і

забезпечення зворотності запозичень тими, хто володіє кредитоспроможністю і кредитним потенціалом. Тобто, кредитна система це певна система узгодження локальних та загальнодержавних інтересів – попиту на кредит і його пропозиції, побудовану на принципі впорядкування боргових відносин. Сучасна національна кредитна система складається, з таких рівнів: 1) центральні банки; 2) сектор комерційних банків і кредитних організацій короткострокового кредитування; 3) сектор спеціальних фінансово-кредитних інститутів, що забезпечують довго - і середньострокові накопичення та інвестиції: банки розвитку, інноваційні фінансово – кредитні компанії фінансування торгівлі (лізингові, факторингові), страховий сектор (страховий та пенсійний сектори можна виділити самостійно або об'єднати); 4) спекулятивний сектор інвестиційних фондів та інших інституцій.

4. Кредитні відносини банків з агропромисловими позичальниками оформлюються шляхом укладання кредитних договорів. На нашу думку, кредитний договір повинен ґрунтуватись на таких принципах: добровільність; взаємна довіра; взаємна вигідність укладення договору для кредитора і позичальника; узгодженість умов договору, в тому числі платність, строковість, забезпеченість, цільове спрямування.

Основні положення розділу відображено у наукових публікаціях [148; 151; 154; 155; 158; 164; 165; 166; 168; 169].

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

2.1. Моніторинг стану та джерел кредитування розвитку сільського господарства

Розвиток сільського господарства потребує розгляду украї необхідних та актуальних проблем, які повинні досліджуватись у вітчизняній економічній літературі, зокрема тих проблем, які присвячені особливостям кредитного забезпечення сільського господарства України. Взаємодія банківського та аграрного секторів економіки можлива за умови встановлення між ними міцних партнерських відносин.

На сьогодні кредитне забезпечення є одним з основних видів діяльності майже усіх банків, не залежно від мережі їх філій, складу клієнтської бази, а також цільових орієнтирів функціонування. В теперішній час саме кредитні операції є одним з головних видів банківських операцій. Це пов'язано з тим, що, з одного боку, основне джерело прибутків банківський сектор отримує за рахунок кредитного забезпечення, а з іншого – за рахунок банківського кредиту відбувається безперервність відтворювальних процесів в економіці.

Підприємства всіх галузей економіки, в тому числі і сільськогосподарські підприємства, залучають кредити банку з метою забезпечення належних умов виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. Відтак розвиток економічної системи великою мірою залежить від використання банківського кредиту. За своєю економічною сутністю саме кредит банківської установи є вагомим стимулюючим ефектом для господарського життя суспільства.

Для того, щоб здійснити аналіз джерел кредитного забезпечення розвитку сільського господарства, необхідно розглянути динаміку кількості банків в Україні за аналізований період (табл. 2.1), оскільки джерела формування ресурсів і доступ банків до використання таких ресурсів є одним із вагомих

чинників, які дають можливість банкам проводити кредитне забезпечення, тобто є основою для планування напрямів кредитної діяльності.

Таблиця 2.1

Динаміка кількості банків в Україні за 2008–2013 рр.

№ п/п	Назва показника	Роки					
		2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	Кількість зареєстрованих банків	198	198	197	194	198	176
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	1	7	6	6	0	26
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	19	13	14	18	21	22
4	Кількість діючих банків	175	184	182	176	176	176
4.1	із них: з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5

* Складено автором на основі матеріалів підготовлених працівниками управління аналізу діяльності системи банків Департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України

Висвітлюючи кількісну та структурну характеристику банків України, доцільно використати дані табл. 2.1, де наведена ця інформація. За станом на 01.01.2008 р. кількість банків, внесених до Державного реєстру банків, становила 198, порівняно з 2013 роком вона зменшилася зі 198 до 176 одиниць. На один банк зросла кількість діючих банків, які мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій, – із 175 до 176. За станом на 01.01.2013 р. з іноземним капіталом створено 53 банки, у тому числі 22 банки – зі 100% іноземним капіталом. Протягом 2011 року з Державного реєстру вилучено 26 банків, а в стадії ліквідації перебували 22 банки. Аналіз динаміки кількості банків, які діють на території України, дає змогу зробити висновок про

зменшення установ, при цьому простежується значне збільшення присутності іноземного капіталу.

На обслуговуванні сільськогосподарських товаровиробників жоден із зазначених банків не спеціалізується, тобто для підтримки агропромислового комплексу відповідного підгрунтя не створено. В Україні не зареєстровано жодного спеціалізованого аграрного банку, в якому для сільського господарства частка кредитів становила б 50% у структурі кредитного портфеля.

У своїй діяльності надавати послуги з агрокредитування в нашій державі практикують приблизно 20 банків. На сьогодні на них припадає близько 80% позик. У сфері аграрного бізнесу кредитний портфель сягає приблизно 6% загального кредитного портфеля банків.

У динаміці структуру пасивів усієї банківської системи України наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Основні показники пасивів балансів банків України за 2009–2013 рр.,

млн. грн.

Показник	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
Пасиви, всього	926086	880302	942088	1054280	1127192
Власний капітал	119263	115175	137725	155487	169320
з нього: сплачений зареєстрований статутний капітал	82454	119189	145857	171865	175204
Частка капіталу в пасивах, %	12,9	13,1	14,6	14,7	15
Зобов'язання банків	806823	765127	804363	898793	957872
з них – кошти суб'єктів господарювання,	143928	115204	144038	186213	202550
в тому числі: строкові кошти суб'єктів господарювання	73352	50511	55276	74239	92786
кошти фізичних осіб,	213219	210006	270733	306205	364003
у тому числі: строкові кошти фізичних осіб	175142	155201	206630	237438	289129

* Джерело : сайт Національного банку України
(<http://www.bank.gov.ua/Banksupervision/dinamics.htm>)

Як бачимо, пасиви складаються з капіталу та зобов'язань банку перед вкладниками та кредиторами, тобто за своїм походженням пасиви є неоднорідними. На 1 січня 2011 року загальний обсяг зобов'язань банків України становив 804363 млн. грн., тобто досяг майже рівня початку 2009 року, із яких 144038 млн. грн. – кошти суб'єктів господарювання, 270733 млн. грн. – кошти фізичних осіб. За станом на 1 січня 2013 року обсяг зобов'язань банків України становив 957872 млн. грн., що на 59079 млн. грн. менше порівняно з 2012 роком, з яких загальний обсяг портфеля коштів суб'єктів господарювання становив 202550 млн. грн., а кошти фізичних осіб – 364003 млн. грн.

Кошти фізичних осіб збільшилися порівняно із залишками коштів суб'єктів господарської діяльності, тобто відновилася довіра до вітчизняних банків населення через збільшення вкладів громадян на депозитних рахунках. Таку ситуацію можна пояснити відміною мораторію на дострокове зняття коштів з депозитних рахунків банків. Про відновлення довіри до банків свідчить збільшення вкладів у банківській системі.

Динаміка та структура зобов'язань банків України за 2008–2013 рр. представлена на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Динаміка та структура зобов'язань банків України з 01.01.2008 р. до 01.01.2013 р., млн. грн.

*Джерело: сайт Національного банку України
(<http://www.bank.gov.ua/Banksupervision/dinamics.htm>)

Для кредитного забезпечення реального сектору економіки стійким джерелом ресурсної бази є строкові депозити. Аналіз депозитних зобов'язань свідчить про те, що за період 2009–2013 років спостерігається тенденція до зростання частки залучених банківськими установами коштів на строкових рахунках у загальній структурі депозитних зобов'язань банку, тобто комерційними банками створені сприятливі умови для залучення депозитних коштів, що позитивно впливає на формування ресурсної бази для кредитних операцій. В динаміці структуру активів усієї банківської системи України наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Основні показники активів балансів банків України за 2009–2013 рр.,
млн. грн.**

Показник	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	973332	1001625	1090248	1211540	1267892
Готівкові кошти та банківські метали	20668	21725	26749	27008	30346
Кошти в Національному банку України	18768	23337	26190	31310	33740
Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	40406	51323	67596	78395	99472
Кредити надані, з них:	792244	747348	755030	825320	815327
кредити, що надані суб'єктам господарської діяльності	472584	474991	508288	580907	609202
кредити, надані фізичним особам	268857	222538	186540	174650	161775
Довгострокові кредити, з них:	507715	441778	420061	426430	394246
довгострокові кредити суб'єктам господарювання	266204	244412	262199	290348	276683
Прострочена заборгованість за кредити	18015	69935	84851	79292	72520
Вкладення в цінні папери	40610	39335	83559	87719	96340
Резерви під активні операції банків	48409	122433	148839	157907	141319
% виконання формування резерву, з них:	100,1	100,05	100,01	100,00	
резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	44502	99238	112965	118941	

* Джерело: сайт Національного банку України
(<http://www.bank.gov.ua/Banksupervision/dinamics.htm>)

Як випливає із даних, які наведені у табл. 2.3, найбільша частка в структурі активів усієї вітчизняної банківської системи належить кредитним вкладенням. Частка кредитних операцій у загальному портфелі активів має тенденцію до збільшення. Як видно із наведених у табл. 2.3 даних, за станом на 01.01.2009 року кредити, що надані суб'єктам господарської діяльності, становили 472584 млн. грн., а на період 01.01.2013 року – 609202 млн. грн., що на 136618 млн. грн. більше. Відсоткові доходи, котрі отримує загалом банківська система від кредитної діяльності, значною мірою впливають на можливості результативного піднесення прибуткової діяльності комерційних банків.

Динаміка основних показників активів банків України за 2008–2013 рр. представлена на рис. 2.2.

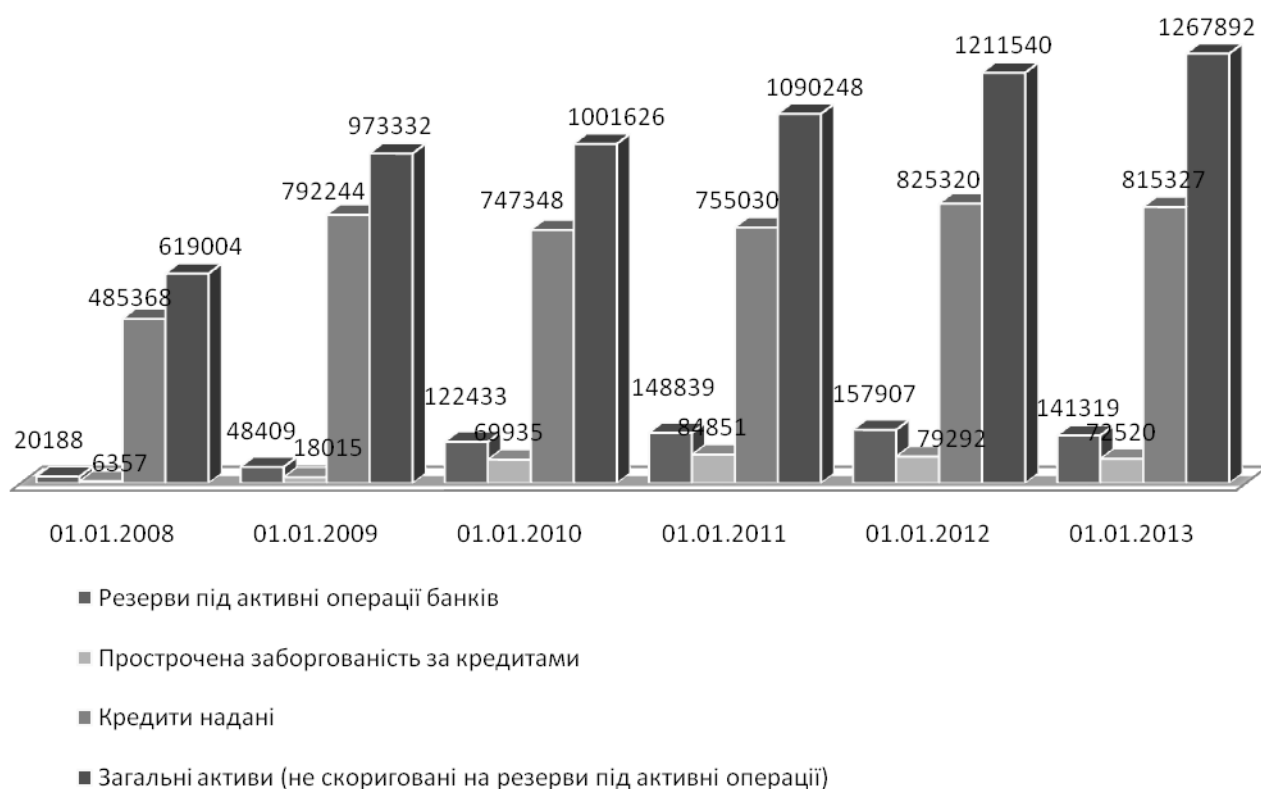

Рис. 2.2. Динаміка основних показників активів банків України за період з 2008 р. до 2013 р., млн. грн.

* Джерело: сайт Національного банку України

(<http://www.bank.gov.ua/Banksupervision/dinamics.htm>)

Згідно з даними рис. 2.2, 2013 рік характеризується зростанням обсягу загальних активів банків України. За станом на 01.01.2013 року загальний обсяг активів українських банків становив 1267892 млн. грн., що у 2 рази більше, ніж за станом на 01.01.2008 року.

У табл. 2.4 представлена структура кредитів комерційних банків України, наданих суб'єктам підприємницької діяльності за аналізований період часу. Здатність забезпечити потреби суб'єктів господарювання у кредитних ресурсах великою мірою залежить від рівня безпеки їхнього розміщення в основних галузях економіки. Ділова активність галузей економіки в Україні безпосередньо залежить від ступеня кредитного забезпечення, тобто від обслуговування та обсягу кредитних надходжень.

Таблиця 2.4

Структура кредитів комерційних банків України, наданих суб'єктам господарювання за 2010–2013 рр. (за основними галузями економіки в Україні, %)

Галузі	Роки			
	2010	2011	2012	2013
Транспорт	10,4	10,0	11,2	7,0
Промисловість	30,0	34,3	35,2	39,5
Сільське господарство	6,1	6,5	6,6	7,1
Будівництво	17,3	13,4	15,3	17,3
Торгівля	10,0	9,4	8,4	8,4
Інші види економічної діяльності	26,2	26,4	23,3	20,7

*Складено автором на основі даних Статистичного збірника України за 2013 р.

З табл. 2.4 випливає, що у структурі кредитів, які надані комерційними банками за видами економічної діяльності, найбільшу частку становлять кредити у промислову сферу, що пояснюється намаганням банків максимізувати дохідність діяльності, зосередивши свою увагу на високоприбутковому кредитуванні, а найменшу – кредити у сферу сільського господарства, тобто осторонь залишаються питання матеріально-технічного оновлення виробничої бази та ін. Порівняно з іншими галузями економіки України рівень кредитного забезпечення сільського господарства комерційними банками знаходиться на доволі низькому рівні, відображаючи

незначну за розміром частку. Як показано у табл. 2.4, промислові операції є основними об'єктами кредитування, тобто банківські установи переважно віддають перевагу промисловим підприємствам, які мають більш сприятливі економічні умови та є менш ризиковими у поверненні позикових коштів, оскільки працюють прибутково. Таким чином, вони мають до кредитних ресурсів більш відкритий доступ, тобто комерційні банки продовжують надавати перевагу у кредитному забезпеченні високодохідним підприємствам.

Проведення ґрунтовного аналізу сучасного стану кредитного забезпечення аграрної галузі є важливішою передумовою вирішення цієї проблеми, що приведе до пошуку ефективних і доцільних напрямів її вдосконалення.

Банківські кредити є одним із основних джерел фінансування сільськогосподарських підприємств (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка кредитного забезпечення банками підприємств агропромислового комплексу України за роками, млрд. грн.

Показники	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Надано кредитів – усього, млрд. грн.	10,4	12,7	14,6	20,1	6,8	10,1	14,9	13,5	9,7
у т. ч.:									
надано здешевлених кредитів сільсько-господарським підприємствам, млрд. грн.	7,6	7,0	7,8	15,1	2,6	6,2	4,1	1,3	0,8
Пільгові кредити у % до загального обсягу	73,1	54,7	53,4	75,1	38,2	61,4	27,6	9,6	8,2
Кількість підприємств, які отримали пільгові кредити	1087 0	1470 8	9785	9409	2231	2238	2669	2603	2009

* Складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

Аналіз даних табл. 2.5 свідчить, що з різних причин 2009 рік для сільського господарства був дуже складним. Нестабільність економічної ситуації, аномальні погодні умови та цінові збурення, які відбулися на внутрішньому ринку нашої держави, призвели до ускладнень у кредитному забезпеченні сільського господарства.

Незважаючи на вищезазначені проблеми, процес залучення кредитних коштів в аграрний сектор економіки тривав, що дає змогу оцінити привабливість та упевненість кредиторів у доцільному та ефективному використанні залучених коштів.

За даними, наведеними в табл. 2.5, простежується тенденція до збільшення обсягів кредитування (у 2009 році кредитів надано у 7 разів більше, ніж у 2000 році).

Короткострокові кредити мають перевагу над довгостроковими і становлять 13114,4 млн. грн. У 2011 році 1770,8 млн. грн. становили довгострокові кредитні ресурси, тобто капітальні інвестиції у сільське господарство, що на 1318,2 млн. грн. більше порівняно з 2010 роком. Переважно кредити аграрним підприємствам надаються в національній грошовій одиниці.

У структурі банківських кредитів сільськогосподарським товаровиробникам за видами валют частка кредитів у національній валюті значно перевищує частку кредитів в іноземній валюті.

Незадовільна організація розрахунків та дисципліна платежу зумовили негативні тенденції, що виявлялося у погіршенні фінансового стану підприємств сільської галузі. За станом на 1 січня 2007 року на 24,8%, або на 8,5 млрд. грн., кредиторська заборгованість перевищувала дебіторську і становила 42,8 млрд. грн. Понад 77 млрд. грн. становили загальні обсяги нерозрахунків, що від ВВП країни становить майже 15%.

У 2008 році в Україні спостерігалось надзвичайно різке скорочення припливу валютних коштів за товарним і капітальним рахунками платіжного балансу. Світова фінансова криза стала суворою реальністю для нашої держави

і мала зтяжний та глобальний характер. У 2008 році інфляція становила 22,3% та перевищила показники зростання цін під час фінансової кризи 1998 року.

Кредитне забезпечення сільськогосподарських підприємств внаслідок кредитних явищ 2009–2010 років перебуває на доволі низькому рівні. Така ситуація пояснюється зростанням відсоткових ставок за користування кредитними коштами, відсутністю дієвого та ефективного механізму державного регулювання цін на сільськогосподарську продукцію.

На ситуацію в агропромисловому комплексі негативний вплив справила фінансова криза. Спостерігалось суттєве зменшення обсягів продажів, між суб'єктами ринку погіршилися розрахунки, значна частина банків скоротила або й навіть припинила кредитувати сільськогосподарські підприємства (навіть за працюючими кредитними лініями).

У державному бюджеті 2009 року фінансове забезпечення агропромислового комплексу порівняно з минулим роком (2008) скорочено майже в 5,8 разу – з 15,1 млрд. грн. до 2,6 млрд. грн. Внаслідок економічної кризи зменшилась прибутковість невеликих за обсягом господарств, а великі агрохолдинги мали шанс мінімізувати ризики, тобто уникнути краху бізнесу.

2010 рік характеризувався помітними позитивними тенденціями зрушення кредитного забезпечення суб'єктів аграрного сектору економіки України. За оперативними даними Департаменту фінансів Мінагрополітики України, за станом на 12 серпня 2010 року підприємствами агропромислового комплексу було отримано кредитів на суму 4,2 млн. грн., що на 26% більше порівняно з відповідним періодом минулого року. Із загального обсягу залучених коштів було отримано короткострокових (до 12 місяців) кредитів 3,5 млрд. грн., що становило 84% усіх кредитів, середньострокових (до 36 місяців) – 478 млн. грн., довгострокових (до 60 місяців) – 206 млн. грн. [109, с. 21].

Протягом 2010 року, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, сільське господарство залучило кредитів на суму, яка перевищувала 10,1 млрд. грн., що на 26% більше, ніж у 2009 році. Така ситуація

вказує на зростання довіри банківської системи до підприємств сільського господарства.

У 2010 році кредити залучали 2238 підприємств АПК, крім того спостерігалися помітні позитивні зрушення в обсягах кредитування суб'єктів аграрного сектору. За даними Департаменту фінансів Мінагропроду України, у 2010 році підприємства агропромислового комплексу отримали кредитів на суму 10,1 млрд. грн., що на 74% більше порівняно з відповідним періодом попереднього року. Серед залучених коштів короткострокові (до 12 місяців) кредити становили 7 млрд. грн., або 70% усіх кредитів, середньострокові (до 36 місяців) – 1,4 млрд., довгострокові (до 60 місяців) – 1,7 млрд. грн. [110, с. 36].

Упродовж 2012 року залучили кредити 2603 підприємства агропромислового комплексу обсягом 13,5 млрд. грн. Кредити загальним обсягом 1,3 млрд. грн. надала держава на пільгових умовах. У розрізі регіонів відповідно частка короткострокових кредитів становила 71,1% із всього загального обсягу наданих кредитних ресурсів аграрними підприємствами України та відповідно 28,9% довгострокових. Слід зауважити, що, порівнюючи обсяги залучених кредитних ресурсів за минулий рік, у 2012 році спостерігається зменшення обсягу залучених кредитів на 9,4% проти аналогічного періоду 2011 року. У 2013 році кредити залучили 2009 підприємств агропромислового комплексу загальним обсягом 9,7 млрд. грн., 0,8 млрд. грн. – пільгові кредити.

Дані табл. 2.5 свідчать про нестабільність надання та поступове зменшення пільгових кредитів. Якщо у 2005 році частка пільгових кредитів становила 73,1% у їх загальному обсязі, то у 2013 році вона досягла небажаного рівня і становила лише 8,2%.

У табл. 2.5, наведено динаміку кредитного забезпечення банками підприємств агропромислового комплексу Тернопільської області за 2007–2013 рр.

**Динаміка кредитного забезпечення банками підприємств
агропромислового комплексу Тернопільської області за роками, млн. грн.**

Показники	Роки						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Надано кредитів – усього, млн. грн.	397,1	535,1	441,8	739,0	824,8	646,3	416,8
у т. ч.:							
короткострокових, млн. грн.	273,5	278,7	387,1	531,1	640,2	553,1	252,3
довгострокових, млн. грн.	123,6	256,4	54,7	207,9	184,6	93,2	164,5
Надано пільгових кредитів, млн. грн.	198,5	237,0	18,7	-	180	146,2	-
у т. ч.:							
короткострокових, млн. грн.	117,0	87,8	3,0	-	106,9	80,9	-
довгострокових, млн. грн.	81,5	149,2	15,7	-	73,1	65,3	-
Пільгові кредити у % до загального обсягу	50,0	44,3	0,0004	-	21,8	22,6	-

* Складено автором на основі даних Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

Аналіз кредитного забезпечення Тернопільської області у 2007–2013 роках характеризується поступовим зменшенням залучення обсягів кредитів. Здійснюючи аналіз кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств області з 2007 року, спостерігаємо збільшення короткострокового кредитування, тобто переважна більшість кредитів, наданих банківськими установами підприємствам агропромислового комплексу, має короткостроковий характер. На доволі низькому рівні залишається частка забезпеченості підприємств довгостроковими кредитами, незважаючи на те, що

агропромислова галузь Тернопільської області потребує повного матеріально-технічного оновлення виробничої бази, тобто має потребу в довгостроковому кредитному забезпеченні.

Основні причини небажання надавати комерційними банками підприємствам агропромислового комплексу Тернопільської області довгострокових кредитів пояснюються присутністю і супроводженням високого ризику, який притаманний при видачі довгострокових кредитів. З огляду на це комерційні банки надають перевагу короткостроковим кредитам, які, на відмінну від довгострокових, є найбільш прибутковим видом кредитування, оскільки приносять вищий прибуток, дають більший ступінь гарантії щодо повернення позик.

Дані табл. 2.5 свідчать про нестабільність надання пільгових кредитів, а у 2010, 2013 роках – їх відсутність. Якщо у 2007 році частка пільгових кредитів становила 50% у їх загальному обсязі, то у 2009 році вона досягла критичного рівня і дорівнювала лише 0,0004%.

За останні роки рівень повернення кредитів становив близько 99%, але у зв'язку з фінансовою кризою він знизився і становить 83%.

Аналізований нами період кредитування сільського господарства банківськими інституціями відзначився для України недостатнім масштабом кредитного забезпечення аграрного сектору економіки.

На темпи кредитного забезпечення сільськогосподарських позичальників вагомий вплив здійснила фінансова криза. Основними негативними факторами були такі: нестабільність валюти, недостатня ліквідність банківської системи, високий тиск на ринок кредитування, зниження ділової активності і проблеми реального сектору економіки України. Особливу увагу банки стали приділяти оцінці платоспроможності та рентабельності клієнта. Кредитна історія позичальника стала основним аргументом для банків. Незважаючи на це, аграрний бізнес надалі успішно працює і нарощує виробничі потужності, довівши здатність протистояти негативним впливам фінансової кризи, витримувати та переживати економічну нестабільність у країні.

В результаті сукупності зазначених негативних чинників на сьогодні кредити для сільськогосподарських позичальників є доволі дорогими.

У табл. 2.6 наведені показники надходження коштів до Зведеного бюджету України від усіх підприємств.

Таблиця 2.6

**Кошти, які надійшли до зведеного бюджету України за 2011–2012 рр.,
млн. грн.**

Показник	01.01.2011	01.01.2012
Усього до Зведеного бюджету	34299,3	40117,8
у т. ч. по галузях економіки:		
сільське господарство	4135,7	4998,2
харчова промисловість та переробка с-г. продуктів	30007,8	34915,4
рибна промисловість	58,1	53,2
видобування солі	102,6	146,1
У т. ч. фіксований сільськогосподарський податок	124,9	121,9

*Складено автором на основі інформації Державної служби статистики України

До зведеного бюджету України у 2012 році надійшло більше ніж 40 млрд. грн., в тому числі від галузі сільського господарства 4998,2 млн. грн. Плата фіксованого сільськогосподарського податку для аграрних підприємств становить 121,9 млн. грн. Отже, для сільськогосподарських підприємств питання податкового навантаження залишається болючим і надзвичайно обтяжливим.

Недостатнє кредитне забезпечення аграрного сектору економіки запозиченими коштами є незадовільним ще й у зв'язку з тими умовами, згідно з якими банківські установи надають кредити. Основними такими умовами є вартість кредитних ресурсів.

Аналіз розміру відсоткових ставок за банківськими кредитами представлено в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

**Рівень відсоткових ставок комерційних банків України за кредити,
надані підприємствам АПК у національній валюті, %**

Період	Середня процентна ставка комерційних банків за надані кредити	Розмір компенсації процентних ставок з держбюджету України
2000	56	
2001	35	14
2002	27	10
2003	21	12
2004	17	10
2005	18	10
2006	20	10
2007	18	9
2008	24	12
2009	27	15,37
2010	25	15,5
2011	19	15,4
2012	23	16
2013	22,5	15

*Складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

Як бачимо з табл. 2.7, сучасний етап розвитку кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з комерційними банками характеризується тенденцією до зростання вартості кредиту. Так, у 2009 році спостерігається зростання відсоткових ставок.

Слід відмітити, що відбулося очікуване падіння ставок за кредитами комерційних банків у 2012 році (23%) порівнянно з 2010 роком (25%). Розмір відшкодування відсоткових ставок з бюджету держави найнижчим був у 2007 році і становив 9%, у 2010–2011 роках не змінювався і становив 15,4–15,5%.

В умовах ринку однією з передумов здешевлення вартості кредитних ресурсів для сільськогосподарських підприємств є саме зменшення облікової ставки НБУ. Облікова ставка є початковою величиною для комерційних банків, специфічним орієнтиром при встановленні розміру ставки кредитування. Сільськогосподарські підприємства України потребують встановлення невисоких відсоткових ставок.

За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2011 році провідними лідерами за обсягами

агрокредитування сільськогосподарських підприємств були ПАТ “КБ “Фінансова ініціатива”, АТ “Райффайзен Банк Аваль” (рис. 2.3).

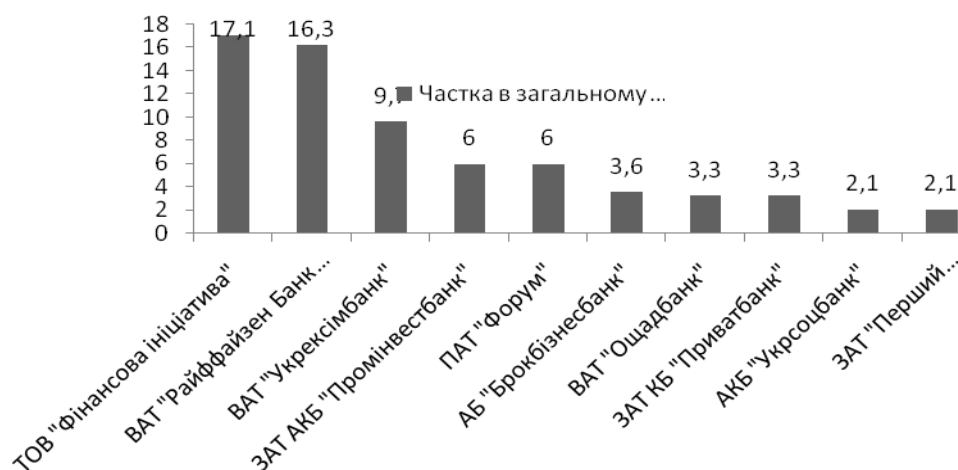

Рис. 2.3. Рейтинг 10 банківських установ за обсягами кредитного забезпечення сільського господарства у 2011 році

*Складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

За кількістю позичальників (сільськогосподарських підприємств) у 2011 році лідерами були АТ “Райффайзен Банк Аваль”, ПАТ “Промислово-інвестиційний банк” (Промінвестбанк) (рис. 2.4).

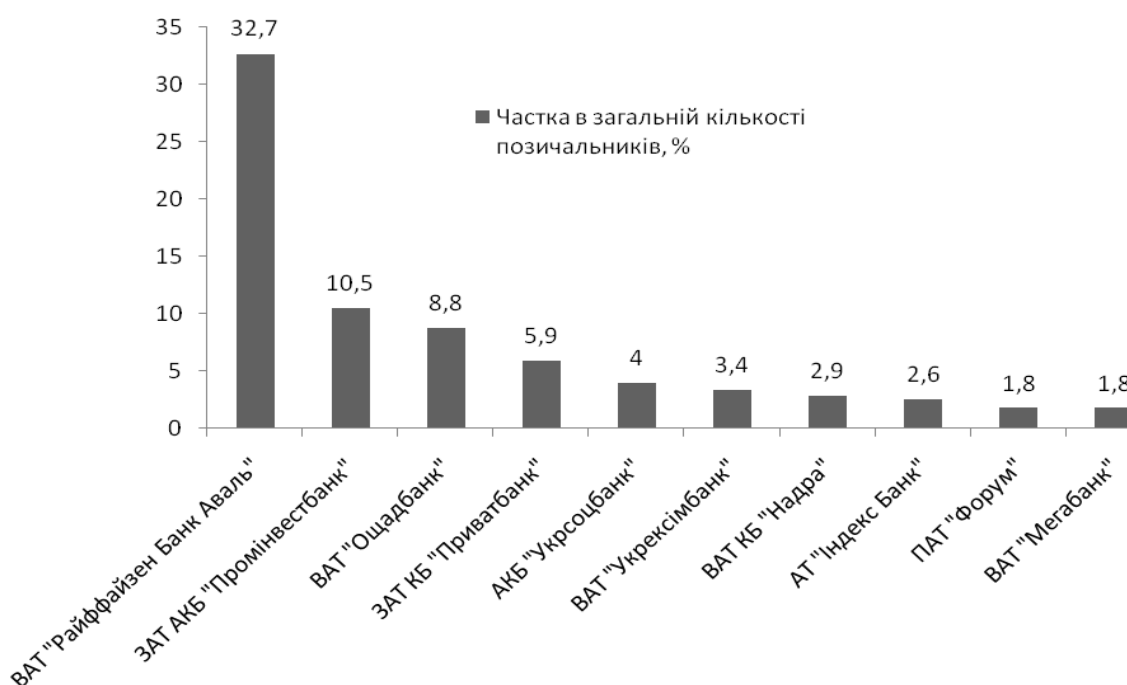

Рис. 2.4. Рейтинг 10 банківських установ за кількістю прокредитованих сільськогосподарських підприємств у 2011 році

*Складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

Можна зробити висновок про те, що комерційні банки переглянули та змінили своє ставлення до кредитного забезпечення підприємств аграрної галузі. У сьогочасних умовах кредитування для банків аграрний сектор може стати одним із бажаних клієнтів. Сільське господарство є однією з галузей економіки, яка у кризовий період зберегла стабільність. У валовому внутрішньому продукті країни частка сільського господарства мала тенденцію до збільшення, оскільки в 2007 році частка аграрного сектору у валовому внутрішньому продукті становила 6,6%, в 2009 році – 7,2%, в 2011 році – 8,3%. У 2013 році частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті становила 12%, що у 1,8 разу більше, ніж у 2007 році.

Дослідження засвідчують, що банківську інфраструктуру області представляють комерційні і державні банківські установи. Найбільшими кредиторами, які активно співпрацюють з агропромисловими підприємствами Тернопільської області, стали такі банки: “Райффайзен банк Аваль” (51%), “Хрещатик” (23%), “Індекс банк” (21%), при цьому питома вага у структурі кредитного забезпечення підприємств сільського господарства іншими банками була 5% (рис. 2.5).

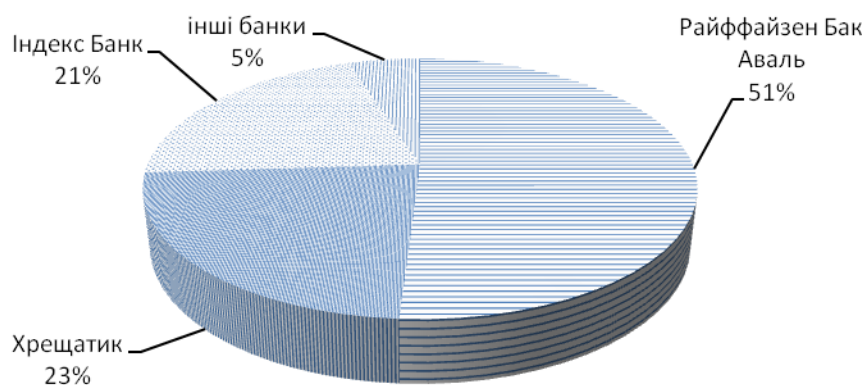

Рис. 2.5. Найбільші кредитори підприємств сільського господарства Тернопільської області

*Складено автором на основі даних Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

Лідерство у кредитному забезпеченні підприємств агропромислового комплексу області отримав “Райффайзен банк Аваль”. У 2013 році банк надав підприємствам АПК, у тому числі сільгосп підприємствам і переробним підприємствам, кредитів на суму 140040 млн. грн. На частку цього банку припадає близько 51%.

У кредитному забезпеченні сільського господарства Тернопільської області у 2008 році брала участь більша кількість комерційних банків, тобто в 2013 році порівняно з 2008 роком зменшилася кількість банків з 16 до 8.

На рис. 2.6 представлено довгострокове кредитне забезпечення банками Тернопільської області підприємств АПК у 2013 році.

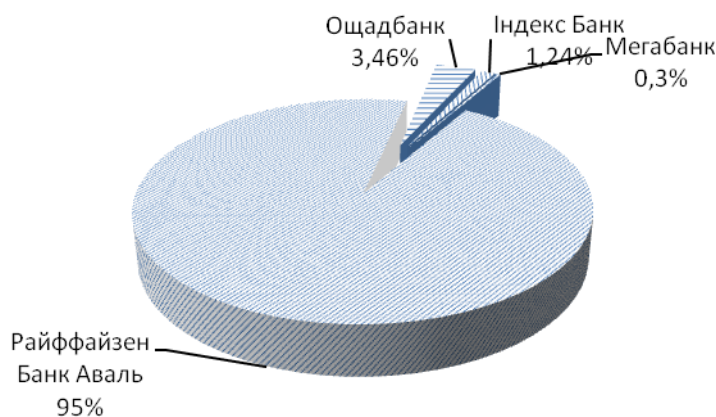

Рис. 2.6. Довгострокове кредитне забезпечення банками Тернопільської області підприємств АПК у 2013 році

*Складено автором на основі даних Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

За даними Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації, наведеними на рис. 2.6, за станом на 1 січня 2013 року найбільше довгострокових кредитів надано такими банками: “Райффайзен банк Аваль” (95%), “Ощадбанк” (3,46%), “Індекс банк” (1,24%), “Мегабанк” (0,3%).

На рис. 2.7 представлено короткострокове кредитне забезпечення банками Тернопільської області підприємств АПК у 2013 році.

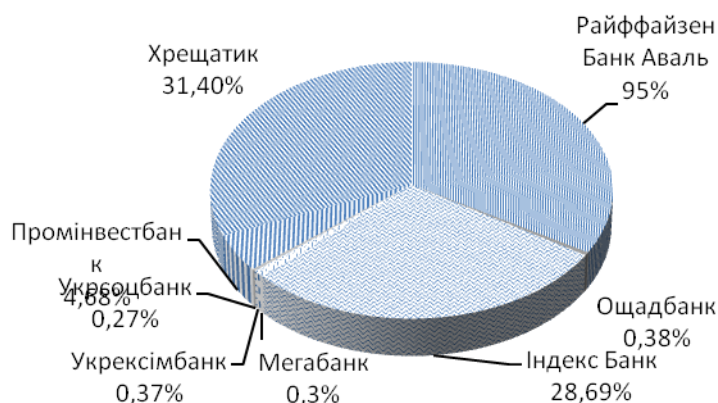

Рис. 2.7. Короткострокове кредитне забезпечення банками Тернопільської області підприємств АПК у 2013 році

*Складено автором на основі даних Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

За даними Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації, представленими на рис. 2.7, за станом на 1 січня 2013 року найбільше короткострокових кредитів надано такими банківськими установами: “Райффайзен банк Аваль” (33,65%), “Хрещатик” (31,40%), “Індекс банк” (28,69%), “Промінвестбанк” (4,68%), “Ощадбанк” (0,38%), “Укрексімбанк” (0,37%), “Укрсоцбанк” (0,27%), “Мегабанк” (0,56%).

Згідно з даними Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації, обсяг портфеля кредитів банку “Райффайзен банк Аваль” за станом на 01.01.2008 року становив 195192,5 тис. грн., а обсяги кредитного забезпечення аграріїв за станом на 01.01.2011 року зросли у 1,9 разу – до суми 376185 тис. грн. Як бачимо, обсяги кредитного забезпечення банками підприємств Тернопільської області протягом досліджуваних останніх п’ятих років зросли.

Як впливає з рис. 2.8, за шість останніх років (2008–2013 рр.) також зріс кредитний портфель кредитів ПАТ “Державний ощадбанк України” сільському господарству у 7,7 разу і за станом на 01.01.2013 року досяг суми 14520 тис. грн.

В табл. 2.8 наведений обсяг кредитного забезпечення і рівень відсоткових ставок для сільськогосподарських підприємств області.

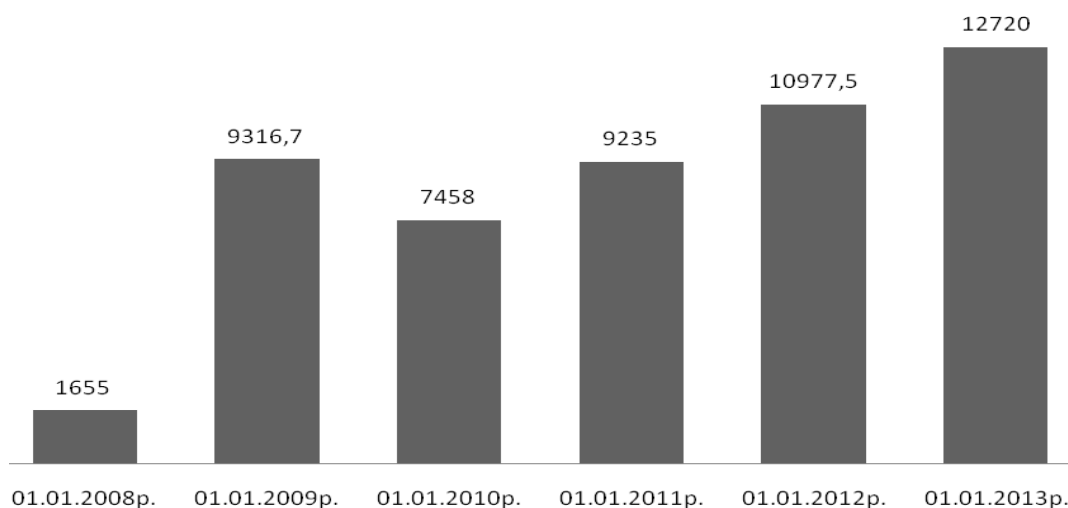

Рис. 2.8. Динаміка кредитних вкладень ПАТ “Державний ощадний банк України” в сільське господарство у 2008–2013 роках, тис. грн.

*Складено автором на основі даних Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

Таблиця 2.8

Динаміка кредитного забезпечення банківськими установами сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2009–2013 рр.

Банк	2011 р.		2013 р.	
	Сума кредиту, тис. грн.	Відсоткова ставка, %	Сума кредиту, тис. грн.	Відсоткова ставка, %
ПАТ “Державний ощадний банк України”	9235	22-24,5	14520	18,5-20
ПАТ “Промінвестбанк”	24849	26-27	-	-
ПАТ КБ “Приватбанк”	-	-	-	-
ПАТ “Кредитпромбанк”	-	-	-	-
УКБ “Надра”	-	-	-	-
ВАТ “Укрексімбанк”	1920	22	-	-
АКБ “Укрсоцбанк”	1400	24	203	23
АППБ “Аваль”	376185	22-28	140040	19-24
“Індекс банк”	154972	25-27	-	-
ПАТ “Укрсиббанк”	-	-	-	-
ПАТ “КБ “Хрещатик”	166790	20	448463	20-25
“Форум”	-	-	-	-
ПАТ “Мегабанк”	3598	25	19859	18,7-24
СКБ “Дністер”	-	-	-	-
ПАТ “ВТБ банк”	-	-	340	22,5
“Укрпромбанк”	-	-	-	-
ПАТ “Креді Агріколь банк”	-	-	376	23
ВСЬОГО	738949	-	623801	-

*Складено автором на основі даних Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

Як показують дані табл. 2.8, розміри відсоткових ставок незалежно від суми наданих кредитних ресурсів сільськогосподарським підприємствам становили 20–28% у 2011 році, 18,5–25% – у 2013 році. Як бачимо, ціна кредиту на ринку позикових капіталів є надто високою.

Таблиця 2.9

Динаміка обсягу продукції сільського господарства за категоріями господарств

	2010		2013	
	Україна млн. грн.	Тернопільська область млн. грн.	Україна млн. грн.	Тернопільська область млн. грн.
	Сільськогосподарські підприємства			
Продукція сільського господарства	94089,0	2381,8	136590,9	3781,8
Продукція рослинництва	66812,2	2067,0	103127,8	3253,3
Продукція тваринництва	27276,3	314,8	33463,1	528,5
	Фермерські господарства			
Продукція сільського господарства	11965,8	285,0	19091,4	397,4
Продукція рослинництва	10840,9	275,1	17695,3	375,8
Продукція тваринництва	1124,9	9,9	1396,1	21,6
	Господарства населення			
Продукція сільського господарства	100797,5	3443,8	116268,1	4269,6
Продукція рослинництва	57741,4	1808,1	72767,4	2538,7
Продукція тваринництва	43056,1	1635,7	43500,7	1730,9

*Складено автором на основі даних Статистичного щорічника України за 2013 рік, Статистичного щорічника Тернопільської області за 2013 рік

Якщо проаналізувати статистику двох років (табл. 2.9), то слід констатувати той факт, що обсяг продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами України та Тернопільської області за цей період зріс відповідно на 42501,9 млн. грн. та на 1400 млн. грн. і становив у 2010 році в Україні 94089,0 млн. грн. проти 136590,9 млн. грн. у 2013 році, а в Тернопільській області – 2381,8 млн. грн. проти 3781,8 млн. грн. у 2013 році. Обсяги виробництва продукції рослинництва зросли у 1,54 разу, продукції тваринництва – у 1,23 разу (Україна), а обсяги виробництва продукції

рослинництва – у 1,57 рази, продукції тваринництва зросли у 2013 році проти 2010 року у 1,68 разу (Тернопільська область). Дані табл. 2.9 свідчать, що більшу частину виробництва сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств становить продукція рослинництва. На нашу думку, це пов'язано з тим, що у рослинництві цикл обороту коштів є коротшим, ніж у галузі тваринництва.

У табл. 2.10 наведені дані щодо обсягу залучення короткотермінових і довготермінових кредитних ресурсів сільськогосподарським підприємствам Тернопільської області.

Таблиця 2.10

Кредитне забезпечення банками Тернопільської області підприємств АПК за 2000–2013 роки

Роки	Отримано кредитів, млн. грн.		
	всього	короткотермінових	довготермінових
2000	13,3	13,3	-
2001	42,6	42,6	-
2002	40,2	40,2	-
2003	75,4	75,4	-
2004	119,6	75,6	44,0
2005	282,9	190,9	92,0
2006	324,6	202,0	122,6
2007	397,1	273,5	123,6
2008	535,1	278,7	256,4
2009	441,8	387,1	54,7
2010	739,0	531,1	207,9
2011	824,8	640,2	184,6
2012	646,3	553,1	93,2
2013	416,8	252,3	164,5

*Складено автором на основі даних Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

За даними Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації, наведеними в табл. 2.10, обсяги банківських кредитів підприємствам агропромислового комплексу за 2000–2011 роки зросли більше ніж у 62 рази – з 13,3 млн. грн. у 2000 році до 824,8 млн. грн. у 2011 році. До 2004 року підприємства агропромислового комплексу Тернопільської області не одержували довгострокових кредитів, а в 2008 році обсяги довгострокових

кредитів різко зросли порівняно з 2004 роком у 5,8 разу. Нарощування обсягів довгострокових кредитів сільськогосподарським підприємствам мають позитивну тенденцію, оскільки банківські кредити у Тернопільській області є одним із основних джерел фінансування капітальних витрат сільськогосподарських підприємств. Банківські установи області почали надавати сільськогосподарським підприємствам Тернопільської області довгострокові кредити лише з 2004 року.

Середньостатистичне сільськогосподарське підприємство України у процесі своєї господарської діяльності в сучасних умовах функціонування має потребу в кредитних коштах, переважно у формі короткострокових кредитів, спрямованих на фінансування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників, вартість яких становить понад 500 тис. грн. [111, с. 93].

Сільськогосподарські підприємства переважно використовують кредити на закупівлю палива й мастильних матеріалів (77%), засобів захисту (48%), придбання посівного матеріалу (36%) та інші цілі, пов'язані з поточною діяльністю. Водночас лише 13% підприємств спрямували одержані кредити на технічне оновлення виробництва та 6% – на його розширення [55, с. 87].

Оперативна інформація щодо фінансово-кредитної підтримки сільськогосподарських підприємств Тернопільської області для здійснення комплексу весняно-польових робіт наведена в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Інформація щодо фактичних витрат та джерел фінансування сільськогосподарських підприємств при здійсненні комплексу весняно-польових робіт у 2013 році за станом на 23 квітня, млн. грн.

Площа ріллі, тис. га	Загальна потреба у коштах, всього	Фактично витрачено	Відсоток від потреби, %	Власні кошти, фактично витрачено	Державна підтримка	Запозичені кошти	Процентні ставки, %
583,3	1062,9	977,0	92	844,7	0	132,3	11-27

*Складено автором на основі даних департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

За прогнозами Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації, загальна потреба в кредитних коштах у період проведення комплексу весняно-польових робіт за станом на 23 квітня 2013 року становила 1062,9 млн. грн., проте фактично отримано кредитів на суму 977 млн. грн. Як впливає з табл. 2.11, джерелами фінансування сільськогосподарських підприємств були власні кошти і запозичені кошти, тобто банківські кредити, а державна підтримка з бюджету у 2013 році відсутня. Власними коштами підприємства забезпечені на суму 844,7 млн. грн., а обсяг запозичених коштів становив 132,3 млн. грн. Середні відсоткові ставки за користування кредитами становили 11-27%. Сільськогосподарські підприємства області фактично витратили від загальної потреби 92% коштів, відхилення становило – 85,9%.

Потреба сільськогосподарських підприємств у кредитних ресурсах не може повною мірою бути задоволена сучасною банківською системою, особливо це стосується малих і середніх підприємств, особистих підсобних господарств і фермерів. За цих умов особливого значення набувають будь-які форми кредитного забезпечення товаровиробників невеликих за розмірами. Нині серед фінансових установ, які є однією з вагомих і перспективних інститутів кредитного забезпечення дрібних виробників сільськогосподарської продукції і здійснюють обслуговування сільськогосподарських товаровиробників та активно конкурують на фінансовому ринку із банками, є кредитні спілки. Часто позичальники віддають перевагу кредитним спілкам, а не банкам.

Розглянемо, яким чином функціонує вся система кредитних спілок в Україні.

Динаміка основних показників діяльності кредитних спілок та результати діяльності кредитних спілок за 2011–2013 рр. наведені в табл. 2.12.

Динаміка основних показників діяльності кредитних спілок за 2011–2013**рр.**

Кредитні спілки	Рік			Темпи приросту, %
	2011	2012	2013	2013/2012
Кількість зареєстрованих кредитних спілок (на кінець періоду)	613	617	624	+1,14
Кількість членів КС (тис. осіб)	1062,4	1095,9	980,9	-10,5
Кількість членів КС, які мають внески на депозитних рахунках на кінець періоду (тис. грн.)	48,0	44,9	40,3	-10,2
Кількість членів КС, які мають діючі кредитні договори (тис. осіб)	249,3	254,0	233,6	-8,0
Загальні активи (млн. грн.)	2386,5	2656,9	2598,8	-2,2
Кредити, надані членам КС (залишок на кінець періоду) (млн. грн.)	2237,4	2531,0	2349,1	-7,2
Внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кінець періоду) (млн. грн.)	1185,5	1287,5	1330,1	+3,3
Капітал (млн. грн.)	942,9	1088,7	1055,6	-3,0

*Складено автором на основі звітних даних членів ВАКС та даних, оприлюднених Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг на своєму офіційному веб-сайті

Підсумовуючи вищевикладене, слід відмітити, що в діяльності кредитних спілок простежуються негативні тенденції. Результати діяльності кредитних спілок показують зниження темпів приросту показників діяльності кредитних спілок, не зважаючи на зменшення кількості членів кредитних спілок, оскільки за станом на 2013 рік кількість членів кредитних спілок становила 980,9 тис. осіб, що на 81,5 тис. осіб менше, ніж за станом на 2011 рік. У 2013 році на 10,5% зменшилася порівняно з 2011 роком кількість членів кредитних спілок. З табл. 2.12 випливає, що 624 зареєстрованих кредитних спілок об'єднують 980,9 тис. осіб. Крім того, кількість членів кредитних спілок, які мають внески на депозитних рахунках на кінець періоду за станом на 2013 рік становила 40,3 тис. осіб, що на 7,7 тис. осіб менше порівняно з 2011 роком. Проте, як видно з

табл. 2.12, спостерігається чітка тенденція зменшення у 2012 році порівняно з 2013 роком капіталу кредитних спілок. Отже, динаміка основних показників діяльності кредитних установ за аналізований період свідчить про зменшення рівня ділової активності таких установ, як кредитні спілки.

Вияви світової фінансово-економічної кризи не обійшли стороною систему кредитної кооперації, негативно вплинули на українські кредитні спілки передусім через погіршення якості активів, значне зниження курсу гривні, а також у зв'язку із зниженням рівня зовнішніх запозичень.

Активи кредитних спілок, що регулює Національна комісія, яка здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг, порівняно з активами комерційних банків залишаються незначними. Так, за станом на 31.12.2013 року активи комерційних банків та небанківських фінансових інституцій разом становили 1012,0 млрд. грн., у тому числі активи банків – 942,1 млрд. грн. (93,1%), небанківських фінансових інституцій – 69,9 млрд. грн. (6,9%).

Розглянемо розмір активів кредитних спілок у табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Активи кредитних спілок на кінець 2011–2013 рр., млн. грн.

Установи	2011 рік	2012 рік	2013 рік
	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.
Кредитні спілки	2386,5	2656,9	2598,8

*Складено автором на основі даних оприлюднених Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг офіційний веб-сайт <http://www.dfp.gov.ua>

За станом на 2013 рік загальний обсяг активів кредитних спілок становив 2598,8 млн. грн., що порівняно з аналогічним періодом 2012 року зменшився на 2,2% (за станом на 2012 рік становив 2656,9 млн. грн.).

У табл. 2.14 представлені річні обсяги наданих послуг кредитних спілок.

Таблиця 2.14

Обсяги фінансових послуг кредитних спілок за 2012–2013 рр., млн. грн.

Фінансові послуги	Роки		Темпи приросту
	2012	2013	
	млн. грн.	млн. грн.	2013/2012
видані кредити	2237,4	2531,0	+11,31
внески на депозитні рахунки	1185,5	1287,5	+10,86

*Складено автором на основі даних оприлюднених національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг офіційний веб-сайт <http://www.dfp.gov.ua>

Можна зробити висновок, що за аналізовані нами 2012–2013 роки основні показники діяльності кредитних спілок змінилися і показують поступове підвищення діяльності.

Розглянемо групування кредитних спілок за чисельністю членів (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Розподіл кредитних спілок за кількістю членів, %.

Кількість членів кредитної спілки	Питома вага у загальній кількості кредитних спілок
До 1000 осіб	%
Від 1000 до 10000 осіб	33,8%
Від 10000 до 100000 осіб	5,0%
Більше 100000 осіб	0,5%

*Складено автором на основі даних Бюлетня кредитних спілок України // НАКСУ. – Листоп. – груд. 2013. – № 44.

Згідно з даними табл. 2.15, значну частку кредитних спілок становлять ті кредитні спілки, чисельність членів яких нараховує до 1000 осіб (60,7%). Частка кредитних спілок, які об'єднують більше 100000 осіб, непомітна і становить лише 0,5%.

Розподіл за кількістю членів кредитних спілок зображено на рис. 2.9.

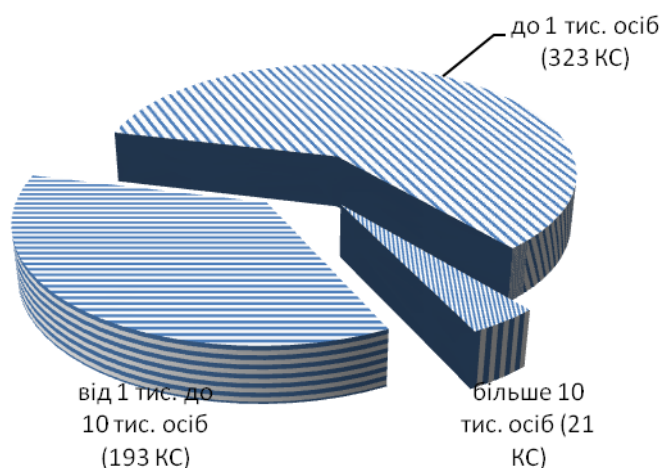

Рис. 2.9. Групування кредитних спілок за кількістю членів за станом на 2013 р. (за даними, поданими 624 кредитними спілками)

*Складено автором на основі даних оприлюднених Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг офіційний веб-сайт <http://www.dfp.gov.ua>

Розглянемо структуру кредитів за видами за станом на 2013 рік (рис. 2.10). З рис. 2.10 видно, що найбільшим попитом користується споживче кредитування серед позичальників кредитних спілок.

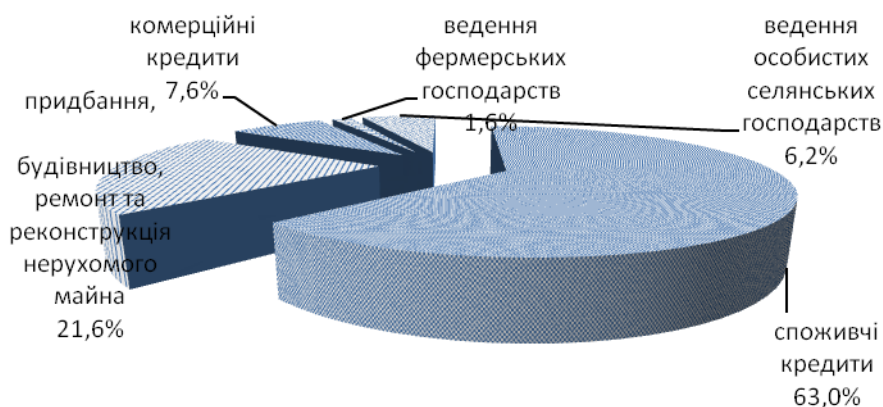

Рис. 2.10. Структура кредитів за видами за станом на 2013 р.

*Складено автором на основі даних оприлюднених Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг офіційний веб-сайт <http://www.dfp.gov.ua>

У загальному обсязі кредитування за 2013 рік найбільша частка в структурі кредитного портфеля припадає на споживче кредитування і становить 63%. Необхідно зазначити, що впродовж шести останніх років вона скоротилася на 8,6% – з 50,3% у 2005 році до 41,7% у 2011 році [61]. Кредити, одержані на інші потреби (придбання, будівництво, ремонт та реконструкцію нерухомого майна), посідають друге місце і становлять 21,6%, тобто кредити, які видані на придбання, будівництво, ремонт та реконструкцію нерухомого майна, становлять значну частку. На кредитне забезпечення фермерських та особистих селянських господарств припадає незначна частка відповідно 1,6% та 6,2 %, тобто має невелику питому вагу у загальному обсязі виданих кредитів.

Розглянемо зміни у структурі кредитного портфеля кредитних спілок, які представлені у табл. 2.16.

Таблиця 2.16

Зміни у структурі кредитного портфеля кредитних спілок

Призначення кредиту	2005 рік	2013 рік	Зміни протягом майже 6 років
Споживчі потреби	50,3	63,0	+12,7
Комерційні цілі	21,0	7,6	-13,4
Ведення селянських, фермерських господарств	2,8	7,8	+5
На будівництво, ремонт, придбання житла	8,0	21,6	+13,6

*Складено автором на основі даних оприлюднених Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг офіційний веб-сайт <http://www.dfp.gov.ua>

Варто зауважити, що частка в структурі кредитного портфеля на споживчі потреби протягом останніх 8 років зросла з 50,3% у 2005 році до 63,0% у 2013 році. Кредитне забезпечення селянських та фермерських господарств помітно зросло з 2,8% у 2005 році до 7,8% у 2013 році.

В табл. 2.17 представлена наявність діючих кредитних спілок у Тернопільській області.

**Наявність функціонуючих кредитних спілок у Тернопільській області за
станом на 01.01.2013 р.**

Район	Кредитні спілки
Бережанський	4
Борщівський	2
Бучацький	2
Гусятинський	2
Заліщицький	5
Збараський	1
Зборівський	2
Козівський	1
Кременецький	1
Лановецький	1
Монастириський	1
Підволочиський	1
Підгаєцький	2
Теребовлянський	2
Тернопільський	
Чортківський	4
Шумський	3
м.Тернопіль	7
Всього	41

*Складено автором на основі даних Державного комітету статистики Тернопільської області

Згідно з даними табл. 2.17, кредитні спілки Тернопільської області об'єднують сільських жителів 18 районів. У Тернопільській області нараховується і діє 41 кредитна спілка, які здійснюють кредитування. Ефективно функціонують такі кредитні спілки: “Аверс”, “Брок кредит”, “Кредит Фос”, “Калина”, “Альянс-Україна”, “Християнська злагода” (м. Тернопіль); “Взаємодопомога”, “Допомога”, “Вигода”, “Взаємопоміч” (м. Бережани); “Народна скарбниця”, “Довіра” (м. Борщів); “Самопоміч”, “Кредит-Фос” (м. Бучач); “Відродження”, “Гусятинська” (м. Гусятин); “Довіра”, “Копілочка”, “Самопоміч” (м. Заліщики); “Мрія”, “Самопоміч”, “Альянс-Україна”, “Довіра” (м. Чортків), “Калина”, “Теребовля” (м. Теребовля). Досвід їх функціонування засвідчує, що кредитні спілки найефективніше розвиваються в районних центрах серед чітко сформованої групи людей, де заради спільного інтересу виявляється необхідність об'єднання своїх зусиль та коштів.

Наступним сегментом ринку небанківських послуг в Україні, що досліджуватиметься нами у дисертаційній роботі, буде ринок послуг лізингу.

За станом на 01.01.2013 року до переліку юридичних осіб, які перебувають на обліку в Держфінпослуг та яким надано право надавати фінансові послуги, внесено інформацію про 254 юридичних осіб – лізингодавців та до Державного реєстру фінансових установ внесено інформацію про 157 фінансових компаній, що надають послуги з фінансового лізингу

За 2012–2013 роки джерела фінансування лізингових операцій, що здійснені юридичними особами – лізингодавцями та фінансовими компаніями, наведені в табл. 2.18.

Таблиця 2.18

Структура джерел фінансування лізингових операцій

Показник	2012		2013		відхилення		
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	п.п.
Власні кошти	1110,9	9,9	3831,3	16,0	2720,4	244,9	6,1
Позичені кошти	10067,8	90,1	20083,8	84,0	10016,0	99,5	-6,1
Всього	11178,7	100	23915,0	100	12736,3	113,9	-

*Складено автором на основі даних оприлюднених Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг офіційний веб-сайт <http://www.dfp.gov.ua>

Сукупний обсяг власних коштів юридичних осіб – лізингодавців та фінансових компаній у структурі джерел фінансування лізингових операцій збільшився на 2720,4 млн. грн. (з 1110,9 млн. грн. за станом на 01.01.2012 р. до 3831,3 млн. грн. за станом на 01.01.2013 р.). Сукупний обсяг позичкових коштів, у тому числі банківських кредитів, за результатами 2012 року збільшився на 10016,0 млн. грн. (до 20083,8 млн. грн. за станом на 01.01.2013 р.).

Загальний обсяг джерел фінансування юридичних осіб – лізингодавців та фінансових компаній за результатами 2013 року становив 23915,0 млн. грн., що

на 12736,3 млн. грн., або в 1,14 разу більше порівняно з відповідним періодом 2012 року.

Динаміка вартості договорів, які були укладені протягом 2008–2013 років та договорів, чинних на кінець кожного звітного періоду, наведена в табл. 2.19.

Таблиця 2.19

Інформація щодо вартості договорів фінансового лізингу та їх кількості, укладених юридичними особами та фінансовими компаніями, млн. грн.

Період	Вартість договорів фінансового лізингу укладених за період, (млн грн)		Кількість договорів фінансового лізингу (од.) укладених за період	
	юридичними особами	фінансовими компаніями	юридичними особами	фінансовими компаніями
2008 р.	9078,2	10,6	9766	10
2009 р.	2610,1	5,2	3008	4
2010 р.	4965,0	7,6	5090	14
2011 р.	11327,7	9,7	10906	14
2012 р.	14708,8	1,7	10826	6
2013 р.	31536,6	16,5	11051	32

*Складено автором на основі даних оприлюднених Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг офіційний веб-сайт <http://www.dfp.gov.ua>

За даними табл. 2.19 простежується позитивна динаміка відповідно до кількості договорів фінансового лізингу за підсумками 2013 року, укладених юридичними особами та фінансовими компаніями. Кількість договорів фінансового лізингу за 2013 рік збільшилася на 2,32% (до 11083 од.) порівняно з 2012 роком.

Протягом 2013 року фінансовими компаніями та юридичними особами, які відповідно до чинного законодавства мають право надавати фінансові послуги, укладено 11083 договори фінансового лізингу на суму 31553,1 млн. грн.

Юридичними особами, які не є фінансовими установами, тобто не мають статусу, надається приблизно 99,9% усіх послуг фінансового лізингу.

У табл. 2.19 наведений вартісний розподіл лізингових платежів.

Таблиця 2.19

Вартісний розподіл лізингових платежів в Україні за

I квартал 2012–2013 рр., %

Квартал, рік	I – 2012	I – 2013	Відхилення, %
Сума, котра відшкодовує частину вартості предмета лізинга	59,42	60,10	0,68
Платіж як винагорода лізингодавцю за одержане у лізинг майно	33,96	31,52	-2,44
Компенсація процентів за кредитом	5,44	6,98	1,54
Інші витрати лізингодавця, передбачені лізинговим договором	1,18	1,40	0,22

* Складено автором на основі підсумків діяльності лізингодавців за I квартал 2013 р. Українське об'єднання лізингодавців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.uul.com.ua/files/QI 2013 ukr.pdf](http://www.uul.com.ua/files/QI%2013%20ukr.pdf).

Про зменшення платежів за лізингом як винагороди лізингодавцю за отримане у лізинг майно на 2,44% у I кварталі 2013 року порівняно з попереднім періодом 2012 року свідчать дані табл. 2.19. За досліджуваній період інші показники вартісного розподілу лізингових платежів в Україні мали тенденцію до зростання.

Розподіл обсягу операцій лізингу за галузями представлено на рис. 2.11.

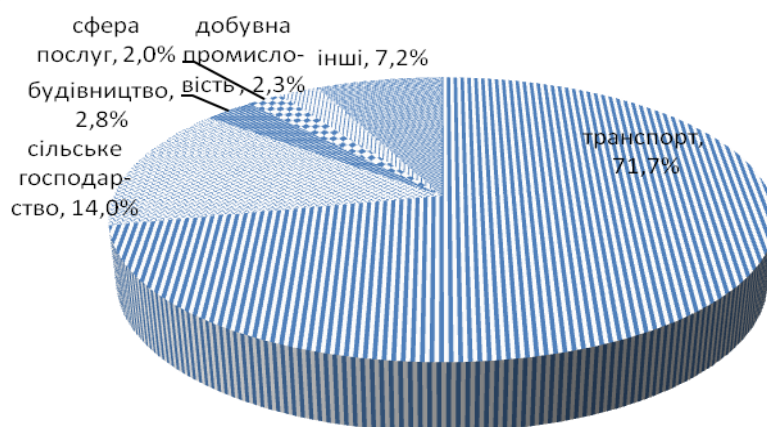

Рис. 2.11. Розподіл обсягів лізингових операцій за галузями у відсотках за станом на 01.01.2013 р.

*Складено автором на основі даних оприлюднених Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг офіційний веб-сайт <http://www.dfp.gov.ua>

Транспортна галузь є однією з найбільших споживачів лізингових послуг в Україні (за станом на 01.01.2013 р. вартість договорів становить 48158,9 млн. грн.). На сільське господарство припадає 9416,2 млн. грн. Таким чином, на сільське господарство припадає 14,0% вартості лізингових договорів.

Структура договорів фінансового лізингу за термінами представлена на рис. 2.12.

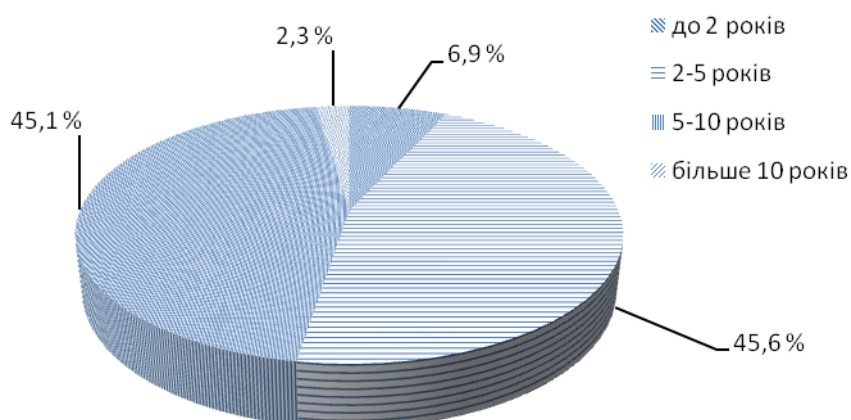

Рис. 2.12. Структура договорів фінансового лізингу за термінами станом на 01.01. 2013 р.

*Складено автором на основі даних оприлюднених Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг офіційний веб-сайт <http://www.dfp.gov.ua>

Договори терміном від 2 до 5 років і терміном від 5 до 10 років у структурі договорів фінансового лізингу займають домінуючу позицію. За результатом 2013 року на ці групи припадало 45,6% (за станом на 01.01.2012 р. 46,9%) та 45,1% (за станом на 01.04.2011 р. 46,3%). Частка, яку займають договори фінансового лізингу з терміном менше 2 років, за результатами 2013 року зросла більше ніж у 2 рази – з 2,8% до 6,9%. Лізингові операції на термін більше 10 років займають найменшу частку і від загального обсягу лізингових операцій на них припадало лиш 2,3%. Це означає, що надалі необхідно вжити активних заходів для розвитку і здійснення лізингових операцій з терміном більше як 10 років.

Наявність і стан сільськогосподарської техніки на кінець року характеризувалися такими даними (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Наявність і стан окремих одиниць сільськогосподарської техніки в Україні та в Тернопільській області за станом на кінець року

Роки	Трактори всіх марок		Зернозбиральні комбайни		Міні-трактори і мотоблоки	
	<i>Україна тис. шт.</i>	<i>Тернопільська область шт.</i>	<i>Україна тис. шт.</i>	<i>Тернопільська область шт.</i>	<i>Україна тис. шт.</i>	<i>Тернопільська область шт.</i>
2000	101	6168	2	128	-	-
2005	135	9756	13	1131	22	593
2010	172	11865	21	1848	44	2016
2011	179	12137	22	1908	65	4106
2012	184	12402	23	1920	88	5208
2013	189	12715	23	1936	116	7888

*Складено автором на основі даних Статистичного щорічника України за 2013 рік, Статистичного щорічника Тернопільської області за 2013 рік

За аналізований період, як видно із даних табл. 2.20, кількість сільськогосподарської техніки в Україні та в Тернопільській області постійно збільшується. В Україні за 2013 рік порівняно з 2010 роком на 17 тис. од.

збільшилася кількість тракторів усіх марок, а в Тернопільській області – на 850 од., збільшилася кількість зернозбиральних комбайнів в Україні на 2 тис. од., а в Тернопільській області – на 88 од., відповідно збільшилася кількість міні-тракторів і мотоблоків в Україні на 72 тис. од., а в Тернопільській області – на 5872 од. За станом на кінець 2013 року в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області було в наявності 12715 штук тракторів всіх марок, 1936 зернозбиральних комбайнів та 7888 штук міні-тракторів і мотоблоків.

Останніми роками спостерігаються кількісні та якісні зміни машинно-тракторного парку в аграрній галузі. Оснащеність сільського господарства України, як свідчить проведений аналіз, поступово зростає.

Техніко-технологічна модернізація у аграрному секторі нашої держави є однією з найбільш гострих проблем виходу аграрного сектора економіки з кризового стану, важливе місце у вирішенні якої займає розвиток вітчизняного ринку сільськогосподарської техніки.

2.2. Практика банківського кредитування агропромислового комплексу

В Україні одним із банків, який займається обслуговуванням підприємств сільського господарства, є ПАТ “Форум”. Він пропонує різноманітні для аграрної галузі кредитні програми, які спрямовані на комплексну та довгострокову співпрацю з підприємствами агропромислового комплексу (збільшення термінів надання поновлюваних кредитних ліній на поточні обігові засоби понад один рік).

Банк “Форум” налаштований на встановлення довготривалих взаємовигідних партнерських зв'язків із сільськогосподарськими підприємствами, які також вбачають перспективи у довгостроковому співробітництві з банком. Такі довгострокові програми дадуть змогу знизити або мінімізувати ризики банку за рахунок диверсифікації виробництва.

Банк врахував побажання підприємств сільськогосподарського сектору і розробив новий банківський продукт “Фінансування сільськогосподарської діяльності (кредит/ кредитна лінія)”, який почав діяти в лютому 2009 року. Кошти надавалися клієнтам на ведення та розвиток сільськогосподарської діяльності з вирощування зернових, технічних та інших рослин, розвиток та ведення тваринництва, птахівництва, рибних господарств, а також переробним підприємствам під заставу рухомого та нерухомого майна за участю додаткового забезпечення у вигляді урожаю майбутніх періодів, сільськогосподарської техніки, великої рогатої худоби, свиней, птиці.

Банк “Форум” сільськогосподарським виробникам пропонує надання кредитів таких видів:

- сезонні кредити на проведення повного циклу робіт;
- кредити на розвиток підприємства (проведення агротехнічних робіт з поліпшення землі, придбання молодняка, будівництво/ реконструкція переробних комплексів, зернохосовищ, гаражів для техніки та інших будівель);
- сезонні кредити для фінансування частини циклу робіт (обробка землі, придбання та внесення добрив, придбання посівного матеріалу, збір урожаю та інше).

Власні кошти установ банку та кошти, залучені від інших фінансово-банківських інституцій, є ресурсною базою для кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Основними принципами, якими банк керується в процесі кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств, є забезпеченість, платність та поверненість.

Кожна банківська установа має свій порядок роботи з позичальником.

Процес кредитування сільськогосподарських підприємств банком “Форум” можна розділити на декілька етапів:

- зустріч із потенційним позичальником, співбесіда з ним та розгляд заявки на отримання кредиту;

- аналіз кредитоспроможності і фінансового становища потенційного позичальника, що визначається на основі пакета документів, поданих позичальником до банку;
- прийняття рішення про доцільність (недоцільність) надання кредиту та форму його надання;
- підготовка до складання та оформлення кредитного договору, тобто оформлення кредитної справи;
- визначення порядку забезпечення кредиту, оформлення договору застави (гарантії, страхування);
- відкриття позичкового рахунка та надання кредиту;
- нагляд та контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору (банківський моніторинг);
- повернення кредиту з відсотками і закриття кредитної справи клієнта-позичальника.

Для отримання кредиту сільськогосподарське підприємство звертається до кредитного відділу банку “Форум”, в якому воно прагне отримати кредитні кошти та одержати необхідну інформацію щодо умов кредитування. Зустріч відбувається за присутності керівника підприємства-позичальника, бажано головного бухгалтера, а за необхідності й основних засновників. У подальшому позичальник консультиється із кредитним працівником, де останній хоче отримати інформацію щодо особливостей господарської діяльності сільськогосподарського підприємства, тобто ознайомитися із стратегією його діяльності, з проектом, який передбачається фінансувати за рахунок кредиту, наявності ринків збуту продукції, оцінює рівень компетентності, ділової порядності керівництва позичальника, його наміри щодо використання та повернення кредиту, тобто має на меті сформулювати об’єктивну характеристику цього потенційного позичальника.

Кредитний працівник збирає всю необхідну інформацію про позичальника, аналізує її і виносить свої рекомендації на розгляд кредитної ради, комітету для прийняття рішення про принципову можливість роботи з

цим клієнтом. З'ясувати всі аспекти роботи фірми-позичальника не є прагненням кредитного спеціаліста, він сконцентровує увагу на головних питаннях, що становлять найбільший інтерес для банківської установи. Головним завданням кредитних працівників банку “Форум” на першому етапі є зібрання якнайповнішої інформації про потенціального клієнта.

Звернення для отримання кредиту може бути оформлене у вигляді клопотання, заявки, заяви, листа, де зазначається дата звернення до банку, сума планового кредиту, його призначення, тобто цілі, на які надається кредит, відомості, пов'язані з розміром відсоткової ставки, та строками погашення кредиту, а також дані щодо форми забезпечення, перелік майна, що пропонується у заставу, його вартість, документ, що підтверджує право власності на це майно, інформацію про зв'язки клієнта з іншими банками, договір страхування об'єкта застави (страховий поліс, свідоцтво).

Клієнту пропонують підготовку певних документів. Положення НБУ визначає їх перелік, котрий складається з кількох пакетів. Установчі документи формують перший пакет, другий – фінансові, третій – документи щодо техніко-економічного обґрунтування для одержання кредиту, а також документи із заставного забезпечення повернення кредитних коштів, які формують четвертий пакет. У разі звернення за кредитом до будь-якого банку, в тому числі і до банку “Форум”, ці документи є вихідними.

Розглядаючи заявку на кредит, банк “Форум” вимагає від підприємства такий пакет документів:

- заява на отримання кредиту;
- копії свідоцтва про державну реєстрацію або перереєстрацію позичальника, посвідчену нотаріально або органом, який його видав;
- копії установчого договору, статуту підприємства і змін до статуту;
- довідка про занесення до Єдиного Державного Реєстру підприємств та організацій України;
- копії паспортів керівника та головного бухгалтера підприємства-позичальника;

– картки зразків підписів і відбитків печатки керівника підприємства і головного бухгалтера;

– копії документів, необхідних для діяльності позичальника (дозволів, ліцензій, патентів, якщо вони передбачені чинним законодавством);

– довідка з обслуговуючого банку про наявність рахунків позичальника, обороти коштів за всіма рахунками та касою за останній рік (банк, в якому відкрито рахунок, надає виписку про рух коштів за розрахунковим рахунком);

– довідка з банків, де позичальник має розрахунковий рахунок про наявність та розміри заборгованості за кредитами та відсотками, її характер та строки погашення за договорами кредиту;

– фінансові та звітні документи на останню звітну дату (баланс позичальника (форма № 1), звіт про фінансові результати (форма № 2), звіт про рух грошових коштів (форма № 3), звіт про власний капітал (форма № 4), розшифровка дебеторів та кредиторів на останню звітну дату);

– довідка з ДПА про відсутність заборгованості за платежами до бюджету або акт звірки платежів до бюджету (на дату звернення за кредитом);

– аудиторський висновок, що підтверджує результати господарської діяльності за останній календарний рік (за наявності);

– техніко-економічний розрахунок окупності кредитного проекту;

– копії документів, що підтверджують право на можливий предмет застави (копії документів про вартісну оцінку предмета застави, копії правовстановлюючих документів, що підтверджують право власності заставодавця на запропоноване в заставу майно, протокол рішення вищого органу управління на передачу майна в заставу);

– договір страхування об'єкта застави (страховий поліс, свідоцтво);

– договори клієнта на реалізацію і постачання продукції.

Зазначений перелік документів може бути значно звужений, якщо потенційний позичальник є постійним клієнтом банку, а також у разі позитивного фінансового стану позичальника або інших обставин.

Бухгалтер сільськогосподарського підприємства шляхом ксерокопіювання протягом години спроможний підготувати зазначені документи (крім довідок з банків).

Необхідність у підготовці установчих документів відпадає у тому випадку, коли позичальник має розрахунковий рахунок у цьому банку, тобто дублювати цей пакет, який є в банку, не потрібно.

Оцінка кредитоспроможності позичальника є одним із надзвичайно важливих та головних аспектів кредитних відносин, які виникають між банком і потенційним позичальником. Визначити ступінь ризикованості кредитної операції для банку можна за допомогою вивчення плато- та кредитоспроможності позичальника. Чим точніше банк визначить кредитоспроможність сільськогосподарського підприємства, тим будуть ширшими можливості банку для зниження кредитного ризику.

Банк “Форум” розраховує показники фінансового стану позичальника на основі балансу (форма № 1) та звіту про фінансові результати (форма № 2) клієнта. Банк “Форум” проводить аналіз фінансової звітності підприємства не тільки на останню звітну квартальну дату, а й у динаміці за рік, враховуючи сезонність виробництва сільськогосподарської продукції. У процесі аналізу фінансового стану позичальника особлива увага приділяється наявності простроченої дебіторської і кредиторської заборгованості. Про недостатню ефективність системи реалізації готової продукції свідчить прострочена дебіторська заборгованість. Ускладнити роботу позичальника та привести до примусової реалізації виробленої сільськогосподарської продукції може наявність простроченої кредиторської заборгованості.

Визначимо кредитоспроможність ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський” Борщівського району Тернопільської області на основі даних за 2013 рік. Ми застосували методику оцінювання фінансового стану підприємства-позичальника, яка розроблена ПАТ “Форум”.

В табл. 2.21, наведена методика розрахунку показників платоспроможності підприємства.

Таблиця 2.21

Методика розрахунку показників платоспроможності

Назва показника	Формули для розрахунку показника	Нормативне значення коефіцієнта
1. Коефіцієнт абсолютної (миттєвої) ліквідності	$KL_1 = \frac{A_B}{Z_{II}}$	$\geq 0,2$
2. Коефіцієнт поточної ліквідності	$KL_2 = \frac{A_{II}}{Z_{II}}$	$\geq 0,5$
3. Коефіцієнт загальної ліквідності (коефіцієнт покриття)	$KП = \frac{A_O}{Z_{II}}$	$\geq 2,0$

*Складено автором на основі методики розробленої ПАТ “Форум”

Платоспроможність потенційного позичальника характеризують такі показники:

– Коефіцієнт абсолютної (миттєвої) ліквідності, що характеризує те, як швидко короткострокові зобов’язання можуть бути погашені високоліквідними активами;

– Коефіцієнт поточної ліквідності, що характеризує можливість погашення короткострокових зобов’язань у встановлені строки;

– Коефіцієнт загальної (коефіцієнт покриття) ліквідності характеризує те, наскільки обсяг короткострокових зобов’язань і розрахунків можна погасити за рахунок усіх ліквідних активів позичальника [129, с. 68].

В табл. 2.22 зведені результати розрахунку платоспроможності позичальника.

Таблиця 2.22

Показники платоспроможності позичальника

Назва показника	Розрахунок показників	Розрахункове значення показників	Бал
1. Коефіцієнт абсолютної (миттєвої) ліквідності	$\Phi 1(220+230+240)/(620)$	$KL1 = 0,09$	0
2. Коефіцієнт поточної ліквідності	$\Phi 1((150+160+170+180+190+200+210+220+230+240)/(620))$	$KL2 = 2,27$	75
3. Коефіцієнт загальної ліквідності (коефіцієнт покриття)	$\Phi 1(260/(620))$	$KП = 9,77$	100

*Складено автором на основі результатів розрахунку

За показниками платоспроможності позичальника сума становить 175 балів (табл. 2.22).

В табл. 2.23, наведена методика розрахунку показників фінансово-економічної діяльності позичальника.

Таблиця 2.23

Методика розрахунку показників фінансово-економічної діяльності позичальника

Назва показника	Формули для розрахунку показника	Нормативне значення коефіцієнта
1.Коефіцієнт незалежності	$KH = \frac{Z_K}{B_K}$	$\leq 1,0$
2.Коефіцієнт маневреності власних коштів	$KM = \frac{B_K - A_H}{B_K}$	$\geq 0,5$

*Складено автором на основі методики розробленої ПАТ “Форум”

Показники фінансової стійкості характеризують забезпеченість підприємства власними джерелами формування основних та обігових коштів.

Коефіцієнт незалежності характеризує ступінь фінансового ризику. Коефіцієнт маневреності власних коштів характеризує ступінь мобільності використання власних коштів [129, с. 69].

В табл. 2.24 зведені результати розрахунку фінансово-економічної діяльності позичальника.

Таблиця 2.24

Показники фінансово-економічної діяльності позичальника

Назва показника	Розрахунок показників	Розрахункове значення показників	Бал
1.Коефіцієнт незалежності	$\Phi 1((480+620)/380)$	$KH=0,07$	100
2.Коефіцієнт маневреності власних коштів	$\Phi 1((380-080)/380)$	$KM = 0,64$	75

*Складено автором на основі результатів розрахунку

За показниками фінансово-економічної діяльності позичальника сума балів становить 175 (табл. 2.24).

В табл. 2.25 представлена методика розрахунку показників рентабельності позичальника.

Таблиця 2.25

Методика розрахунку показників рентабельності позичальника

Назва показника	Формули для розрахунку показника	Нормативне значення коефіцієнта
1. Рентабельність активів	$P_A = \frac{\Pi_q}{A}$	> 0
2. Рентабельність продажу	$P_{\Pi} = \frac{\Pi_q}{O_p}$	> 0

*Складено автором на основі методики розробленої ПАТ “Форум”

Рентабельність активів характеризує, наскільки вдало позичальник розміщує свої кошти, виражає віддачу, яка припадає на одиницю активів позичальника. Рентабельність продажу показує, скільки прибутку припадає на одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг), тобто скільки коштів залишається у позичальника після покриття собівартості продукції (робіт, послуг) [129, с. 69].

В табл. 2.26 наведені результати розрахунку рентабельності позичальника.

Таблиця 2.26

Показники рентабельності позичальника

Назва показника	Розрахунок показників	Розрахункове значення показників	Бал
1.Рентабельність активів	$\Phi 2(035/\Phi 1(280\text{поч.} + 280\text{кін.}] \cdot 0,5)$	$P_A = 0,26$	50
2.Рентабельність продажів	$\Phi 2(220/035)$	$P_{\Pi} = 0,3$	50

*Складено автором на основі результатів розрахунку

Показники рентабельності нараховують 100 балів (табл. 2.26).

Розглянемо табл. 2.27, у якій представлена шкала балів, за допомогою якої визначено клас позичальника ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський”.

Таблиця 2.27

**Бальна шкала встановлення класу позичальника ПрАТ
Плодородсадник “Скала-Подільський” за результатами оцінки їх
фінансового стану**

Клас позичальника					Разом балів
А	Б	В	Г	Д	
Позичальник надійний	Позичальник з мінімальним ступенем ризику	Позичальник з середнім ступенем ризику	Позичальник з високим ступенем ризику	Позичальник з повним ступенем ризику	450
550 і більше балів	450-549	300-449	200-299	менше 200 балів	

*Складено автором на основі методики розробленої ПАТ “Форум”

З огляду на проведений аналіз розрахунків ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський” його віднесено до класу позичальників “Б”, оскільки за усіма розрахованими показниками загальна сума дорівнює 450 балів (табл. 2.27).

Кредитний працівник оцінює можливість і здатність повернути кредит, тобто він здійснює глибоке і ретельне вивчення фінансового стану позичальника.

Після визначення кредитоспроможності позичальника кредитний спеціаліст приймає остаточне (кінцеве) рішення про можливість та доцільність надання (відмову) у кредиті і розробки його умов та подальшої роботи з клієнтом. Кредитне рішення завжди приймається колегіально (правлінням, кредитним комітетом, комісією).

Кредитний працівник у процесі структурування визначає структурні компоненти майбутньої кредитної операції: вид кредиту, цілі, на які надається кредит, сума кредиту, строк кредиту та дату, з якої він починається, величину відсоткової ставки за користування кредитними коштами та спосіб нарахування відсотків, спосіб надання та погашення кредиту, встановлюються штрафні санкції у разі несвоєчасної сплати кредиту та відсотків, права та обов’язки

сторін, спосіб відшкодування збитків банку у разі неповернення кредиту (стягнення на предмет застави, стягнення з гаранта, поручителя тощо), зміна рівня відсоткової ставки (чи можлива та за яких обставин), юридичні адреси та банківські реквізити кредитора і позичальника.

У разі прийняття позитивного рішення оформляється кредитна угода між позичальником і кредитором у письмовій формі, яка не може змінюватися без згоди сторін, тобто в односторонньому порядку, і стає для банку засобом управління подальшими стадіями процесу кредитування.

Право підпису кредитного договору належить управляючому банком на підставі прийнятого кредитною комісією рішення, після чого печатками скріплюються підписи договору. На кожній із сторінок кредитного договору проставляються підписи керівних осіб.

Необхідно зазначити, що кредитування суб'єктів господарської діяльності здійснює комерційний банк, а не його структурні підрозділи (відділення, філії). Банк "Форум" укладає кредитний договір від імені банку, оскільки положенням йому надані відповідні повноваження.

За кожним кредитом ведеться окрема кредитна справа. У позикодавця і кредитодавця знаходяться оригінали кредитного договору.

На етапі підготовки й укладення кредитної угоди визначаються умови щодо забезпечення зобов'язання заставою. Умови щодо забезпечення зобов'язання боржника можуть бути передбачені і в кредитному договорі.

Спроможність позичальника надавати належну заставу впливає на організацію кредитування підприємства. Застава є матеріально предметною гарантією повернення кредиту, тому ліквідності застави та її оцінці банк "Форум" приділяє таку велику увагу. Переважно в контексті можливості повернути вкладені гроші шляхом її перепродажу цікавить кредитора саме застава.

Сільськогосподарське підприємство подає перелік майна, що пропонується у заставу до фінансової установи, затверджений керівником підприємства і головним бухгалтером. Письмова згода власника (власників)

підприємства вимагається в окремих випадках. У переліку майна вказується вид майна, його кількість і балансова вартість, іноді – ринкова вартість майна. Сума кредиту в розмірі, визначеному кредитною установою, має бути меншою від ринкової вартості запропонованої застави.

Предметом застави можуть бути як рухоме майно (транспортні засоби, сільськогосподарські машини), так і нерухоме (будівлі, споруди, квартири), товари в обороті або переробці (сировина, напівфабрикати, готова продукція), майнові права (права на вимоги за зобов'язаннями, в яких заставодавець виступає кредитором), цінні папери (векселі, акції, облігації підприємств, ощадні сертифікати).

Якщо договір про заставу не буде засвідчений нотаріально, він не матиме юридичної сили. Договір застави нотаріально засвідчується за місцем знаходження майна (на нерухоме майно), за місцем реєстрації цих засобів (на транспортні засоби), за місцем знаходження власника цього майна (на товари в обороті або у переробці).

Після повної сплати позики припиняється дія договору застави.

Кредити, які видає банк “Форум”, можуть бути забезпечені заставою, поручительством, свідоцтвом страхової компанії та іншим майном (цінними паперами, депозитами, гарантією тощо). Дані, наведені в табл. 2.28, є цьому підтвердженням. З табл. 2.28 видно, що найбільш поширеним видом забезпечення кредитів у банку “Форум” є застава.

Таблиця 2.28

**Розподіл кредитного портфеля ПАТ “Форум” за видами
забезпечення за 2008–2013 рр., %**

Вид забезпечення	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Застава майна	51,7%	49,9%	40%	40,6%	41%	30,1%
Поручительство	1,6%	1,3%	1,4%	0,3%	0,2%	0,3%
Інше забезпечення (цінні папери, депозити, гарантія тощо)	11,2%	11,0%	11,4%	8,2%	6,5%	10,2%
Незабезпечені кредити	0,3%	0,3%	0,3%	0,2%	1,9%	0,1%
Страхування	35,2%	37,5%	46,9%	50,7%	50,4%	59,3%
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Складено автором на основі даних ПАТ “Форум”

Отже, бачимо, що банк “Форум” ставить такі вимоги до забезпечення за кредитами, які надаються сільгоспвиробникам:

- наявність обов’язкового страхування техніки, тварин на відгодівлі, майбутнього урожаю, зернових культур;

- страхування майбутнього врожаю озимих культур (пшениці, жита, ячменю, ріпака) необхідно здійснювати від “зимових” ризиків (вимерзання); “весняних” ризиків (льодова кірка, випирання, випаровування); “літніх” ризиків (град, зливи, бурі, ураган, засуха);

- страхування майбутнього врожаю ярових культур необхідно здійснювати від “весняних” ризиків (весняні заморозки на ґрунті, недостатність вологи); “літніх” ризиків (град, зливи, бурі, ураган, засуха), інших ризиків (неможливість збирання врожаю через погодні умови);

- при оформленні у заставу великої рогатої худоби, коней, свиней, птиці предмет застави необхідно страхувати від таких ризиків, як інфекційні хвороби (характерні для дорослих тварин, які вирощуються в основному стаді), стихійні лиха, нещасні випадки, пожежа;

- при оформленні у заставу сільськогосподарської техніки предмет застави необхідно страхувати від дорожньотранспортних пригод, протиправних дій третіх осіб, стихійного лиха, пожежі.

На основі розпорядження, яке підписується керівником банківської установи і на основі кредитного договору, підприємству відкривається позичковий рахунок і надається кредит. Особливостями цієї кредитної операції визначається конкретний спосіб надання кредиту, а також вид позичкового рахунка. Банк “Форум” вимагає відкриття рахунка в своєму банку, з метою здійснення контролю за виконанням позичальником умов кредитного договору. Процедура надання кредиту для банку та позичальника має бути зручною, оперативною і взаємовигідною.

Одне з центральних місць у системі банківського менеджменту посідає систематичний моніторинг стану кредитного процесу, що поєднується з

постійним аналізом якості кредитного портфеля банку. Забезпечити безпеку, надійність і прибутковість кредитних операцій банку дозволяє лише суворий контроль за кредитним процесом. Після отримання позики клієнтом банку відразу починається нагляд та контроль за виконанням позичальником кредитного договору.

Основною метою, яку ставить перед собою банк при здійсненні контролю за ходом кредитної операції, є визначення ступеня ризику банку стосовно зазначеного кредиту та своєчасне виявлення ознак погіршення платоспроможного стану клієнта, що сприятиме пошуку досконаліших механізмів кредитування. Розробка нагальних практичних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кредитної політики банку є головним завданням, яке вирішується на заключній стадії кредитного процесу.

Банк проводить перевірку стану збереження заставленого майна, вимагає від позичальника періодичного надання фінансової звітності і звітів про виконання робіт з реалізації проекту, тобто здійснює контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору (повним виконанням позичальником своїх зобов'язань, цільовим використанням кредиту).

Після останнього погашення сільськогосподарським підприємством внеску за кредитом воно отримує в банку лист про те, що кредитна заборгованість погашена. Після цього відносини підприємства з банком вважаються закінченими. Отже, завершальним етапом кредитного процесу є повне повернення позики з відсотками і закриття кредитної справи.

При наданні кредитів сільськогосподарським підприємствам банк “Форум” надає переваги тим підприємствам, які мають:

– досвід роботи сільськогосподарського підприємства у своїй діяльності не менше двох років. Надання кредитів новим підприємствам, що не мають досвіду роботи на ринку, для банку є ризикованим. Кредитне забезпечення вже існуючої сфери діяльності позичальника зменшує ризику;

– кожен кредит повинен мати щонайменше два джерела для погашення. Одним із надійних джерел є бізнесова діяльність позичальника (поточна), іншим – застава, порука третіх осіб;

– позичальник повинен брати участь у проекті грошовими коштами або майном. У такому разі зростає зацікавленість позичальника в успішному завершенні проекту;

– оформлення орендованих земель на термін не менше 5 років, при цьому термін, який залишився для користування землею, не перевищує 2 років;

– забезпеченість сільського господарства повністю або частково власною новою сільськогосподарською технікою, а у разі її відсутності чи недостатності – наявність договорів з іншими підприємствами про надання техніки;

– відповідність структурі землі, кліматичним зонам, сівозмінним вимогам тих культур, вирощуванням яких займається підприємство;

– відсутність судових процесів щодо стягнення іншими кредиторами боргів.

Отже, бачимо, що важливим напрямом кредитної діяльності банку “Форум” є кредитування сільськогосподарських підприємств. Однією із головних рис діяльності банку є співпраця з агропромисловим комплексом. Банк при цьому враховує як власні інтереси, пов’язані із залученням перспективних клієнтів до обслуговування, так і інтереси держави – своєчасне та достатнє фінансування сільськогосподарських робіт.

Пріоритетними задачами для банку “Форум” є пошук найбільш ефективних шляхів ведення бізнесу для задоволення потреб сільського господарства.

Сільськогосподарські підприємства, які отримують кредит у банку “Форум”, можуть бути впевнені, що банк оперативно здійснить фінансування для розширення їх бізнесу або задоволення поточних потреб діяльності, забезпечить отримання якісних послуг, швидко надасть необхідні консультації, а отже, стане надійним партнером та фінансовим консультантом для кожного сільськогосподарського підприємства.

2.3. Розвиток державної підтримки кредитного забезпечення сільського господарства України

В економіці України аграрний сектор відіграє важливу роль, оскільки є одним із потужних і пріоритетних важелів економічного розвитку нашої держави, від успішності функціонування якого залежить підвищення добробуту населення. Економічне зростання сільського господарства як стратегічної галузі, як свідчить досвід розвитку економіки в Україні та світовий досвід, потребує активної державної підтримки у фінансуванні розвитку аграрного сектору. У багатьох країнах світу цей напрям є пріоритетним та визнаним багатьма вітчизняними та зарубіжними експертами.

Функціонування підприємств сільського господарства відбувається в умовах економічної нестабільності і цінової невизначеності. Державна бюджетна підтримка має велике значення для розвитку сільського господарства. Обмеженість власних коштів змушує аграрні підприємства сподіватися на підтримку з боку держави. Державний бюджет є інструментом реалізації економічної політики держави.

Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників є одним із шляхів виходу аграрного сектору економіки із стану фінансової кризи 2008 року, оскільки створення сприятливого економічного середовища є важливою функцією такої підтримки.

Формування системи кредитного забезпечення сільського господарства на сучасному етапі аграрної реформи здійснюється за рахунок державної підтримки розвитку кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з комерційними банками. Спеціальний режим кредитування є важливим складовим елементом цієї системи, який в Україні вперше був започаткований у 2000 році і триває сьогодні.

Кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників на пільгових умовах є одним із напрямів державної підтримки, яка за весь період функціонування стала вагомим компонентом вітчизняної системи кредитного забезпечення розвитку сільського господарства. Відповідно до Постанови

Кабінету Міністрів України “Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт” від 25 лютого 2000 року № 398 Уряд України відмовився від забезпечення сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними ресурсами та запровадив механізм часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами комерційних банків для підприємств агропромислового комплексу, який є більш результативним інструментом фінансової підтримки, аніж практика товарного кредитування.

Законами України “Про державний бюджет України” і “Про державну підтримку сільського господарства України” [133] регулюється механізм державної підтримки аграрного сектору, а щорічно окремими постановами Кабінету Міністрів України визначається порядок витрачання коштів бюджету.

Механізм державної програми фінансової підтримки аграрного сектору економіки в Україні здійснюється за бюджетними програмами, що реалізуються Міністерством аграрної політики та продовольства України.

В Україні за 16-ма основними бюджетними програмами здійснюється фінансова підтримка з бюджету держави сільськогосподарських товаровиробників, котрі охоплюють всі напрями діяльності аграрних підприємств (надання фермерським господарствам безвідсоткових кредитів, здешевлення страхових премій та банківських кредитів, надання фінансової підтримки на придбання складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва).

Порядок використання коштів для пільгового кредитування доволі нестабільний і майже щороку змінюється. Особливо ці зміни відбуваються при розподілі коштів, які в Державному бюджеті України виділяються для пільгового кредитування. Кредитне забезпечення сільського господарства суттєво залежить від суми коштів, виділених з державного бюджету, які спрямовуються на програму здешевлення кредитів агропромислового комплексу. Від обсягу коштів, які передбачені бюджетом держави на пільгове кредитування, суттєво залежить сам обсяг пільгового кредитування, тобто спостерігається між ними лінійна залежність, незважаючи на те, що ця категорія є нестабільною.

Ввівши механізм часткової компенсації відсоткових ставок, уряд знайшов ефективний інструмент для поліпшення умов надання кредитів сільськогосподарським підприємствам. Хоча пряме залучення держави в процес кредитного забезпечення рідко буває корисним, часткова компенсація відсоткових ставок своєчасно створила правильні стимули.

Таким чином, кредитні відносини банківських і небанківських кредитно-фінансових інституцій, з одного боку, та сільськогосподарських підприємств – з іншого, реалізуються в процесі кредитування.

Механізм компенсації кредитної ставки передбачає компенсацію із бюджету комерційним банкам різниці, яку вони втратили за неринковими (пільговими) відсотковими ставками внаслідок кредитування.

Схематичне зображення порядку надання комерційним банкам компенсації за надані пільгові кредити сільськогосподарським товаровиробникам представлено на рис. 2.13.

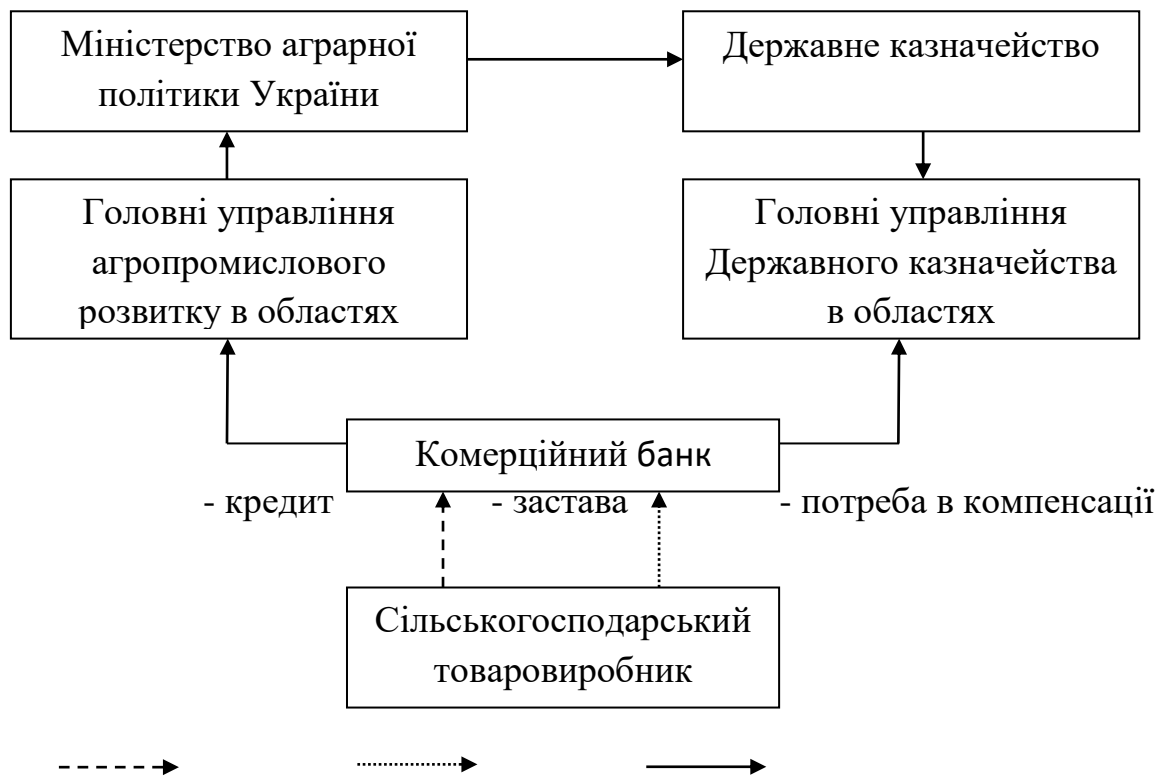

Рис. 2.13. Схема надання компенсації комерційним банкам за надані пільгові кредити

Джерело: [87, с. 68]

Процес отримання пільгового кредиту такий: сільськогосподарський товаровиробник бере кредит у банку, подає обґрунтовану заявку (клопотання) на отримання цього кредиту. Згодом кредитний менеджер банку визначає можливість надання кредиту, аналізує кредитний стан позичальника і ступінь ризику цієї кредитної операції.

Якщо кредитний менеджер банку дає згоду на надання кредиту, тобто у разі позитивного вирішення цього питання щодо можливості надання кредиту між кредитором і позичальником укладається кредитна угода й здійснюється оформлення іншої кредитної документації, а саме: договору застави, поруки, страхування, яка перебуває у кредитній справі позичальника.

На конкурсних засадах визначаються ті підприємства, які матимуть право на отримання часткової компенсації ставки за кредитами, наданими комерційними банками.

Конкурсний відбір здійснює районний Департамент агропромислового розвитку відповідно до затвердженого “Порядку використання коштів державного бюджету України, що спрямовуються на фінансову підтримку підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів комерційних банків”.

У кредитному договорі, котрий був підписаним між комерційним банком і аграрним підприємством, яке кредитується за пільговою схемою, окремим пунктом зазначається умова отримання цим підприємством компенсації, її сума, термін надання компенсації, а також зобов'язання банку перерахувати позичальнику компенсаційну суму, котра надійде на рахунок банку із державного бюджету за умови сплати аграрним підприємством відсотків за користування кредитом за відповідний період.

Видача кредиту є завершальним етапом оформлення кредитної документації. Із виданням кредиту починається етап кредитного моніторингу, який полягає у процесі контролю банком дотримання умов кредитного договору, цільовою спрямованістю кредиту, ефективністю використання

отриманої позички, своєчасною виплатою відсотків за користування кредитом і його повним погашенням.

Якщо аграрне підприємство отримує кредитні ресурси на умовах часткової компенсації кредитної ставки за рахунок державного бюджету, то після надання кредиту оформляється заявка на отримання сільськогосподарським підприємством часткової компенсації. Аграрне підприємство звертається до районного Департаменту агропромислового розвитку, куди надає відповідні потрібні документи, які згодом надсилаються до комісії з визначення компенсації, що діє при обласному Управлінні сільського господарства та продовольства відповідно до затвердженого “Порядку використання коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на фінансову підтримку підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів комерційних банків” [], яке здійснює контроль за правильністю розрахунків комерційного банку щодо суми кредитних ставок, які відшкодовуються за рахунок компенсації кредитних коштів позичальниками. Управління сільського господарства та продовольства складає зведений реєстр сум компенсації за відповідними адміністративно-територіальними одиницями області у розрізі банків і подає Міністерству аграрної політики та продовольства України, яке зобов’язує Казначейство перевести гроші в банк, в якому було оформлено кредит. Ці кошти спрямовує державне казначейство через Головні управління сільського господарства та продовольства обласних державних адміністрацій комерційним банкам, що надали кредит. Комерційні банки розподіляють і повертають компенсаційні кошти своїм позичальникам.

Якщо сільгоспвиробник не має заборгованості перед бюджетом, пенсійним фондом і своїми працівниками, то він наприкінці терміну кредитування повертає банку лише ту суму, яку позичав, а майже усі відсотки за кредитом у розмірі 10–16 % компенсує держава.

Перевагою цього механізму і головна відмінність від практики попередніх років полягає в тому, що в компетенцію комерційного банку

входить визначення кредитоспроможності позичальника, а не покладається така місія на державу.

У Порядку використання коштів на здійснення фінансової підтримки відзначено, що допуск сільськогосподарських підприємств до пільгового кредитування здійснюється на конкурсній основі. Умови цього конкурсу недостатньо конкретизовані, значна кількість оціночних показників не мають прямого відношення до кредитування, тому об'єктивність визначення переможця конкурсу часто підлягає сумніву.

За роки функціонування механізму здешевлення кредитів розпочалися кардинальні зміни у кредитному забезпеченні сільського господарства, одержані позитивні вагомні результати: покращились умови кредитування, збільшилися доступність та обсяги кредитів. Зростання обсягів залучення кредитних ресурсів на загальних і пільгових умовах є підтвердженням цього (рис. 2.14).

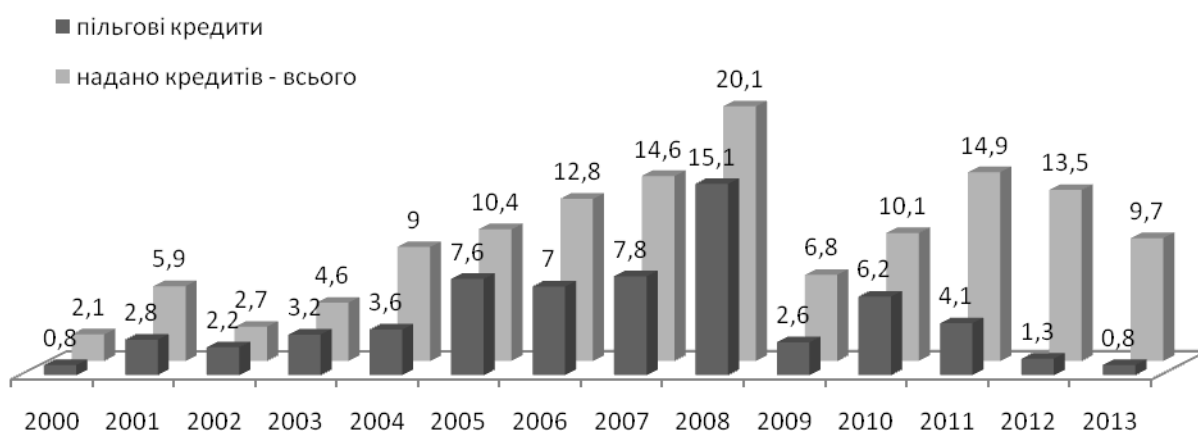

Рис. 2.14. Кредитування підприємств АПК України у 2000–2013 роках, млрд. грн.

*Складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

З рис. 2.14 випливає, що за 2000–2013 роки функціонування пільговий режим кредитування сільськогосподарських та інших підприємств АПК до 2008 року продемонстрував позитивні результати, а починаючи з 2009 року, обсяги одержаних агропромисловими підприємствами пільгових кредитів зменшуються. Аналіз практичних результатів виконання урядової програми за 2000–2013 роки, проведений на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України, показав, що обсяги пільгового кредитування підприємств АПК зросли у 2008 році майже у 19 разів порівняно з 2000 роком. Найбільше зростання пільгового кредитування спостерігається у 2008 році і становило 15,1 млрд. грн. У 2010 році комерційними банками України було надано 10,1 млрд. грн. кредитів аграрним підприємствам, а з них 6,2 млрд. грн. належало до схеми пільгового кредитування.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2011 році залучили кредити підприємства АПК на суму 14,9 млрд. грн., з них 4,1 млрд. грн. – на пільгових умовах. За станом на 18 листопада 2011 року у структурі кредитування сільськогосподарських підприємств переважали короткострокові кредити (до 1 року) – 8,5 млрд. грн., середньострокові кредити (від 1 до 5 років) становили 2 млрд. грн. і 1,5 млрд. грн. – довгострокові кредити (більше 5 років) [110].

Як видно з рис. 2.14, з 2009 року суми державної фінансової підтримки зменшились, тобто для фінансової підтримки аграріїв з державного бюджету України протягом останніх 2009–2013 років направлені незначні за розміром кошти. Ефективність діяльності більшості аграрних підприємств залишається низькою, тобто в агропромисловому комплексі позитивних зрушень не відбулося, що пояснюється зменшенням рівня державної підтримки аграрного сектору.

Підприємства агропромислового комплексу у 2012 році залучили кредитів обсягом на 13,5 млрд. грн., з них 1,3 млрд. грн. становили кредити на пільгових умовах. У 2012 році проти попереднього 2011 року обсяг залучених кредитних ресурсів зменшився на 9,4%, або на 1,4 млрд. грн.

В табл. 2.29 представлено динаміку пільгового кредитування банками Тернопільської області підприємств агропромислового комплексу.

Таблиця 2.29

Динаміка кредитного забезпечення банками Тернопільської області підприємств агропромислового комплексу на пільгових умовах за 2000–2013 рр., млн. грн.

Роки	Отримано пільгових кредитів		
	всього	короткотермінових	довготермінових
2000	12,0	12,0	-
2001	40,6	40,6	-
2002	36,8	36,8	-
2003	61,4	61,4	
2004	90,9	46,9	44,0
2005	209,8	123,0	86,8
2006	257,9	141,4	116,5
2007	198,5	117,0	81,5
2008	237,0	87,8	149,2
2009	18,7	3,0	15,7
2010	0,0	0,0	0,0
2011	180,0	106,9	73,1
2012	146,2	80,9	65,3
2013	0,0	0,0	0,0
Всього			

*Складено автором на основі даних Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

Як свідчать дані Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації, наведені в табл. 2.29, підприємства агропромислового комплексу області у 2011 році одержали пільгових кредитів на загальну суму 180,0 млн. грн., що порівняно з 2000 роком більше у 15 разів. Найбільші обсяги короткотермінового пільгового кредитування були у 2006 році і становили 141,4 млн. грн., а довготермінового – у 2008 році і

дорівнювали 149,2 млн. грн. На 2010, 2013 роки в державному бюджеті не було передбачено коштів на здешевлення короткотермінових і довготермінових кредитів.

В табл. 2.30 представлено економічну структуру видатків державного бюджету на розвиток сільського господарства.

Таблиця 2.30

Динаміка видатків загального фонду Державного бюджету України за 2008–2013 роки.

Роки	Показники		
	Всього видатки Державного бюджету, млрд. грн.	Міністерство АПіП, млрд. грн.	% до загального обсягу видатків, млрд. грн.
2008	253,2	12,2	4,8
2009	274,1	6,4	2,33
2010	307,7	5,8	1,88
2011	342,79	10,5	3,06
2012	360,5	8,6	2,39
2013	363,6	8,4	2,3
+ -2013/2008	+110,4	-3,8	-
+ - 2013/2012	+3,1	-0,2	-

*Складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

Дані табл. 2.30 показують, що на 2013 рік із загального фонду державного бюджету передбачено 363,6 млрд. грн., а це більше ніж минулого року на 3,1 млрд. грн. Видатки Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2013 році становили 8,4 млрд. грн., тобто на 2,3% менше, ніж у 2012 році. Видатки державного бюджету зросли на 110,4 млрд. грн. у 2013 році порівняно з 2008 роком, а видатки на фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства України – на 3,8 млрд. грн. відповідно зменшилися. Сума видатків на фінансування аграрного сектору була найменшою у 2010 році і становила 5,8 млрд. грн. У 2013 році частка видатків Міністерства аграрної політики та продовольства України склала 2,3% від загальної кількості видатків з державного бюджету, тоді як у 2008 році вона зменшилася на 2,5% і становила 4,8%.

В табл. 2.30 показано видатки Мінагрополітики у 2012–2013 роках.

Динаміка видатків спеціального фонду Державного бюджету України за 2012–2013 роки.

	2012 р.	2013 р.
Найменування	Видатки за рахунок спеціального фонду, тис. грн.	
Міністерство аграрної політики та продовольства України – всього	11721169,2	10691168,2
в тому числі:		
Програми підтримки підприємств АПК	9044824,2	7991742,5

*Складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

На 2013 рік Міністерством аграрної політики та продовольства України виділено з державного бюджету коштів загальним обсягом 15650276,2 грн., у тому числі за спеціальним фондом 10691168,2 грн, з них за основними програмами підтримки розвитку підприємств АПК 7991742,5 грн. Як випливає з табл. 2.30, аналіз обсягів видатків державного бюджету у 2013 році свідчать про скорочення порівняно з аналогічним 2012 роком.

Пряма державна підтримка галузі тваринництва і рослинництва у 2013 році представлена на рис. 2.15.

Рис. 2.15. Державна підтримка галузей тваринництва і рослинництва

*Складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

В Україні останніми роками пряма державна підтримка є одним із основних напрямів підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Підтримка галузі тваринництва здійснюється за кількома бюджетними програмами, а саме: підтримка збереження поголів'я, дотування за рахунок застосування спецрежимів ПДВ, підтримка формування та відтворення матеріально-технічної бази галузі [182, с. 84].

Бюджетне фінансування галузі рослинництва характеризується виплатами на гектар з метою підтримки товаровиробників при здійсненні тих видів діяльності, що вимагають значного обсягу інвестицій і мають тривалий період окупності капіталу ..., підтримка вітчизняної селекції, заходів по боротьбі зі шкідниками та хворобами рослин [182, с. 84].

Підтримка сільгосптоваровиробників щодо вирощування продукції тваринництва і рослинництва становить значну суму. У 2013 році на підтримку галузі тваринництва виділено 650 млн. грн., а на підтримку галузі рослинництва – 100 млн. грн. Зростання виробництва в галузі тваринництва вдалося закріпити завдяки державній підтримці у 2013 році. Необхідно і надалі підтримувати галузі для тривалого ефекту. Щодо продукції галузей виноградарства та садівництва, то поступово зменшується її імпорт, проте зростає внутрішнє споживання, тому необхідна підтримка галузей тваринництва і рослинництва, щоб мати змогу закріпити таку тенденцію.

Із державного бюджету в Україні фінансується програма здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення короткострокових та середньострокових кредитів. За цим напрямом обсяги асигнувань із бюджету вказані в табл. 2.31.

Таблиця 2.31

**Бюджетні кошти, виділені на розвиток сільського господарства
України, млн. грн.**

Назва програми	2011	2012	2013
Фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення короткотермінових та довготермінових кредитів	1287,0	1464,6	1597,1

*Складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

За 2011–2013 роки фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення короткострокових і середньострокових кредитів має тенденцію до зростання. У 2013 році фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення короткотермінових та довготермінових кредитів зросла у 1,2 разу порівняно з 2011 роком.

Із державного бюджету в Тернопільській області фінансуються програми на розвиток сільського господарства. За цим напрямом обсяги асигнувань із бюджету наведені в табл. 2.31.

Таблиця 2.31

**Бюджетні кошти, виділені на розвиток сільського господарства
Тернопільської області, тис. грн.**

Назва програми	КФК	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2013
Фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення короткотермінових та довготермінових кредитів	2801240	1450	20788,7	31241	9735,7	0	12493	0

*Складено автором на основі даних Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації

За досліджуваний період фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення короткотермінових і довготермінових кредитів Тернопільської області у 2010, 2013 роках була відсутня. У 2011 році спостерігалось різке зростання фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу.

Однією з найбільш поширених і перспективних форм господарювання на селі є фермерські господарства, котрі за роки ринкових перетворень стали невід'ємною частиною аграрного сектору економіки та народного господарства загалом.

Про перспективність розвитку фермерських господарств в Україні і в Тернопільській області свідчить невинне зростання їх кількості (табл. 2.32).

Таблиця 2.32

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання в Україні та в Тернопільській області в 2013 році

Організаційно –правові форми господарювання	усього	відсотків до загальної кількості	усього	відсотків до загальної кількості
	<i>Україна</i>		<i>Тернопільська область</i>	
Усього підприємств	55858	100,0	1044	100,0
господарські товариства	8295	14,8	186	17,8
приватні підприємства	4153	7,4	202	19,3
виробничі кооперативи	810	1,5	8	0,8
фермерські господарства	40856	73,2	596	57,1
державні підприємства	278	0,5	5	0,5
підприємства інших форм господарювання	1466	2,6	47	4,5

*Складено автором на основі даних опрелюднених у Статистичному щорічнику України за 2013 рік, Статистичному щорічнику Тернопільської області за 2013 рік

Як показують дані табл. 2.32, найбільшу частку в структурі суб'єктів господарювання на селі займають фермерські господарства, що становить 73,2% від загальної кількості суб'єктів господарювання в Україні та 57,1% – в Тернопільській області.

В агропромисловому комплексі України склалася така ситуація, де основними виробниками сільськогосподарської продукції є малі форми господарювання, тому особливо актуальним питанням є державна підтримка розвитку фермерських господарств.

Державна підтримка фермерських господарств реалізується Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1102 “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам”.

Через Український державний фонд підтримки фермерських господарств і його регіональні відділення в межах коштів, передбачених у державному бюджеті, на відповідні цілі надається фінансова підтримка новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, іншим фермерським господарствам.

Міністерство аграрної політики та продовольства є головним розпорядником бюджетних коштів, а розпорядником бюджетних коштів нижчого рівня є регіональні відділення фонду.

На рис. 2.16 наведена динаміка фінансування з бюджету держави підтримки фермерським господарствам.

Рис. 2.16. Обсяг фінансової підтримки з державного бюджету фермерських господарств

Як видно з рис. 2.16, обсяг фінансової підтримки з державного бюджету фермерським господарствам за 2011 рік порівняно з 2010 роком зменшився приблизно в 2,5 разу і становив 2173440 грн. Найвищого розміру державна підтримка набула у 2008 році і становила 15330180 грн.

В табл. 2.33 вказано обсяги фінансування Укрдержфонду в розрізі бюджетних програм.

Таблиця 2.33

Розподіл бюджетних коштів за бюджетними програмами підтримки фермерських господарств України

Бюджетні програми	Сума, млн. грн.		
	2008 р.	2009 р.	2010 р.
2801230 “Фінансова підтримка фермерських господарств” на безповоротній основі	59436,0	19149,0	-
2801460 “Надання кредитів фермерським господарствам” на поворотній основі	93865,7	8082,9	15000,0
2801530 “Надання кредитів фермерським господарствам за рахунок коштів Стабілізаційного фонду” на поворотній основі	-	68660,0	-
2801390 “Надання кредитів фермерським господарствам за рахунок коштів Стабілізаційного фонду”	-	-	40000,0
Разом	153301,7	98082,9	55000,0

*Складено автором на основі даних Укрдержфонду

Так, у 2010 році порівняно з 2008 роком в 3 рази зменшився обсяг наданої державної фінансової підтримки фермерським господарствам. У 2009 році фермерським господарствам виділено всього 19149,0 млн. грн. за програмою КПКВ 2801230 “Фінансова підтримка фермерських господарств” на

безповоротній основі, що в три рази менше, ніж у 2008 році. У 2010 році взагалі припинено фінансування за цією програмою підтримки розвитку фермерських господарств. За програмою 2801460 “Надання кредитів фермерським господарствам” на поворотній основі спостерігається значне скорочення фінансування, у 2009 році порівняно з 2008 роком було виділено коштів у 11 разів менше.

Особливо дієвою підтримка фермерських господарств була на початковому етапі їх створення, протягом останніх трьох років спостерігається різке скорочення коштів з бюджету на підтримку розвитку фермерських господарств.

На Тернопільщині розвиток фермерського сектору бере свій початок з кінця 80-х років. На той період не було ні законодавчої, ні юридичної бази для їх створення і функціонування. Спочатку такі господарства створювалися за рішенням місцевої влади на розсуд керівників сільгосп підприємств, де керівниками-фермерами найчастіше ставали спеціалісти господарства і родичі цих керівників. Цей процес тривав до тих пір, поки в січні 1992 року було прийнято Закон України “Про фермерське господарство” [140].

Фермерські господарства Тернопільської області користуються фінансовою підтримкою, яка надається на безповоротній основі (новоствореним фермерським господарствам, фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях, протягом одного бюджетного року не більш як за двома видами витрат) та поворотній основі (надається у розмірі, що не перевищує 250 тис. гривень, із забезпеченням виконання зобов’язання щодо повернення бюджетних коштів) (табл. 2.34). Відповідальним виконавцем бюджетних програм з надання фінансової підтримки є Тернопільське відділення українського державного фонду підтримки фермерських господарств.

Державна підтримка фермерських господарств у Тернопільській області, тис. грн.

Період, рік	Вид підтримки			
	Обсяг фінансової підтримки фермерських господарств на поворотній основі, тис. грн.		Обсяг фінансової підтримки фермерських господарств на безповоротній основі, тис. грн.	
	Кількість	Сума	Кількість	Сума
2007	29	550	30	1136
2008	45	2178,5	38	2158,3
2009	30	1775,9	12	574,5
2010	16	1199,1	-	-
2011	5	607,1	-	-
2012	-	-	-	-
2013	-	-	-	-

*Складено автором на основі даних фонду підтримки фермерських господарств

В 2007 році державною підтримкою фермерських господарств на поворотній основі скористалося 29 господарств, які залучили 550 тис. грн., а в 2011 році – 5 фермерських господарств, які залучили кошти на суму – 607,1 тис. грн. Згідно з даними табл. 2.34 у 2008 році обсяг фінансової підтримки на поворотній основі зріс порівняно з 2007 роком у 4 рази.

З 2010 року фінансування фермерських господарств на безповоротній основі припинилося. У 2012–2013 роках взагалі призупинилася підтримка фермерських господарств області у зв'язку з тим, що Міністерство аграрної політики та продовольства та Міністерство фінансів під час складання проекту Державного бюджету України не передбачили кошти для підтримки фермерських господарств. Нестабільний характер фінансової підтримки негативно впливає на виконання фермерської діяльності області.

Неоднаковий рівень у різних регіонах має фінансова допомога на поворотній основі фермерським господарствам (табл. 2.35). Розподіл бюджетних коштів у розрізі регіонів для надання фінансової підтримки фермерським господарствам здійснює Міністерство аграрної політики та продовольства за пропозицією Фонду та за погодженням з Мінфіном.

Розглянемо табл. 2.35, в якій наведено показники розподілу коштів, які передбачені у бюджеті держави на 2011 рік на підтримку господарств фермерів.

Таблиця 2.35

Розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті на 2011 рік на фінансову підтримку фермерських господарств на поворотній основі (КПКВК 2801460 “Надання кредитів фермерським господарствам”)

№ з/п	Відділення	Середній обсяг виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами, млн. грн.	Обсяг фінансової підтримки фермерських господарств на поворотній основі, тис. грн.
1	АР Крим	132,2	693,7
2	Вінницьке	332,7	1745,7
3	Волинське	86,6	454,4
4	Дніпропетровське	503,9	2644,0
5	Донецьке	197,6	1036,8
6	Житомирське	84,8	444,9
7	Закарпатське	40,2	210,9
8	Запорізьке	323,6	1697,9
9	Івано-Франківське	37,2	195,2
10	Київське	214,9	1127,6
11	Кіровоградське	449,8	2360,1
12	Луганське	219,8	1153,3
13	Львівське	325,8	1709,5
14	Миколаївське	331,0	1736,7
15	Одеське	382,9	2009,1
16	Полтавське	264,0	1385,2
17	Рівненське	73,4	385,1
18	Сумське	117,4	616,0
19	Тернопільське	115,7	607,1
20	Харківське	229,7	1205,2
21	Херсонське	303,7	1593,5
22	Хмельницьке	197,7	1037,3
23	Черкаське	205,9	1080,3
24	Чернівецьке	47,8	250,8
25	Чернігівське	118,1	619,7
	Всього	5336,4	28000,0

*Складено автором на основі даних Укрдержфонду

Сума коштів, передбачених у державному бюджеті на 2011 рік на фінансову підтримку фермерських господарств у регіонах України на поворотній основі, становила 28000,0 тис. грн.

Незважаючи на зазначені здобутки, в аграрному секторі економіки сучасні бюджетні програми не позбавлені певних прорахунків, недоліків та

упущень, що негативно впливають на показники виконання програм, зумовлюючи зниження сподіваного економічного ефекту від їх впровадження, тобто перешкоджають його ефективній дії.

Об'єкт часткової компенсації (кредитна ставка) потребує удосконалення. Показник, який відображає роль державної підтримки відносно здешевлення кредитів для підприємств АПК є реальна кредитна ставка, тобто та вартість, яку безпосередньо сплачує позичальник за користування кредитними коштами. Вона розраховується як різниця між відсотковою ставкою, що склалася на кредитному ринку, і частиною відсотків, які відшкодовуються з бюджету держави. З рис. 2.17 видно, що розмір компенсації відсоткових ставок комерційних банків за надані кредити підприємствам АПК мали тенденцію до зростання (у 2001 році вона становила 14%, а в 2012 – 16%). Зважаючи на таке зростання, дуже високим є розмір відсотка комерційних банків за надані кредити для сільського господарства.

Рис. 2.17. Рівень процентних ставок комерційних банків України за надані кредити підприємствам АПК у національній валюті, %

*Складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

Пільгова відсоткова ставка за кредитами для сільськогосподарських позичальників повинна бути фіксованою, що сприятиме прозорості банківського кредитування.

На думку більшості фахівців [29, 44], механізм часткової компенсації відсоткової ставки за банківськими кредитами підприємствам АПК повинен мати тимчасовий характер “оскільки в умовах стабілізації макроекономічної ситуації в країні та поступового зниження відсоткової ставки комерційних банків, було б недоцільним витрачати у такий спосіб і надалі кошти державного бюджету, тим більше, як свідчить практика, вони не в змозі задовільнити усіх наявних потреб” [29, с. 29].

Ми не погоджуємося з цією думкою і вважаємо, що вона є помилковою, оскільки фінансовий стан сільськогосподарських підприємств не настільки задовільний і стабільний, щоб вони мали змогу сплачувати вартість кредитних ресурсів за ставками ринку, а ситуація в країні не набула стабільної тенденції, тому відмовлятися від часткової компенсації кредитної ставки зараз недоцільно й не варто, а навпаки – необхідно нарощувати обсяги фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Ми вважаємо, що потрібно перетворити цей механізм з програми тимчасового характеру до постійної, навіть при збільшенні її обсягів кредитування.

Механізм державної підтримки в сучасних умовах не дозволяє вирішити фінансові проблеми села, тому що він є малоефективним.

Надання державної підтримки через механізм кредитного субсидування повинен здійснюватися за такими схемами і принципами, які б відповідали сучасним умовам розвитку сільськогосподарського виробництва. Діючий механізм кредитного субсидування необхідно удосконалити відповідно до інтересів сільськогосподарських товаровиробників.

На рис. 2.18 представлено розмір видатків з державного бюджету на компенсацію вартості техніки вітчизняного виробництва в Україні.

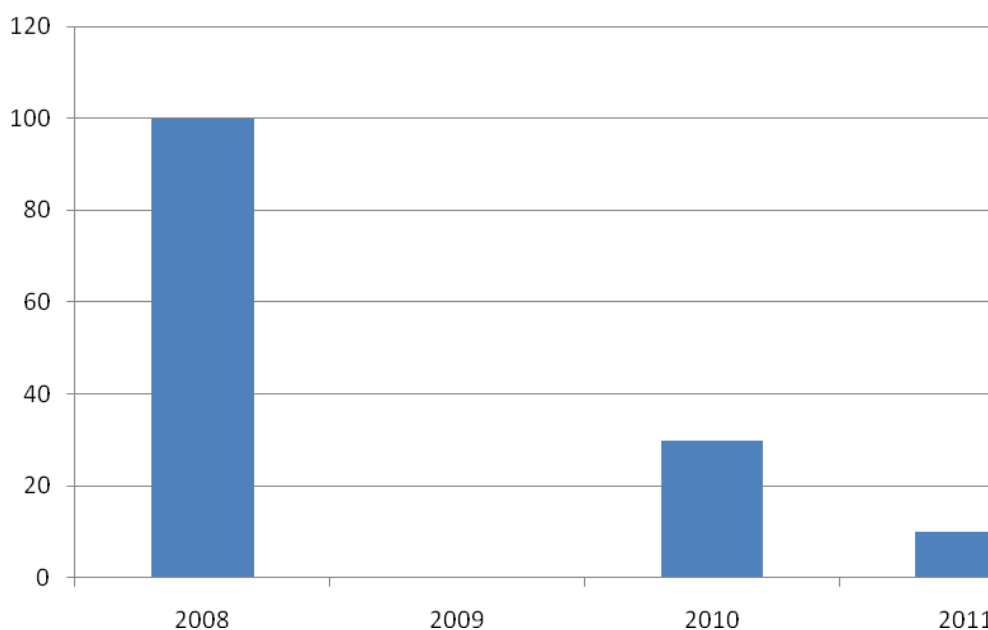

Рис. 2.18. Розмір видатків з державного бюджету на компенсацію вартості техніки вітчизняного виробництва в Україні

* Складено автором на основі даних НАК “Укragenrolізинг”

За досліджувані нами 2008–2011 роки видатки України за програмою компенсації частини вартості складної сільгосптехніки мають суттєве коливання. Позитивна динаміка спостерігається у 2008 році, різке скорочення обсягів бюджетного фінансування за цією програмою спостерігається у 2010–2011 роках, у 2009 році бачимо призупинення фінансових надходжень. Вартість складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробника, яка придбана на умовах часткової компенсації у 2011 році, знизилася порівняно з 2008 роком у 10 разів.

Придбання сільськогосподарської техніки та інших основних засобів виробництва сільськогосподарськими підприємствами є одним з українських необхідних завдань.

У табл. 2.36 наведено дані щодо поставок сільгоспвиробникам Тернопільської області одиниць різної техніки на умовах фінансового лізингу за період 2007–2013 років.

**Відомості щодо поставки сільськогосподарської техніки в
Тернопільській області за 2007–2013 роки на умовах фінансового лізингу**

Роки	Поставка техніки	
	кількість, од.	сума
2007	21	2100000,00
2008	12	1323324,00
2009	10	1300000,00
2010	7	902
2011	17	1169355,06
2012	19	1351267,15
2013	23	0,6 млн грн

*Складено автором на основі даних НАК “Укragenrolізинг” по Тернопільській області

В аграрному секторі Тернопільської області доволі гостро постає проблема технічної модернізації, у вирішенні якої розвиток вітчизняного ринку сільськогосподарської техніки посідає вагомe значення.

У табл. 2.36 наведено дані щодо поставок сільгоспвиробникам Тернопільської області одиниць різної техніки та обладнання на умовах фінансового лізингу за період 2007–2013 років.

Сільгоспвиробникам області за період 2007–2012 років поставлено 102 одиниці сільськогосподарської техніки на загальну суму 8298059,22 гривень. У 2013 році у Тернопільській області обсяг поставки сільськогосподарської техніки становив 0,6 млн. грн. Як видно з табл. 2.37, надходження техніки на умовах фінансового лізингу набуло значного скорочення у 2010 році. У 2011–2013 роках простежується відносно стабільна динаміка поставки техніки.

У табл. 2.37 представлено дані щодо придбання сільськогосподарської техніки у фінансовий лізинг від НАК “Укragenrolізинг” по Тернопільській області за 2011 рік.

**Сільськогосподарська техніка отримана від НАК “Украгролізинг” по
Тернопільській області за 2011 рік**

№ з/п	Місто	Лізингоодержувач	Марка техніки	Кількість одиниць	Вартість, грн
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	Борщів	ФГ “Червона калина”	Трактор ХТЗ - 17221	1	189227,64
			Сівалка ССТ - 12 В	1	35097,72
2.	Чортків	ТОВ “Агро-Простір”	Трактор ХТЗ – 17221-31	1	481874,00
3.	Козова	“Агропродсервіс Інвест”	Доїльна установка УДЕ - 16	14	463155,70
Всього фінансовий лізинг				17	1169355,06

*Складено автором на основі даних НАК “Украгролізинг”

З табл. 2.38 випливає, що за 2011 рік сільгоспвиробники Тернопільської області отримали 17 одиниць різної сільськогосподарської техніки вартістю 1169355,06 грн.

Висновки до розділу 2.

1. Аналіз практики банківського кредитування сільського господарства Тернопільської області дозволив виявити основні проблемні питання, які стримують розвиток та зменшують ефективність кредитних відносин з позиції позичальника. Такими проблемними питаннями на мікрорівні є: недостатність у сільськогосподарських позичальників ліквідного забезпечення; завищені вимоги щодо вартості застави; високі ставки кредитів; високі страхові та інші додаткові платежі допоміжним суб’єктам кредитних відносин; формальність страхового захисту позичальника; неефективність державної цільової програми здешевлення кредитів; недостатнє врахування чинника сезонності в умовах кредитування, необґрунтовані супутні вимоги банків, що обмежують господарську діяльність позичальників.

2. Аналіз засвідчив, що більшість українських банків розпочали активне кредитування аграрних підприємств тільки три-п'ять років тому. Протягом останніх восьми років обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств зросли у 5,6 раза, обсяги здешевлених кредитів – у 12,2 раза. Підвищується рівень повернення кредитів аграрними підприємствами. Починаючи з 2000 р. в аграрний сектор економіки залучено кредитних ресурсів на суму 66,0 млрд грн, у тому числі здешевлених – 35,3 млрд грн.

3. Доведено, що виробничі потужності та техніка сільськогосподарських підприємств потребує якісного й кількісного оновлення, що можливе лише при залученні довгострокових кредитів. Основними перешкодами у збільшенні довгострокових кредитних вкладень банків в аграрний сектор є: по-перше, дефіцит довгострокових ресурсів комерційних банків, що свідчить про обмежені можливості банківської системи щодо довгострокового кредитування економіки. Причиною цього є недостатня публічна довіра до комерційних банків, інфляційні процеси, курсова нестабільність і низький рівень доходів населення; по-друге, слабкий фінансовий стан аграрних підприємств; по-третє, недосконале правове регулювання відносин, пов'язаних із забезпеченням довгострокових кредитів.

4. Динаміка розвитку банківського кредитування за досліджуваний період показує, що підприємства галузі нарощуючи обсяги кредитних коштів, підвищували терміни їх використання. Так, у 2012 році лідерами за обсягами агрокредитування сільськогосподарських підприємств були ТОВ КБ “Фінансова ініціатива”, ВАТ “Райффайзен Банк Аваль” За кількістю позичальників (сільськогосподарських підприємств) у 2012 році лідерами стали ВАТ “Райффайзен Банк Аваль”, ЗАТ АКБ “Промислово-інвестиційний банк” (Промінвестбанк) Лідерство у кредитуванні підприємств агропромислового комплексу області отримав “Райффайзен банк Аваль”, у 2012 р. банк надав підприємствам АПК, у тому числі сільгосппідприємствам і переробним підприємствам кредитів на суму 376185 млн. грн. На частку даного банку припадає близько 51%.

5. Найбільшу частку довгострокових кредитів надано банками: “Райффайзен банк Аваль” (95%), “Ощадбанк” (3,46%), “Індекс банк” (1,24%), “Мегабанк” (0,3%). Найбільше короткострокових кредитів надано такими банківськими установами: “Райффайзен банк Аваль” (33,65%), “Хрещатик” (31,40%), “Індекс банк” (28,69%), “Промінвестбанк” (4,68%), “Ощадбанк” (0,38%), “Укрексімбанк” (0,37%), “Укрсоцбанк” (0,27%), “Мегабанк” (0,56%).

Основні положення розділу відображено у наукових публікаціях [150; 159; 160; 161; 162].

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

3.1. Модернізація системи кредитного забезпечення розвитку сільського господарства

Одним з найважливіших напрямків діяльності комерційних банків є кредитування своїх клієнтів. Оскільки кредитування позичальників пов'язана з різними групами ризиків, здатних спричинити непогашення позики у встановлений термін, фахівці в сфері кредитування зобов'язані аналізувати кредитоспроможність кожного клієнта. Вивчення кредитоспроможності здійснюється для якісної оцінки позичальника для вирішення питання про видачу та умови кредиту, визначення спроможності клієнта повернути позикові кошти відповідно до укладеного кредитного договору.

Комерційні банки застосовують різні методи і засоби аналізу кредитоспроможності позичальника. Серед причин такого різноманіття можна виділити декілька: різну ступінь довіри до кількісних і якісних способів оцінки факторів кредитоспроможності, особливості історично сформованих індивідуальних принципів, культуру кредитування і практику оцінки кредитоспроможності, використання певного набору інструментів мінімізації кредитно ризику.

Аналіз кредитоспроможності позичальника включає в себе два моменти: по-перше, прогноз платоспроможності клієнта за зобов'язаннями кредитного договору на найближчу перспективу, і, по-друге, ступінь індивідуального ризику банку, пов'язаного з можливим неповерненням конкретної позики конкретним клієнтом у строки, зазначені в кредитному договорі.

Комерційний банк повинен щоквартально проводити оцінку фінансового стану позичальника. Сам факт визначення кредитоспроможності та фінансового стану клієнта має стимулювати позичальника підвищувати ефективність своєї фінансово господарської діяльності.

Для здійснення оцінки фінансового стану і кредитоспроможності сільськогосподарського підприємства слід враховувати чітко визначені

об'єктивні показники його діяльності: обсяг реалізації, прибуток і збитки; рентабельність; коефіцієнти ліквідності; грошові потоки (надходження коштів на рахунки позичальника) для забезпечення повернення кредиту та сплати відсотків по ньому; склад і динаміку дебіторської заборгованості та кредиторської заборгованості, інші параметри, що характеризують фінансово-господарську діяльність підприємства.

Комерційний банк повинен враховувати також чинники, які багато в чому носять суб'єктивний характер: ефективність управління підприємством позичальника; ринкову позицію позичальника та його залежність від циклічних і структурних змін в економіці та галузі; наявність державних замовлень і державної підтримки позичальника; історію погашення кредитної заборгованості позичальника в минулому.

Оцінка кредитоспроможності позичальника дає змогу визначити стан позичальника при оцінці його кредитоспроможності. Аналіз фінансового стану позичальника відображає його кредитоспроможність.

Основні аспекти фінансового аналізу кредитором позичальника відрізняються від аналізу, проведеного самим підприємством для виявлення своїх слабких сторін. Кредитор здійснює фінансовий аналіз з меншою деталізацією, так як основними цілями є оцінка кредитоспроможності позичальника та оцінка ризику його фінансової стійкості на час дії кредитного договору. Конкретний набір фінансових показників та їх нормативні значення кожен комерційний банк повинен встановлювати.

До критеріїв кредитоспроможності слід віднести:

1. Характер клієнта, під яким розуміється його репутація як юридичної особи та репутація менеджерів, ступінь відповідальності клієнта за погашення боргу, чіткість його уявлення про мету кредиту, відповідність кредитній політиці банку.

Репутація клієнта як юридичної особи складається з тривалості його функціонування в даній сфері, відповідності економічних показників середньогалузевим, з його кредитної історії. Репутація менеджерів оцінюється на основі їх професіоналізму (освіта, досвід роботи), моральні якості тощо.

2. Здатність позичати кошти, що означає наявність у клієнта права на подачу заявки на кредит, підписи кредитного договору або ведення переговорів.

3. Здатність заробити кошти для погашення боргу в ході поточної діяльності. За цим критерієм доцільно орієнтуватися на ліквідність балансу, ефективність (прибутковість) діяльності позичальника, його грошові потоки.

4. Капітал клієнта є не менш важливим критерієм кредитоспроможності клієнта. При цьому важливі наступні два аспекти його оцінки:

1) його достатність, яка аналізується на основі вимог НБУ до мінімального рівня статутного фонду і коефіцієнтів фінансового левереджу;

2) ступінь вкладення власного капіталу в кредитну операцію, що свідчить про розподіл ризику між банком і позичальником. Чим більше вкладення власного капіталу, тим більше і зацікавленість позичальника в ретельному відстеженні факторів кредитного ризику.

До умов, в яких здійснюється кредитна операція, відносяться поточна або прогнозна економічна ситуація в країні, регіоні та галузі, політичні чинники. Ці умови визначають ступінь зовнішнього ризику банку та враховуються при вирішенні питання про стандарти банку для оцінки грошового потоку, ліквідності балансу, достатності капіталу, рівня менеджменту позичальника.

5. Забезпеченість позички (застава, банківська гарантія, порука).

6. Умови здійснення кредитної операції: економічна ситуація в країні, регіоні, галузі функціонування позичальника; політичні чинники і т.д.

7. Контроль за законодавчими основами діяльності позичальника і відповідністю його стандартам банку. Цей критерій націлює банкіра на отримання відповідей на такі питання: чи є законодавча і нормативна основа для функціонування позичальника та здійснення кредитованого заходу, як вплине на результати діяльності позичальника очікувана зміна законодавства (наприклад, податкового), наскільки відомості про позичальника та позичку відповідають стандартам банку, а також стандартам органів банківського нагляду, що контролюють якість позичок.

Складовими елементами механізму кредитування є:

- аналіз кредитоспроможності позичальника;
- організаційно-економічні прийоми видачі та погашення позик (елементи кредитування);
- методи кредитування;
- підготовка та укладення кредитного договору;
- здійснення банківського контролю за виконанням кредитного договору (кредитний моніторинг).

Отже, система оцінки кредитоспроможності позичальника включає два основних етапи: фінансовий аналіз і якісний аналіз (рис 3.1.).

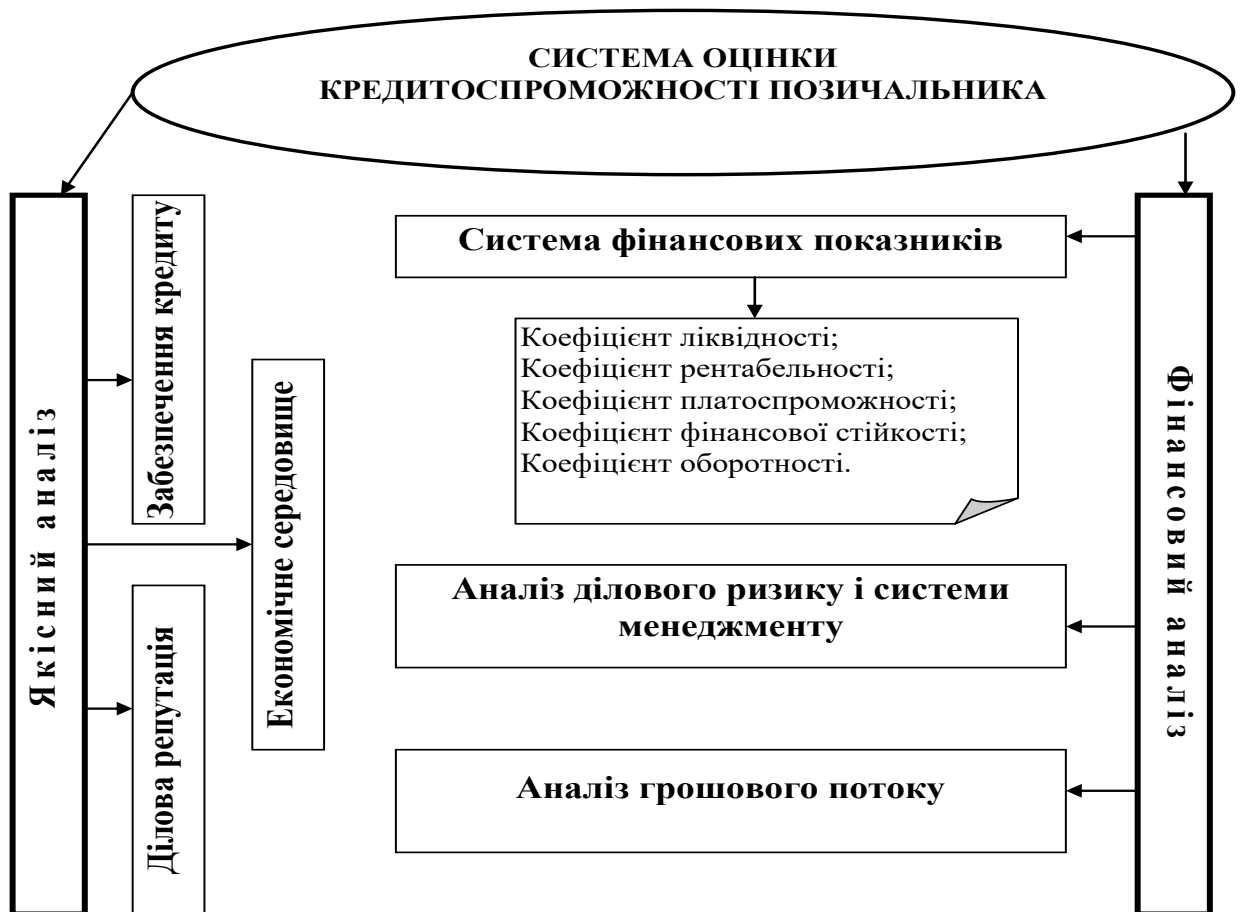

Рис. 3.1. Система кредитоспроможності позичальника банку

Джерело: розробка автора

Якісний аналіз кредитоспроможності позичальника заснований на використанні інформації, яка не може бути виражена в кількісних показниках. На даному етапі банк вивчає ділову репутацію потенційного позичальника і

його економічне середовище. Для цих цілей може використовуватися інформація, накопичена як самим банком, так і іншими банками.

Фінансовий аналіз є завершальним етапом в оцінці кредитоспроможності позичальника і полягає у визначенні низки економічних показників діяльності позичальника.

Аналіз фінансового стану позичальника проводиться на підставі даних бухгалтерської звітності:

- Баланс;
- Звіт про фінансовий стан;
- Перелік додаткових статей фінансової звітності;
- Примітки до річної фінансової звітності;
- Звіт про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств (форма № 50-сг річна).

Розглянемо оцінку кредитоспроможності позичальника за допомогою фінансових показників:

В першу групу входять коефіцієнти, що характеризують платоспроможність і ліквідність підприємства. Досить високий рівень платоспроможності підприємства є обов'язковою умовою можливості залучення додаткових позикових коштів і отримання кредитів.

Для оцінки кредитоспроможності позичальника банки використовують два варіанти коефіцієнтів ліквідності: поточної та швидкої ліквідності.

1. Коефіцієнт поточної ліквідності, що визначає здатність позичальника банку розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями:

$$\text{Кпл.} = \text{Поточні активи} / \text{Поточні пасиви.}$$

Коефіцієнт поточної ліквідності передбачає зіставлення поточних активів, тобто готівкових грошей в касі, грошей на розрахункових рахунках в банках, дебіторської заборгованості, запасів товарно-матеріальних цінностей, інших поточних активів, з поточними пасивами, тобто зобов'язання з терміном погашення менше року, неоплачені вимоги, інші зобов'язання. Якщо боргові зобов'язання більше коштів клієнта, то він є некредитоспроможним.

2. Коефіцієнт швидкої ліквідності:

$$\text{Кш.л.} = \text{Ліквідні активи} / \text{Поточні пасиви.}$$

Ліквідні активи є частиною поточних активів, здатної швидко перетворюється у готівку для погашення боргу. До ліквідних активів відносять грошові кошти і дебіторську заборгованість, тобто частині швидко реалізованих запасів. За допомогою коефіцієнта швидкої ліквідності прогнозують здатність позичальника швидко вивільняти з обороту кошти для погашення боргу банку в строк.

Дані коефіцієнти показують, чи володіє клієнт достатніми засобами для погашення короткострокових боргових зобов'язань.

3. Коефіцієнт платоспроможності (Кп) визначається як співвідношення наявних грошових коштів (Гн) і боргових зобов'язань (Бз) на конкретну календарну дату:

$$\text{Кп} = \text{Гн} : \text{Бз}$$

Коефіцієнт платоспроможності повинен бути не менше 1. При від'ємному значенні коефіцієнта покриття боргу (менше 1), котрий спостерігався понад 180 днів, підприємство може бути оголошене банкрутом з повідомленням у пресі та повідомленням постачальників та інших кредиторів.

До другої групи відносять коефіцієнти ефективності (оборотності), які доповнюють коефіцієнти ліквідності і дозволяють зробити висновок більш обґрунтованим. Якщо показники ліквідності зростають за рахунок збільшення дебіторської заборгованості та вартості запасів при одночасному уповільненні їх оборотності, не можна підвищувати клас кредитоспроможності позичальника. Коефіцієнти ефективності розраховують так:

1. Оборотність запасів: Тривалість обороту в днях = Середні залишки запасів в періоді: Одноденна виручка від реалізації.

2. Кількість оборотів в періоді = Виручка від реалізації за період: Середні залишки запасів в періоді.

3. Оборотність дебіторської заборгованості в днях = Середні залишки заборгованості в періоді: Одноденна виручка від реалізації.

4. Оборотність основного капіталу (фіксованих активів) = Виручка від реалізації: Середня залишкова вартість основних фондів в періоді.

5. Оборотність активів = Виручка від реалізації: Середній розмір активів в періоді.

Коефіцієнти ефективності аналізуються в динаміці, а також порівнюються з коефіцієнтами конкуруючих підприємств і з середньогалузевими показниками.

Розглянемо показники коефіцієнтів рентабельності:

1. Коефіцієнт рентабельності активів (майна) розраховується шляхом ділення чистого прибутку на сумарну величину активів і показує, який прибуток отримує кредитоотримувач з кожної вкладеної гривні в його активи;

2. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу визначається як відношення чистого прибутку до власного капіталу кредитоотримувача;

3. Коефіцієнт продажів (рентабельність реалізованої продукції) розраховується як відношення чистого прибутку від реалізації до витрат на реалізовану продукцію.

Показники фінансової стійкості оцінюють фінансовий стан на основі аналізу джерел коштів позичальника банку.

Розрахунок даних показників проводиться на основі інформації, яка міститься в 3 розділі пасиву балансу (власний капітал), а також в 4 і 5 розділах пасиву (довгострокові і короткострокові зобов'язання). Основним джерелом позикових коштів підприємства є, як правило, кредиторська заборгованість перед постачальниками та підрядниками, а також заборгованість за розрахунками перед бюджетом, органами соціального страхування, боргові зобов'язання підприємства перед працівниками з оплати праці.

До числа основних показників, що характеризують структуру джерел коштів, належать:

1. Коефіцієнт фінансової незалежності (коефіцієнт автономності), відношення власного капіталу кредитоотримувача до загальної суми пасивів (валюти балансу).

Цей коефіцієнт характеризує частку коштів, вкладених власниками в загальну вартість майна підприємства;

2. Коефіцієнт фінансової стійкості, який визначає частку постійного капіталу в загальній сумі балансу і розраховується як відношення власних коштів і довгострокових позикових зобов'язань до валюти балансу. Використання цього показника дозволить банку отримати більш об'єктивну інформацію про стабільність ресурсної бази кредитотримувача;

3. Коефіцієнт платоспроможності, що є відношенням власного капіталу кредитотримувача до вартості позикового капіталу. Нормативне значення даного коефіцієнта – 1.

4. Коефіцієнт залучення коштів, який являє собою відношення загальної суми заборгованості (короткострокової і довгострокової) банкам, постачальникам, бюджету до суми оборотних активів або до однієї з її складових частин. Чим більшу залежність кредитотримувача від залучених джерел показує даний коефіцієнт, тим нижчим є рівень його кредитоспроможності.

Аналіз грошового потоку – метод оцінки кредитоспроможності клієнта комерційного банку, в основі якого лежить використання фактичних показників, що характеризують оборот коштів клієнта в звітному періоді.

Аналіз грошового потоку полягає в зіставленні відтоку і припливу у позичальника за період. При видачі позички на рік аналіз грошового потоку проводять в річному розрізі, на строк до 90 днів – у кварталному розрізі.

Надходження коштів включає наступні елементи:

- 1) прибуток за аналізований період;
- 2) амортизація за аналізований період;
- 3) резерви майбутніх витрат;
- 4) вивільнення коштів (із запасів, дебіторської заборгованості, основних фондів, інших активів);
- 5) збільшення кредиторської заборгованості;
- 6) зростання інших пасивів;

- 7) збільшення акціонерного капіталу;
- 8) збільшення позичкової заборгованості.

Витрачання коштів здійснюється за наступними напрямками:

- 1) сплата податків, відсотків, дивідендів, штрафів і пені;
- 2) додаткові вкладення коштів у запаси, дебіторську заборгованість, інші активи, основні фонди;
- 3) скорочення кредиторської заборгованості;
- 4) зменшення інших пасивів;
- 5) відтік акціонерного капіталу;
- 6) погашення позик.

Різниця між припливом і відтоком коштів відображає величину чистого грошового потоку. Для аналізу грошового потоку доцільно взяти дані за три останні роки. Перевищення припливу над відпливом коштів, тобто позитивний чистий грошовий потік свідчить про кредитоспроможність клієнта. Якщо відбувається коливання показника загального грошового потоку, короткочасне перевищення відтоку над притоком коштів, то це свідчить про нижчий рівень кредитоспроможності клієнта. Систематичний негативний чистий грошовий потік говорить про некредитоспроможність позичальника.

На основі співвідношення величини загального грошового потоку і розміру боргових зобов'язань клієнта (коефіцієнт грошового потоку) визначають його клас кредитоспроможності: 1 клас - 0,75; 2 клас - 0,30; 3 клас - 0,25; 4 клас - 0,2; 5 клас - 0,2; 6 клас - 0,15.

Інакше оцінюється кредитоспроможність підприємства на основі аналізу ділового ризику. Останній пов'язаний з перериванням кругообігу оборотних коштів. Аналіз ділового ризику дозволяє прогнозувати достатність джерел погашення кредиту. Тим самим він доповнює способи оцінки кредитоспроможності клієнтів банку.

Можна вказати такі основні чинники ділового ризику: надійність постачальників; диверсифікація постачальників; сезонність поставок; тривалість зберігання сировини і матеріалів; наявність складських приміщень і

необхідність в них; порядок придбання сировини та матеріалів; екологічні фактори; мода на сировину і матеріали; рівень цін на придбані цінності та їх транспортування (доступність цін для позичальника, небезпека підвищення цін); відповідність транспортування характеру вантажу; ризик введення обмежень на вивезення і ввезення імпортової сировини і матеріалів.

Перераховані фактори ділового ризику обов'язково приймаються до уваги при розробці банком стандартних форм кредитних заявок техніко-економічних обґрунтувань можливості видачі позички. Оцінка ділового ризику комерційним банком може формалізуватися і проводитися за системою скорингу, коли кожен фактор ділового ризику оцінюється в балах.

Бали проставляються по кожному критерію і сумуються. Чим більшою є сума балів, тим меншим є ризик і більшою ймовірність завершення операції з прогнозованим ефектом, що дозволить позичальнику в термін погасити свої боргові зобов'язання.

Діловий ризик пов'язаний також з недоліками законодавчої бази для вчинення та завершення операції, що кредитується, а також із специфікою галузі позичальника. Необхідно враховувати вплив на розвиток даної галузі альтернативних галузей, систематичного ризику в порівнянні з ситуацією в економіці в цілому, схильність галузі циклічності попиту, постійність результатів в діяльності галузі тощо.

Оцінка кредитоспроможності позичальника являє собою процес відбору та аналізу показників, що впливають на величину кредитного ризику, їх аналіз та систематизацію у вигляді присвоєння кредитного рейтингу.

Щоб визначити кредитоспроможність позичальника на основі якісної інформації про нього, потрібно виділити найбільш значущі оцінювані параметри, критерії, за якими будуть оцінюватися параметри і будуватися шкали з оцінками критеріїв і параметрів.

Виділимо якісні параметри позичальників в табл. 3.1.

Опис параметрів класифікації

Найменування параметрів	Найменування критеріїв
Ділова репутація	Порядність Наявність кредитної історії Плинність кадрів Своєчасність виплат по заробітній платі Кваліфікація керівництва
Забезпеченість кредиту	Ліквідність забезпечення Достатність капіталу Прогноз зміни вартості
Економічне середовище	Конкуренція в галузі клієнта Стабільність ринку Основні ділові партнери Стійкість ринків збуту

Джерело: розробка автора

В цілому дані аналізу коефіцієнтів і грошового потоку дозволяють дати узагальнену якісну оцінку кредитоспроможності позичальника, яка оформляється у вигляді встановлення класу чи рейтингу (в балах) кредитоспроможності. Рейтинг кредитоспроможності (кредитний рейтинг) являє собою універсальне значення, сформоване на підставі значень певної кількості показників. Процес присвоєння кредитного рейтингу полягає в переході від декількох показників, що властиві діяльності позичальника, до агрегованого значення одного показника, котрий характеризує клас кредитоспроможності. Поява рейтингу обумовлена необхідністю єдиного показника, що володіє високим ступенем інформативності при аналізі кредитоспроможності.

Надалі клас кредитоспроможності позичальника приймається банками до уваги при розробці шкали процентних ставок, визначенні умов та режиму кредитування, оцінці якості кредитів, що складають кредитний портфель банку.

У розглянутих методиках оцінки кредитоспроможності позичальника для оцінки фінансового стану використовуються три групи оціночних показників:

- 1) коефіцієнти ліквідності;
- 2) коефіцієнти автономії;
- 3) коефіцієнти рентабельності і оборотності.

Склад і зміст показників, що відображають фінансово-господарське становище позичальника є різний. Серед показників ліквідності для трьох банків, загальними є: коефіцієнт поточної ліквідності (загальний коефіцієнт покриття) і коефіцієнт абсолютної ліквідності. Коефіцієнт автономії (концентрації власних коштів), також враховується у всіх представлених методиках. Для показників оборотності і рентабельності загальними є: коефіцієнт оборотності запасів, коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості і показник рентабельності продажів.

Слід зазначити, що перераховані показники, що розраховуються в викладених методиках, мають різні нормативні значення. Така розбіжність пов'язана з вживаною в банку методикою розрахунку середньогалузевих (нормативних) значень показника.

Крім кількісних показників, банками при видачі кредитів враховуються якісні характеристики позичальника (ділова репутація юридичної особи, кредитна історія позичальника, ефективність управління та інші).

Головним недоліком, що властивий всім запропонованим методикам, є недостатня методична база оцінки нефінансових параметрів позичальника. Хоча останні враховуються при оцінці кредитоспроможності юридичної особи, вони мало впливають на віднесення позичальника до того чи іншого класу. Квантифікація оцінки нефінансових параметрів, розроблена для банку «Аваль» можлива лише при наданні широкого спектра інформації про позичальника, яка не завжди доступна банку, що ускладнює її застосування на практиці.

Основним джерелом інформації, при віднесенні позичальника до певного класу, є фінансова звітність, яка має низку недоліків як інформаційна база. Непрозорість ведення бізнесу призводить до того, що при оцінці фінансового стану підприємства необхідно застосовувати комбінований аналіз управлінської і фіскальної звітності, так як остання не дозволяє зовнішнім користувачам побачити реальну картину розглянутого бізнесу, а, отже, зрозуміти дійсні ризики кредитування розглянутого підприємства.

Практично всі показники, що використовуються при аналізі кредитоспроможності, розраховуються за звітними даними, тобто робиться історична оцінка кредитних можливостей позичальника. Проводиться оцінка: чи могло підприємство обслуговувати і погашати витребовують кредит в минулому періоді. Ретроспективна інформація не завжди дає уявлення про перспективну кредитоспроможність підприємства.

Незважаючи на те, що позичальник надає банкам відомості, що стосуються передбачуваних грошових потоків і фінансових результатів, побудова прогнозних фінансових документів здійснюється спрощено, в основному з використанням трендового способу, а їхні дані безпосередньо не враховуються при визначенні класу позичальника.

Загальний недолік, властивий не лише представленим методикам, але і всім вітчизняним, пов'язаний з особливістю ведення бізнесу в Україні, зокрема, слабкою прозорістю фінансово-господарської діяльності підприємства. Таким чином, будь-яка методика оцінки кредитоспроможності юридичної особи має високу чутливість до спотворення (недостовірності) вихідних даних, особливо, фінансової звітності.

Розроблені методики є уніфікованими, тобто мають певний набір показників і критеріїв, за якими оцінюється кредитоспроможність позичальника, що дозволяє швидко і з мінімальними трудовитратами проаналізувати великий обсяг кредитних заявок, скоротивши, таким чином, операційні витрати.

Проте, оцінка кредитоспроможності позичальника повинна проводитися з урахуванням її індивідуальних особливостей. В іншому випадку (при єдиній методиці оцінки всіх підприємств) поза увагою можуть залишитися чинники, здатні істотно впливати на фінансові результати не тільки позичальника, але і банку.

У той же час не можна не враховувати того, що збільшення гнучкості методики оцінки позичальника неминуче призводить до підвищення

трудомісткості аналітичних розрахунків та зростання витрат, пов'язаних з їх проведенням.

Як показує проведений аналіз, на практиці особливості діяльності юридичної особи та параметри необхідного кредиту практично не впливають на вибір досліджуваних показників. В методиках оцінки кредитоспроможності юридичної особи «Індекс Банк» і банку «Аваль» враховуються тільки окремі види кредитоспроможності – за галузевою належністю підприємства, що виражається в диференціації нормативних обмежень окремих фінансових коефіцієнтів. Тоді як сільське господарство має низку особливостей, які здійснюють вплив на результати фінансово-господарської діяльності підприємства.

Відомо, що головною проблемою більшості фермерів та особистих підсобних господарств в отриманні кредиту є неможливість надання кредиторам гарантій щодо повернення позичених коштів.

Для банківських установ застава є надійним та ефективним видом забезпечення кредиту, отже при індивідуальних кредитах застава є найбільш ефективним засобом. Деякі кредитні спілки усвідомили те, що застава не є єдиним надійним видом забезпечення кредиту.

Кредит сьогодні є важливим елементом відтворювального процесу у сільському господарстві. Він перетворився з економічного важеля, покликаного активно сприяти підвищенню ефективності виробництва та зміцненню взаємовигідних зв'язків між усіма ланками системи АПК, на основне джерело покриття виробничих витрат завдяки специфічному характеру сільськогосподарського виробництва: високі ризики, повільний цикл відтворення, відносно низька прибутковість. Слід відзначити, що тільки правильне поєднання кредитної та державної підтримки, подальша модернізація цієї системи є основою ефективного функціонування підприємств АПК.

Теоретичні дослідження та аналіз створеної системи забезпечення суб'єктів малого агробізнесу кредитними ресурсами показали, що на сучасному

етапі економічного розвитку в Україні є відсутньою адекватна перехідним умовам галузева кредитна політика, орієнтована на потреби і можливості малого агробізнесу. В умовах видачі кредитів суб'єкти малого агробізнесу прирівняні до інших галузей економіки, не враховуються специфічні особливості їх функціонування. Крім того, суб'єкти малого агробізнесу в питаннях кредитування поставлені в один ряд з великими сільськогосподарськими підприємствами, що володіють більшою нормою рентабельності і запасом фінансової міцності. Перераховані вище фактори об'єктивно зумовлюють високу ступінь залежності результатів фінансово - господарської діяльності суб'єктів малого агробізнесу від зовнішніх факторів і необхідність додаткового фінансування на пільгових умовах.

3.2. Формування дієвої системи кредитної кооперації сільсько-господарського виробництва

З метою уникнення ризиків банки забезпечують надання кредитів тим підприємствам, які мають високу рентабельність і стійке фінансове становище, платоспроможність яких не викликає сумнівів і вони мають шанси для подальшого розвитку. Банкам більш вигідно отримати прибуток у короткостроковій, а не в довгостроковій перспективі. Раніше причиною цього була висока інфляція, зараз головна причина – невпевненість у довгостроковій платоспроможності клієнта. Відповідно сільським територіям, на котрих не розташовані великі і середні кредитоспроможні підприємства, важко залучити фінансові ресурси на економічний розвиток.

Діючі банківські організації не мають у сільській місцевості доволі розвиненої мережі філій. Крім того, процедура оформлення банківських кредитів дуже громіздка, складна, тривала і вимагає наявності заставного майна, якого сільські позичальники найчастіше не мають. Зазначені недоліки здатна усунути сільськогосподарська споживча кооперація, оскільки кредитні кооперативи, на відміну від комерційних банків, націлені на надання послуг

своїм членам на взаємовигідній основі. Створення сільських кредитних кооперативів є практичною відповіддю представників малих форм господарювання в аграрному секторі на їх зростаючу потребу у фінансових послугах.

Практика останніх років показує, що припускає виділення бюджетних коштів економічно сильним господарствам, здатним забезпечити повернення кредитних ресурсів. Кредит із субсидуванням відсоткової ставки – основне джерело залучення фінансових ресурсів, однак низький рівень фінансової спроможності окремих підприємств не дозволяє скористатися цим інструментом державної підтримки. У зв'язку з цим найбільш прийнятним способом вирішення цієї проблеми є формування і подальше зміцнення незалежного джерела фінансування у вигляді сільської кредитної кооперації.

Переваги кредитних кооперативів перед комерційними банками полягають в некомерційному характері діяльності: вони націлені на надання послуг своїм пайовикам на взаємовигідній основі. Обслуговування обмеженого кола осіб і субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями кооперативу обумовлюють зниження ризику неповернення позик. Крім того, кредитний кооператив може виступати і як посередник – гарант при проведенні фінансових операцій між виробниками сільськогосподарської продукції, обласним і державним бюджетами.

Необхідність розвитку системи сільської кредитної кооперації пояснюється також значною відсутністю у місцевого підприємництва адекватних джерел фінансування нашоухують на виникнення кредитної кооперації. Можливим варіантом забезпечення потреби у кредитних ресурсах є саме кредитування через кооперативні установи. Зростання добробуту населення, забезпечення зайнятості, розвиток сільськогосподарського виробництва і підприємництва може бути досягнуто завдяки розвитку кредитній кооперації. Отже, одним із шляхів розвитку кредитування сільськогосподарського виробництва є саме створення системи кредитної кооперації в Україні.

Сільськогосподарські кредитні кооперативи сьогодні виконують важливу функцію щодо забезпечення доступності фінансових послуг на селі. Вони акумулюють вільні грошові кошти сільських жителів і спрямовують їх на розширення і розвиток господарств членів кооперативу – створення нових робочих місць, розширення землекористування, розвиток малого бізнесу та сфери послуг на селі. На відміну від комерційних фінансових організацій, сільськогосподарські кредитні кооперативи не тільки задовольняють потреби своїх членів у фінансових послугах, а й підвищують їх рівень добробуту за допомогою розподілу отриманого прибутку між членами кооперативу залежно від обсягу наданих ним послуг. Відповідно, сільськогосподарські кредитні кооперативи є важливим інститутом сталого розвитку сільської місцевості, підвищення економічної активності та рівня людського капіталу на селі.

Сільськогосподарська кредитна кооперація дає можливість фінансово підтримувати членів кооперативу, оскільки має важливі переваги порівняно з банківськими структурами: мінімальну відсоткову ставку, просту систему застави, гнучку систему відстрочення повернення кредиту, стимулювання діяльності шляхом надання податкових пільг, а також виділення їм коштів з обласних та місцевих бюджетів для формування пільгового кредитування.

Пропонуються два основні варіанти активізації діяльності кредитних кооперативів.

Перший: вступ провідних банків регіону, що займаються кредитуванням сільського господарства, в кооператив в особі асоційованих членів.

Другий: формування адміністраціями місцевих органів влади, котра буде заставодавцем перед банком заставного фонду з ліквідного майна.

Розвиток кредитної кооперації сьогодні відбувається уповільненими темпами. Однією з причин, яка стримує поширення кредитної кооперації, є відсутність чіткої та якісної законодавчої бази, що регулює діяльність кредитних кооперативів різних рівнів.

Максимальне наближення до клієнтів та порівняно низькі витрати із кредитного обслуговування є перевагами такої організації. Розвиток цього кредитування передбачає виникнення кооперативних банків, де власниками

повинні бути ті особи, які користуються їхніми послугами. Такі організації повинні поділятися на три рівні і створюватися за принципом територіальності та демократизації управління:

– перший рівень – створення місцевих кооперативних банків. На цьому етапі відбуватиметься формування правової бази їхньої діяльності. Місцеві кооперативні банки формуватимуть обсяги замовлень на кредитні ресурси від товаровиробників, згідно з якими банки складатимуть зведений план кредитування аграрних товаровиробників, визначатимуть цілі отримання цих ресурсів й ефективне їх використання, строки надання й повернення кредитів, підготовка й перепідготовка кадрів для роботи в таких установах, тобто такі установи будуть сполучною ланкою із виробниками сільськогосподарської продукції. Незважаючи на те, що сільськогосподарський кооператив є некомерційною організацією, банк отримає певну вигоду – розширить вплив на ринку кредитування за рахунок отримання членства, збільшення кількості учасників кредитного ринку і упевненість у довгостроковій платоспроможності клієнта.

Перший рівень кредитної кооперації повинен бути фундаментом усієї системи, на якому буде будуватися діяльність регіональних і національних ланок. Саме з цього рівня доцільно починати створення системи сільської кредитної кооперації;

– другий рівень – регіональні кооперативні банки, які забезпечать перерозподіл коштів між місцевими кредитними кооперативами, де підтримка першого рівня додатковими послугами буде однією з визначальних їхніх функцій. Сюди належатиме розробка нових фінансових продуктів, підтримка ліквідності, забезпечення розрахункових, валютних та інвестиційних операцій тощо. Сільськогосподарська кредитна кооперація дає можливість фінансово підтримувати членів кооперативу, завдяки важливим перевагам порівняно з банківськими структурами: мінімальну відсоткову ставку, просту систему застави, гнучку систему відтермінування повернення кредиту, стимулювання діяльності шляхом надання пільг і підтримки з державного і місцевого бюджетів.

– третій рівень – центральні кооперативні банки, взаємопоєднання двох нижчих рівнів є їхньою основною функцією та логічно завершує побудову кооперативної фінансової системи аграрного сектору економіки України. Оптимальним вирішенням проблеми кредитування аграрної галузі є саме створення такого центрального банку на чолі запропонованої системи кооперативного кредитування сільськогосподарського виробництва.

Як власні, так і залучені кошти можуть бути джерелом формування майна кооперативного банку. Власними коштами кооперативу є пайові внески членів кооперативу (пайовий капітал), економічні результати від власної діяльності, вступні внески, інші доходи. Розмір пайового капіталу (пайового фонду) кооперативного банку буде непостійним, оскільки діє свобода участі в кооперативному банку і виходу з числа учасників. З огляду на це до кооперативного банку не можуть застосовуватися такі положення, як фіксація кількості членів, перереєстрація статутного фонду у випадку його зміни.

Створенню запропонованої кредитної кооперації перешкоджають певні недоліки законодавства, зокрема розмір мінімального статутного фонду, кількість учасників кооперативного банку, підприємницький механізм розподілу коштів.

Для створення кооперативів у сільській місцевості необхідна суттєва фінансова підтримка з боку держави, а також удосконалення законодавчої бази, яка б визначала особливий режим формування статутного капіталу, оподаткування, механізму кредитування. В майбутньому з розвитком і розширенням своєї діяльності кредитні кооперативи стануть підґрунтям створення кооперативних банків, коштами яких користуватимуться. Мережу кооперативних банків та філії спеціалізованого аграрного банку доцільно б було з часом сформувати в єдину систему кредитного обслуговування підприємств аграрної галузі.

Переваги сільськогосподарської кредитної кооперації полягають у тому, що вона дозволяє задіяти дрібні заощадження на селі на виробничі цілі, забезпечити доступ малим формам господарювання до грошових коштів на

придбання необхідних знарядь і засобів виробництва, та в можливості задоволення інших господарських потреб.

Практика діяльності сільськогосподарських кредитних кооперативів у регіонах, де сформувалась і функціонує регіональна система сільськогосподарської кредитної кооперації, показує кращі результати порівняно з кооперативами, які здійснюють свою діяльність поза системою.

Сьогодні склалися три підходи до розвитку сільської кредитної кооперації – територіальний, галузевий і комплексний.

При територіальному підході за основу береться населення – люди, що проживають на певній території, з їх фінансовими потребами у збереженні грошових коштів або в їх залученні для виробничих, споживчих та інших цілей.

В основі галузевого підходу перебуває сільськогосподарський товаровиробник з його фінансовими потребами в кредитних ресурсах, що пов'язаний з господарською діяльністю.

Комплексний підхід базується на інтересах сільських жителів, які поєднуються із загальнонаціональними пріоритетами незалежно від їх професійної діяльності і спрямовані на підвищення їх рівня життя.

Моделі регіональних систем сільськогосподарської кредитної кооперації. Аналіз показує, що розвиток сільськогосподарської кредитної кооперації на Західній Україні характеризується переважно трьома моделями регіональних систем.

Перша модель кредитної кооперації представлена кредитними споживчими кооперативами громадян, що діють на рівні сільського поселення. Дві інші моделі засновані на сільськогосподарських кредитних споживчих кооперативах. Якщо в другій моделі кооперативи формуються на районному рівні і мають мережу представництв у сільських поселеннях, то в третій моделі кредитні кооперативи діють на обласному рівні і представлені мережею філій у районних центрах.

Кожна з представлених моделей регіональних систем сільської кредитної кооперації має свої переваги і недоліки, тому може бути реалізована тільки з урахуванням конкретних особливостей сільськогосподарської специфіки

регіону, однак в умовах Західної України найбільшого розвитку набула друга модель.

Нами запропонована система сільськогосподарської кредитної кооперації, що представляє собою об'єднання сільськогосподарських кредитних споживчих кооперативів 1-го та 2-го рівнів, метою яких є створення фондів фінансової взаємодопомоги, гарантій і резервів, що дозволяють найбільш повно задовольняти потреби пайовиків і підвищувати рівень зворотності позикових коштів.

На рис. 3.2. представлена модель регіональної системи сільськогосподарської кредитної кооперації.

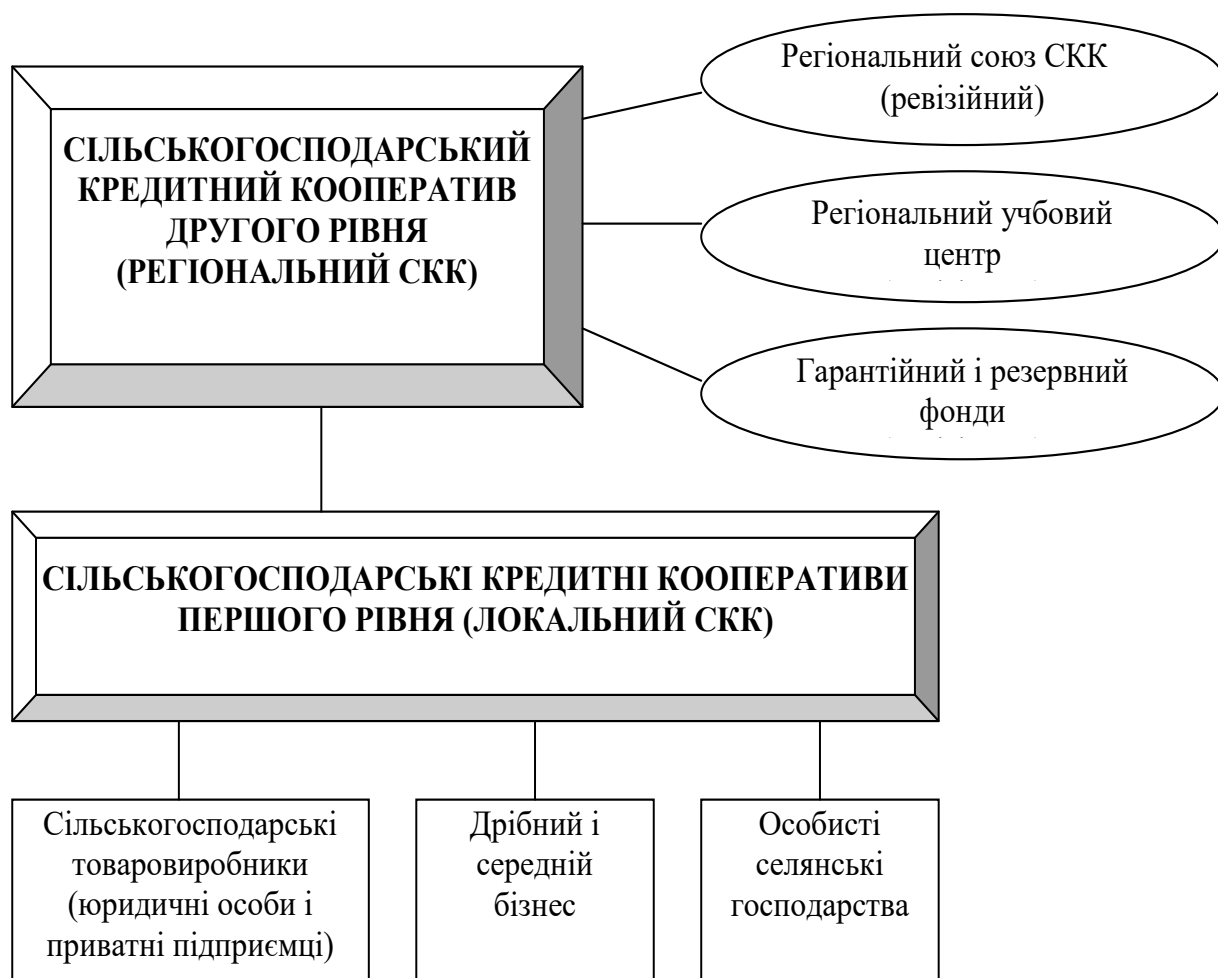

Рис. 3.2. Модель регіональної системи сільськогосподарської кредитної кооперації

Джерело: розробка автора

Сільськогосподарські кредитні кооперативи наступних ступенів будуються на тих самих принципах, що і кооперативи 1-го рівня. Необхідно зазначити, що кожна ланка системи вирішує певне коло завдань, властивих даному рівню.

Перший рівень сільськогосподарської кредитної споживчої кооперації представлений локальними сільськогосподарськими кредитними кооперативами (районні СКК) і їх кооперативними ділянками (філії, представництва).

Основним завданням сільськогосподарських кредитних кооперативів цього рівня є задоволення фінансових та інших потреб сільськогосподарських товаровиробників і жителів села.

У своїй діяльності вони прагнуть збільшити масштаб обслуговування сільського населення та сільськогосподарських товаровиробників, наблизити і удосконалювати послуги, що надають своїм членам.

СКК 1-го рівня здатні вирішувати такі завдання: оцінка кредитоспроможності позичальників, видача позичок, спостереження за цільовим їх використанням, забезпечення повернення позик.

У більшості випадків ресурси СКК 1-го рівня обмежені, тому для поповнення вони звертаються за позиками в регіональні кооперативи або за кредитами в кредитні організації, фонди та інші фінансові організації.

Розглянемо функціональні відносини суб'єктів дворівневої системи сільськогосподарської кредитної споживчої кооперації.

Сільськогосподарська кредитна кооперація

Локальний рівень (СКК – 1-го рівня):

- 1) управління позиками членів;
- 2) управління портфелем позик;
- 3) управління власними коштами та зовнішніми запозиченнями;
- 4) інформаційне і консалтингове обслуговування пайовиків;
- 5) моніторинг діяльності пайовиків;

б) робота зі збільшення членської бази (залучення додаткової кількості членів кредитних кооперативів) та розширення мережі кооперативних філій (представництв) СКК у сільських населених пунктах для ширшого охоплення діяльності.

Регіональний рівень (СКК-2-го рівня):

- 1) створення фондів фінансової взаємодопомоги і гарантій;
- 2) підтримання ліквідності СКК;
- 3) забезпечення фінансової стійкості СКК;
- 4) надання позик і кредитів СКК 1-го рівня;
- 5) перерозподіл тимчасово вільних грошових коштів СКК 1-го рівня в межах регіону;
- 6) зберігання тимчасово вільних грошових коштів СКК 1-го рівня;
- 7) забезпечення зобов'язань СКК 1-го рівня (гарантія, порука і застава);
- 8) моніторинг діяльності СКК 1-го рівня;
- 9) участь у реалізації цільових програм;
- 10) робота зі збільшення мережі СКК 1-го рівня в сільських населених пунктах.

Регіональний навчальний центр:

- 1) навчання виконавчих директорів, голів, кредитних фахівців, бухгалтерів СКК 1-го рівня;
- 2) консультування;
- 3) проведення нарад з керівниками та спеціалістами СКК 1-го рівня з питань розвитку сільськогосподарської кредитної кооперації.

Регіональний союз кредитної кооперації (у тому числі ревізійний)

- 1) контроль за операціями кредитних кооперативів;
- 2) координація роботи первинних СКК 1-го рівня, представлення їх інтересів у взаємодії з органами законодавчої та виконавчої влади, а також місцевого самоврядування;
- 3) впровадження стандартів і нормативів, що регулюють діяльність кредитних кооперативів;

- 4) надання консультаційних та інформаційних послуг;
- 5) проведення ревізій їх фінансово-господарської діяльності;
- 6) аналіз фінансово-господарської діяльності, надання рекомендацій та надання сприяння у їх реалізації;
- 7) проведення маркетингових досліджень;
- 8) оцінка вартості майна та підприємств як майнових комплексів.

2-й рівень системи представлений регіональним сільськогосподарським кредитним кооперативом, регіональним союзом СКК, членами яких є СКК 1-го рівня. У другій рівень також входить регіональний навчальний центр, який, як правило, формується при регіональному кредитному кооперативі як його структурний підрозділ.

Основними функціями суб'єктів другого рівня системи сільськогосподарської кредитної кооперації є захист інтересів СКК 1-го рівня, фінансова допомога, навчання його менеджменту, інформаційно-консультаційна допомога, надання гарантій, поручительства і застави, а також взаємодія з вищою ланкою системи та органами законодавчої та виконавчої влади і т.д.

Доцільно тимчасово вільний залишок фонду фінансової взаємодопомоги СКК 1-го рівня передавати у фонд фінансової взаємодопомоги СКК 2-го рівня на основі договору позики, що дозволить перерозподіляти грошові кошти між кооперативами в середині системи.

Такий механізм межкооперативної позики законодавчо дозволений і вигідний для всіх учасників регіональної системи сільськогосподарської кредитної кооперації, оскільки дозволяє задовольняти потреби СКК 1-го рівня в розміщенні вільних грошових та отриманні позик, а в кінцевому підсумку найбільш повно задовольняти потреби пайовиків.

Пропонуємо для вдосконалення механізму взаємовідносин СКК 1-го та 2-го рівнів грошові кошти резервних фондів СКК 1-го рівня передавати в розпорядження СКК 2-го рівня, але на умовах негайного повернення СКК 1-го

рівня в разі потреби. Це дозволить захистити від знецінення кошти резервних фондів СКК 1-го рівня і отримати дохід (відсоток).

Розглянуті вище резерви підвищення ефективності діяльності СКК можливо задіяти тільки у разі наявності регіональної системи сільськогосподарської кредитної кооперації, тому в регіонах, де ще не створені такі системи, необхідно вжити заходи з їх створення та розвитку.

Поповнення СКК 1-го рівня фінансовими ресурсами проводиться СКК 2-го рівня за рахунок фінансових коштів, які він формує, як правило, не за рахунок коштів кооперативів 1-го рівня, а за рахунок взаємодії з комерційними банками, фондами та іншими фінансовими організаціями, а також співпраці з державними органами та залучення бюджетних коштів.

Другий рівень системи сільськогосподарської кредитної кооперації за рахунок створення гарантійних і резервних фондів, надання фінансово-правової підтримки виступає гарантом ефективної діяльності СКК 1-го рівня.

Діяльність СКК та їх спілок всіх наступних рівнів системи сільськогосподарської кредитної кооперації буде спрямована на підвищення ефективності діяльності СКК 1-го рівня та якості обслуговування кінцевих позичальників.

Сільськогосподарський кредитний кооператив як першого, так і другого рівня окремо не в змозі відстояти свої інтереси в умовах ринку, конкуренції з банками та іншими фінансовими інститутами. Тільки об'єднання зусиль допоможе вирішувати всі ці проблеми, лише багаторівнева система дозволить кожному окремому кооперативу вирішувати свої внутрішні проблеми і досягати оптимальних результатів.

Отже, для СКК 2-го рівня, як і для СКК 1-го рівня, потрібна підтримка, яку якраз і надає третій рівень, який формується регіональними СКК, що делегують ряд повноважень шляхом створення кредитної установи, котра об'єднає в собі дрібні кредитні кооперативи і буде здатна управляти вільними коштами кредитних кооперативів 2 рівня, а також вести зовнішні операції з коштами кооперативної системи.

Таким чином, на третьому рівні здійснюється моніторинг за діяльністю регіональних СКК, навчання фахівців регіональних СКК і виконуються представницькі функції на міжнародному рівні.

Як вже було зазначено, в регіональній системі сільськогосподарської кредитної кооперації позики кінцевим позичальникам у СКК першого рівня можуть надаватися як власними силами, так і за участю в цій схемі кооперативу другого рівня.

При отриманні позик від регіонального сільськогосподарського кредитного кооперативу, як і при отриманні кредитів комерційних банків, потрібне забезпечення виконання зобов'язань за позиками (кредитам).

Для вирішення цього завдання СКК 1-го рівня, що є членами СКК 2-го рівня, можуть використати внутрішній потенціал регіональної системи сільськогосподарської кредитної кооперації, який полягає у використанні можливостей отримання поручительства (застави) з боку інших СКК 1-го рівня, які також є членами кредитної кооперативної системи.

Пропозиції щодо вдосконалення механізму взаємодії СКК 1-го та 2-го рівнів можна подати у вигляді схеми, представленої на рис. 3.3.

Цей механізм є внутрішнім резервом регіональної системи сільськогосподарської кредитної кооперації та внутрішнім чинником підвищення ефективності діяльності СКК.

СКК 1-го рівня в результаті участі в регіональній системі сільськогосподарської кредитної кооперації отримують можливість: стабільної фінансової підтримки з боку регіонального СКК у вигляді поповнення фонду фінансової взаємодопомоги; підвищення кваліфікації своїх фахівців; скорочення ризиків вкладників; освіти, фінансового забезпечення, повернення залучених пайових та ощадних внесків членів, кредитів, одержуваних від комерційних банків та інших кредитних організацій за рахунок створення гарантійних і резервних фондів; фінансово-правової підтримки.

Механізм міжкооперативної позики

Механізм забезпечення зобов'язань

Рис. 3.3. Модель взаємодії сільськогосподарських кредитних кооперативів першого та другого рівнів

*Джерело: розробка автора

Подальше вдосконалення механізму взаємодії сільськогосподарських кредитних кооперативів першого та другого рівнів пов'язане з реалізацією функції перерозподілу регіональним СКК тимчасово вільних грошових коштів і коштів резервних фондів СКК 1-го рівня, а також забезпечення їх зобов'язань за залученими позиками від регіонального СКК за допомогою поручительства (застави) між його членами.

Вивчення досвіду створення і функціонування сільськогосподарської кредитної кооперації показує, що основними причинами, які стримують їх розвиток, є такі:

– відсутність в окремих районах підтримки кооперативів з боку місцевої адміністрації;

– відсутність законодавства, що координує роботу між місцевим і державним рівнями, а також між регіонами. Вітчизняний досвід розвитку сільської кредитної кооперації показує, що кооперативні кредитні інститути можуть стати вагомим компонентом кредитної системи країни і доповнити банківську систему, яка в сучасних умовах не завжди спроможна надати необхідні кредитні ресурси для дрібних сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення;

– обмеженість коштів сільськогосподарських товаровиробників для створення фінансових ресурсів кредитних кооперативів.

Ліга кредитних спілок ще в кінці 1990-х рр. для підтримання достатнього рівня ефективності і надійності діяльності кредитних кооперативів рекомендувала встановлювати такі фінансові нормативи та їх допустимі значення [200]:

– сума пайових внесків членів кредитного кооперативу має становити не менше 3% від суми особистих заощаджень членів кредитної спілки;

– сума власних коштів кредитного кооперативу має дорівнювати не менше 7% від загальної суми його зобов'язань;

– величина резервного (страхового) фонду має складати не менше 5% від величини фонду фінансової взаємодопомоги;

– загальна сума позик, виданих одному пайовику, в будь-який момент часу має становити не більше 10% величини фонду фінансової взаємодопомоги, при числі пайовиків понад 100 осіб – не більше 7%, більш ніж 500 осіб – не більше 5% від загального обсягу активів.

Досвід функціонування кредитної кооперації зумовив перегляд нормативів. На основі цього ми встановили такі нормативи, яких кредитні кооперативи зобов'язані дотримуватися [58, с. 52]:

– величина резервного фонду має складати не менше 5% суми коштів, залучених кооперативом від його членів;

– максимальна сума грошових коштів, залучених від одного члена або декількох членів, які є афілійованими особами, не має перевищувати 20% суми коштів, залучених кооперативом від своїх членів;

– максимальна сума позики, наданої одному члену кооперативу, має становити не більше 10% суми заборгованості за позиками, виданими кооперативом;

– максимальна сума позики, що надається кільком афілійованим особам, не може перевищувати 20% загальної суми заборгованості за позиками;

– мінімальна величина пайового фонду кооперативу має становити не менше 8% суми грошових коштів, залучених від його членів;

– максимальна сума грошових коштів, залучених від юридичних осіб, які не є його членами, не повинна перевищувати 50% загальної суми залучених коштів членів кооперативу;

– максимальна сума грошових коштів, яка направляється в кредитні кооперативи другого рівня, має знаходитися в межах 10% суми пайового фонду і залучених коштів кредитного кооперативу;

– загальна сума грошових коштів, яка скеровується кооперативом протягом звітного періоду на цілі, не пов'язані з видачею позик своїм членам, не може перевищувати 50% загальної суми коштів, залучених кредитним кооперативом від його членів.

Змістовність значень показників зростає при порівнянні з певним стандартом (гранично допустиме значення). Стандартні значення, як правило, виводять з минулого досвіду або шляхом порівняння за групами аналізованих об'єктів. При встановленні стандартних значень нормативів для кредитних кооперативів потрібно враховувати певні чинники, оскільки вони різняться між собою за розміром, часом функціонування, складом учасників. Так, для кредитних кооперативів, термін діяльності яких менше двох років, законодавством передбачені підвищені допустимі значення нормативів.

Скільки коштів може видати кооператив без шкоди для своєї діяльності, які розміри ризиків за операціями, обсяг резервного фонду – ці та інші питання кожен кооператив вирішує з огляду на специфіку та масштаби своєї діяльності.

Ми пропонуємо, щоб мікрокредитування фермерів та дрібних господарств кредитною спілкою здійснювалася за так званою схемою “позикових кіл”.

Суть “кругової поруки” полягає в тому, що членами кредитної спілки повинні формувати так зване “кредитне позикове кола” за умови, що учасники “позикового кола” добре знайомі один з одним і візьмуть на себе відповідальність за одержані кредити кожним членом “кола”. Відповідатимуть вони перед кредитною спілкою власним майном (матеріально), а перед своїми колегами нестимуть ще й моральну відповідальність (морально). В системі позикового кола виникатимуть тристоронні відносини “кредитор – група – позичальник”, тобто замінюють двосторонні відносини “кредитор – позичальник”. Дрібні фермерські господарства, які не мають ліквідного майна, об’єднавшись у сільськогосподарський кооператив, стануть міцною та платоспроможною одиницею аграрного бізнесу. Таке об’єднання надає кредитній спілці достатні гарантії повернення позичених коштів.

У разі виникнення проблеми неповернення кредиту в одного з членів решта членів “позикового кола” будуть змушені допомогти своїм товаришам і відповідно виконати за них взяті боргові зобов’язання.

Використовуючи цю схему кредитування, кредитний ризик розподілятиметься на багатьох учасників “позикового кола”, де сума наданого кредиту є меншою за загальне майно (рис. 3.4.).

Отже, спростити процес оформлення кредиту можливо за умови відмови кредитної спілки від застави.

Ефективний контроль за виробничим використанням позик та “кругова порука” можливі за умови, що кооператив діє на невеликій за обсягом території та кредитує виключно своїх членів.

Український досвід кооперативного кредитування села свідчить, що надання кредиту під колективну солідарну майнову відповідальність багатьох людей є не менш надійним видом забезпечення кредиту.

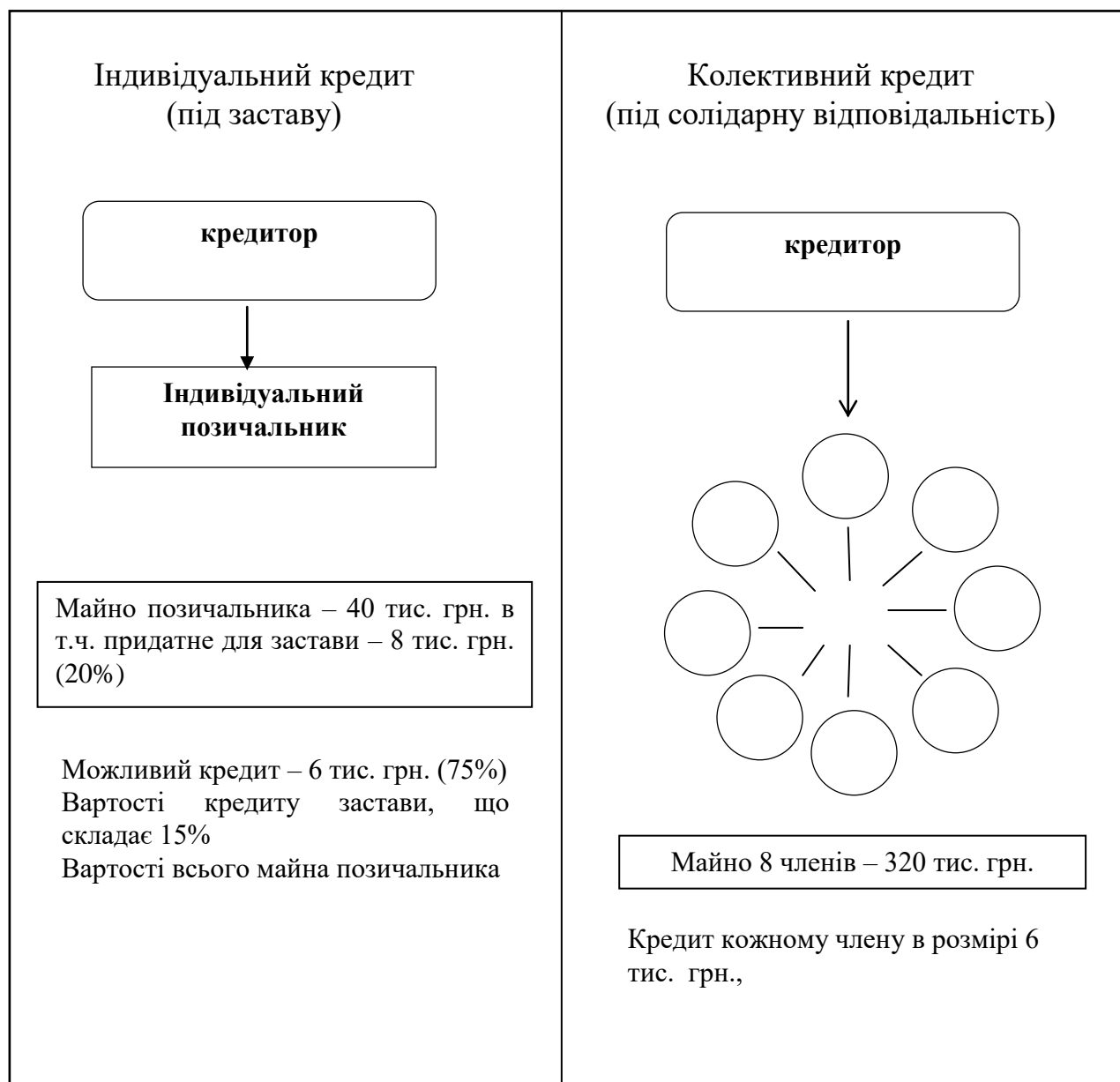

Рис. 3.4. Кредитна кругова порука

Джерело: [43, с. 41]

З огляду на вищевикладене активізація діяльності кредитних кооперативів як на державному, так і на регіональних рівнях базується на таких основних напрямках:

- вдосконалення інституційно-правової бази кредитної кооперації;
- розробка та прийняття регіональних і муніципальних програм розвитку сільської кредитної кооперації; залучення коштів для позикового фінансування кредитної кооперації;
- підвищення ефективності реалізації цільових програм;

- участь у кредитному кооперативі органів місцевого самоврядування;
- залучення провідних банків як асоційованих членів;
- державна фінансова підтримка кредитної кооперації;
- розвиток системи страхування кредитних ризиків;
- врахування передового досвіду у створенні комплексної системи кооперації та об'єднання кредитних, постачальницько-збутових та страхових кооперативів.

Створення широкої мережі сільських кредитних кооперативів має різко знизити роль тіньового фінансового ринку, забезпечити необхідними фінансовими ресурсами сільськогосподарських товаровиробників, збільшити ділову активність сільського населення і, відповідно, виробництво внутрішнього валового продукту.

Одним із засобів досягнення стійкого економічного зростання сільськогосподарських підприємств є комплексний підхід до формування кредитних ресурсів і вдосконалення процесу кредитування. Ефективна побудова кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з банківськими та іншими фінансово-кредитними установами є однією з необхідних умов досягнення сталих темпів економічного зростання підприємств сільського господарства та безпосередньо пов'язана із стабілізацією їх фінансового стану.

Для поліпшення кредитного забезпечення аграрної галузі необхідно: мобілізувати кошти, що знаходяться поза кредитною системою (кошти підприємств сільського господарства та сільського населення), запровадити створення фінансових агропромислових груп з банками, сприяти створенню спеціалізованого аграрного банку та створити умови для його нормальної діяльності. Для забезпечення ефективної взаємодії всіх учасників ринку кредитів необхідно створити належну інфраструктуру, ризики, пов'язані з кредитуванням сільськогосподарських товаровиробників варто розподілити між усіма його учасниками, необхідно підтримувати і розвивати пільгові умови кредитування сільськогосподарських товаровиробників органами управління шляхом зниження ризику кредитоспроможності підприємств.

На нашу думку, найкращий спосіб задоволення сільськогосподарських товаровиробників у кредитних ресурсах – за рахунок багатоджерельної схеми надання кредитів (рис. 3.6).

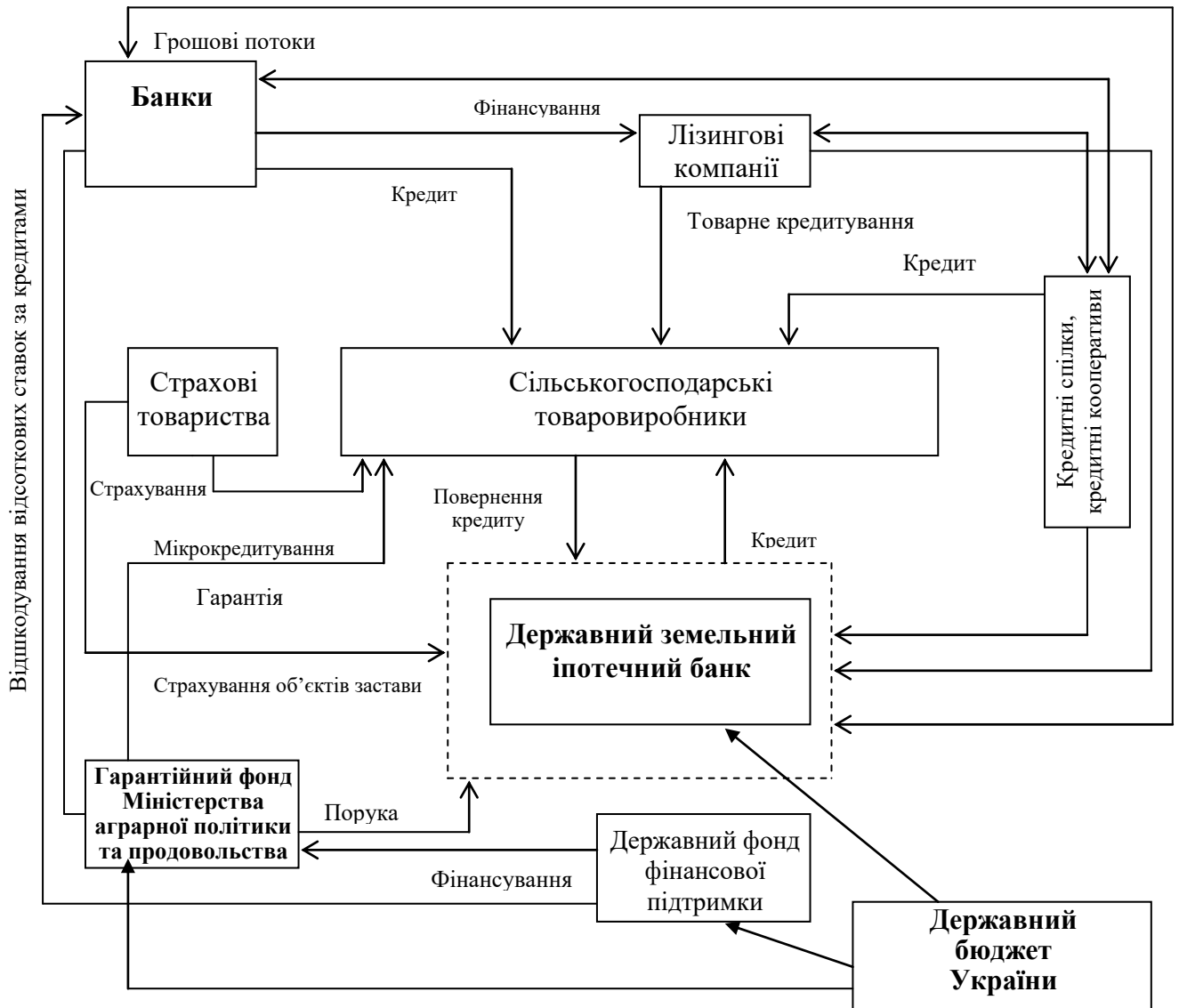

Рис. 3.6. Багатоджерельна схема надання кредитів сільськогосподарським товаровиробникам

*Джерело: розробка автора

Запропонована нами схема враховує регіональні особливості розвитку сільського господарства і об'єднує сільськогосподарських товаровиробників, регіональні філії комерційних банків, Центр розвитку сільськогосподарської

кооперації, гарантійні і заставні фонди за активної підтримки органів державної влади.

Формування інфраструктури системи сільськогосподарського кредитування в рамках запропонованої схеми дозволить:

- кожному сільськогосподарському товаровиробнику стабільно отримувати різні види фінансово-кредитної підтримки з боку держави;
- здійснювати фінансове регулювання кредитної системи з метою зниження ризиків;
- використовувати тимчасово вільні кошти одних суб'єктів для задоволення фінансових і матеріальних потреб інших;
- застосовувати єдину нормативну документацію;
- створити єдину систему гарантій, систему ревізії (аудиту), систему страхування та забезпечити ефективну взаємодію з державними органами;
- розмежувати реалізовані функції між інститутами, складовими інфраструктури системи.

Отже, в Україні з метою децентралізації коштів сільськогосподарських підприємств слід створити запроповану мережу багатоджерельної системи кредитування.

В агропромисловому секторі економіки кредитні відносини через недосконалість правового забезпечення помітно ускладнені, тому потребують удосконалення для забезпечення безперервності кредитного процесу:

- потрібно звернути увагу на закони, які захищають права кредиторів, а саме: ухвалити Закон України “Про кредитне забезпечення розвитку сільського господарства”, з урахуванням принципів та умов організації кредитування аграрних підприємств, відповідальності банку, вимог до позичальника і ролі держави, специфіки сільського господарства. На нашу думку, прийняття такого закону сприятиме збільшенню обсягів кредитування сільського господарства;
- необхідною є розробка внутрішньобанківської програми розвитку кредитування сільськогосподарських підприємств та положення про методіку оцінювання кредитних ризиків при кредитуванні підприємств

сільгосптоваровиробників, тобто розробка єдиної методичної бази організації кредитування.

Розвиток сільськогосподарської кредитної кооперації дозволяє ефективно вирішувати питання фінансового забезпечення та розвитку малого бізнесу, насамперед на селі, створювати умови для творчої та ділової активності населення, стимулювати зростання доходів громадян і бюджетів місцевих адміністрацій. Крім того, кредитна кооперація допомагає вирішити комплекс соціальних проблем сільських жителів: знизити безробіття, створити умови для розвитку будівництва житла за рахунок іпотечного кредитування, відновити почуття впевненості в майбутньому та перспективи розвитку сільських територій.

Отже, у сучасних умовах розвитку економіки проблему кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників можна вирішити тільки на системній основі. Окремі, навіть найбільш дієві заходи не можуть вирішити проблему загалом, а лише усунути її на короткий період. З огляду на це при формуванні системи кредитного забезпечення аграрного сектору обов'язковою умовою є створення аграрного банку, котрий би взяв на себе функцію провідника державної кредитної політики у сфері агропромислового комплексу.

Доцільно створити спеціалізований комерційний банк, що сприятиме розширенню сфери кредитних послуг підприємствам аграрної галузі. Держава через такий банк могла б регулювати ринок кредитів і кредитні відносини в галузі агропромислового виробництва, виконувати операції з рухомим майном та поводити операції з землею після скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. У створенні мережі кооперативних банків цей банк відіграв би головну роль, що б сприяло максимальному наближенню до аграрних виробників.

Спеціалізований банк повинен конкурувати з іншими комерційними банками, тобто не бути монополістом. На нашу думку, спеціалізований банк з успіхом витримає конкуренцію завдяки кращому менеджменту у справі кредитування аграрних підприємств у результаті поглибленої спеціалізації.

Відповідно, постає питання про створення нового банку, але зробити це буде дуже складно. В Україні спеціалізований агропромисловий банк не створено до цього часу, хоча про необхідність і доцільність йдеться давно. Створити такий банк необхідно, і чим раніше це буде зроблено, тим скоріше буде сформовано ефективно діючу кредитну систему для ефективного функціонування сільського господарства.

Підсумовуючи зазначене, вважаємо, що Україна має мати власний шлях щодо розвитку банківської системи, зокрема політику заохочення створення нових універсальних банків необхідно припинити та варто акцентувати увагу на політиці розвитку спеціалізованих банків. На нашу думку, для вирішення цього завдання необхідно орієнтуватися на систему комерційних банків, тобто залучити до цієї справи усі наявні банки країни. Це є найбільш прагматичним варіантом розвитку. Саме, на розвиток спеціалізованих банків має бути зорієнтована вітчизняна банківська система.

3.3. Економіко-математичне моделювання процесу кредитування сільськогосподарського виробництва

Успішний розвиток сільського господарства потребує масштабного і ефективного інвестиційного забезпечення. Для створення сприятливих умов виробничо-фінансової діяльності сільського господарства необхідно сформувати ефективний економічний механізм, що є сукупністю методів і форм управління виробництвом на основі використання економічних законів, відносин. Кожен із елементів цього механізму виконує свою певну функціональну роль, а в сукупності та єдності вони забезпечують стале функціонування агропромислового виробництва й досягнення економічного зростання, підвищення результативності господарювання.

У складі економічного механізму особливе місце посідає система кредитних відносин. Об'єктивна необхідність використання кредитних

відносин в аграрній сфері економіки пов'язана з особливостями сільськогосподарського виробництва, нерівномірністю руху оборотних фондів підприємств, значними відхиленнями потреби в оборотних засобах від їх фактичної наявності.

Створення ефективного механізму задоволення інвестиційних потреб сільськогосподарських підприємств на сучасному етапі має використовувати економіко-математичне та комп'ютерне моделювання, що є одним із основних інструментів під час дослідження складних економічних, технічних та інших систем і процесів у тому разі, коли побудована математична модель адекватна системі, що вивчається [31].

Моделювання задач управління економікою, зокрема забезпечення фінансовими ресурсами, здійснюється у двох взаємозалежних просторах, кожен з яких має свій інструментарій та методику, які перебувають у постійному зв'язку та залежності: в економічній та математичній площині. Перша площина містить власне економічні об'єкти, сутність яких описується на основі аналізу природи економічних процесів та явищ у вигляді абстрактної моделі залежностей. Друга – містить множини значень суттєвих змінних величин (екзогенних та ендогенних), які отримуються на основі аналізу моделі і моделюванні економічних процесів. Адекватність побудови моделі визначається специфікою функціонування підприємств сільськогосподарського призначення та особливістю моделювання фінансових потоків.

Ефективне функціонування кредитних відносин є однією з необхідних умов досягнення сталих темпів економічного зростання сільськогосподарського виробництва. Його специфіка зумовлює необхідність авансування коштів на відносно тривалий період часу, який залежно від спеціалізації і фінансового стану може вимірюватися роками. Всі аграрні організації, незалежно від форм власності і способу виробництва, у процесі господарської діяльності вимушені вдаватися до залучення коштів.

Об'єктивна необхідність у кредитуванні сільськогосподарських підприємств пов'язана з потребою поповнення оборотних коштів, придбання основних засобів, запровадження нових виробництв і прогресивних технологій. У процесі господарської діяльності практично у кожного підприємства виникає необхідність отримання кредиту. Особливо це характерно для сільськогосподарського виробництва, для якого найбільш властиві сезонність, залежність від природних умов та стихійних сил природи, великий розрив між часом вкладення коштів і їх поверненням після реалізації продукції, висока капіталомісткість, порівняно низька фондоддача.

В умовах переходу до ринкових відносин форми та методи кредитування повинні максимально враховувати особливості кругообігу засобів сільського господарства [195, с. 220]. У зв'язку з тривалим у часі технологічним процесом у сільському господарстві, особливо у садівництві, засоби мають уповільнену оборотність на виробничій стадії. Окрім цього, є потреба у залученні великих обсягів фінансових активів, що зумовлює залучення значних коштів. Є потреба у значних страхових запасах, що покриватимуть ризики від несприятливих кліматичних умов.

Особливість технологічного процесу у рільництві та садівництві зумовлює поступове нерівномірне нагромадження витрат, які в кінці виробничого циклу покриваються коштами, вирученими від реалізації продукції.

Таким чином, кругообіг основних засобів створює економічну основу для позичкових відносин, а необхідність кредитування виходить з того, що ринкові умови господарювання вимагають раціональної організації обігових засобів, участі їх на кожній стадії кругообігу в мінімальних розмірах.

У процесі сільськогосподарського кругообігу всі засоби виробництва проходять три стадії, на яких вони мають забезпечувати безперервний та ефективний процес господарської діяльності [175, с. 87] (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Кругообіг засобів виробництва у рільництві та садівництві

Стадія	Фінансові витрати	Фінансові прибутки
Підготовча	Максимальні, нетривалі у часі: грошові ресурси витрачаються сільськогосподарськими товаровиробниками на придбання необхідної сировини, палива, добрив, запасних частин та інших матеріалів	Мінімальні
Виробнича	Середні, нерівномірні протягом періоду: збільшуються на початку періоду у зв'язку із необхідністю обробітку та підживлення, зменшуються наприкінці у фазі дозрівання	Середні, що не відшкодовують витрати
Завершальна	Малі, нерівномірні: збір та реалізація урожаю на початку стадії покриваються витратами, наприкінці – фінансові витрати зростають через підготовку основних засобів до зими	Максимальні, дають змогу акумулювати фінансовий ресурс для початку наступної підготовчої стадії, покрити витрати на кредитування тощо

Аналіз витрат та прибутків протягом 2013 року у ПрАТ Плодорозсадник “Скала-Подільський” Борщівського р-ну Тернопільської області (спеціалізація – рільництво) за фінансовими результатами наприкінці місяця демонструє значну сезонність у циклах витрат та прибутку та їх значний дисбаланс (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Графік використання та отримання коштів (на прикладі ПрАТ Плодорозсадник “Скала-Подільський” Борщівського р-ну Тернопільської області (спеціалізація – рільництво, 2013 рік)

*Побудовано автором на основі даних ПрАТ Плодорозсадник “Скала-Подільський”

Враховуючи ці та інші негативні явища, що впливають на економіку галузі, сільськогосподарські товаровиробники не можуть мати власних обігових засобів, які б забезпечували витрати у потрібному обсязі. Виникає потреба в залученні додаткових джерел – кредитних ресурсів.

Власні, залучені та позикові інвестиційні джерела сільськогосподарських товаровиробників поки що недостатні для задоволення їх інвестиційних потреб, хоча в динаміці вони зростають.

Побудуємо прогнозну модель обсягу інвестицій в основний капітал сільського господарства на основі даних табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Обсяги інвестицій в основний капітал сільського господарства в Україні у фактичних та порівнянних цінах за 2000–2011рр.

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Сільське господарство та мисливство, млн. грн. : у фактичних цінах	4905	7190	9338	16682	9295	12106	17981
у порівнянних цінах*	1644	2213	2616	3746	1869	2171	2866

*Побудовано автором на основі даних

Для цього скористаємось методом аналітичного вирівнювання. Суть його полягає у тому, що фактичні рівні динамічного ряду замінюють теоретичними, розрахованими на основі рівняння регресії, тобто на основі фактичних даних ряду динаміки підбирається математична функція – “трендова крива” (лінійна, параболічна, показова, експоненційна та ін.), за допомогою якої описується основна тенденція [74; 94]. Для побудови математичної функції лінії регресії скористаємось, зокрема, засобами табличного процесора MicrosoftExcel 2010 – прогнозування за допомогою лінії тренда (рис. 3.8.).

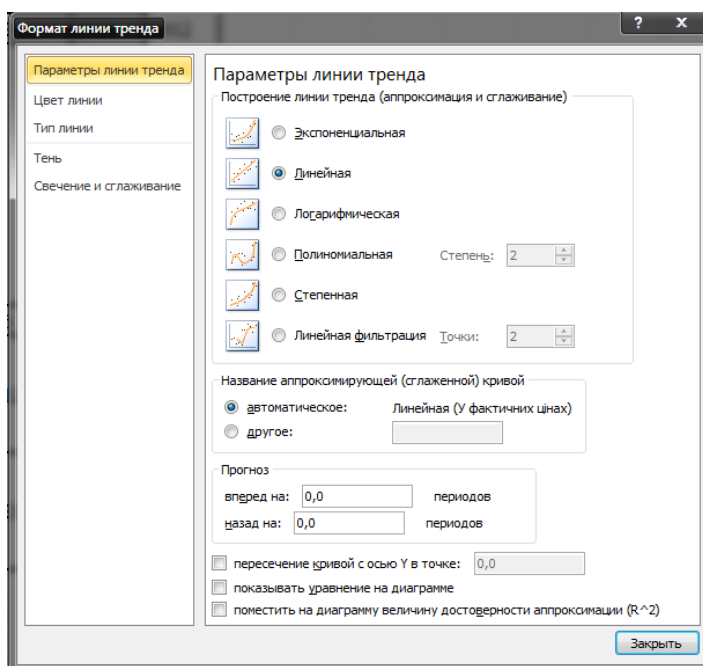

Рис. 3.8. Засоби пакета прогнозування табличного процесора MicrosoftExcel 2010

Розподіл даних обсягів інвестицій за роками екстраполюється поліномом четвертого степеня, обчисленим методом найменших квадратів із величиною достовірності апроксимації 0,8284 – достовірність прогнозу 83% (рис. 3.9).

Застосувавши рівняння моделі $y = 198,15x^4 - 2942,5x^3 + 14294x^2 - 23680x + 17114$ для прогнозування рівня обсягів інвестицій в основний капітал сільського господарства, отримуємо показник потреби в інвестиціях у розмірі 47582,4 млн. грн. у фактичних цінах. Рівняння моделі для порівняних цін у вигляді інтерполяційної кривої $y = 1966,7e^{0,0462x}$ дає прогноз у розмірі 2845,477 млн. грн. (Додаток А).

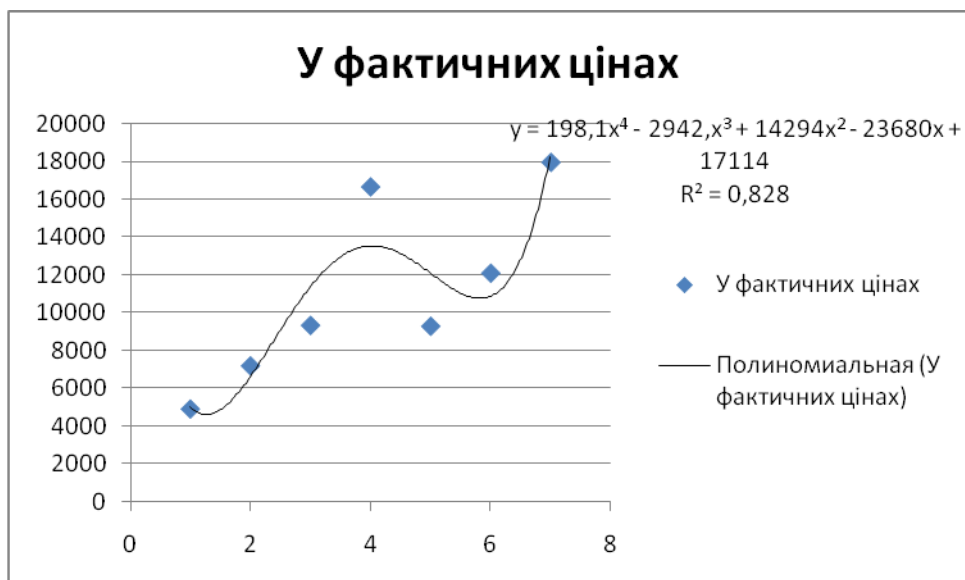

Рис. 3.9. Рівняння лінії тренда у графічному та аналітичному виразі для обсягів інвестицій в основний капітал сільського господарства (у фактичних цінах)

У структурі джерел фінансування інвестицій у сільське господарство дві третини займають власні кошти товаровиробників і понад 25% кредити.

Як показують статистичні дані щодо структури кредитів комерційних банків України, наданих суб'єктам господарювання у 2006–2013 рр. (за основними галузями економіки в Україні, %), та побудована на основі них математична модель у 2013 році, прогнозне значення частки кредитів на сільськогосподарські підприємства має становити більше 5%, що удвічі менше за реальний стан обсягу кредитування (Додаток Б).

Першочерговим завданням задля вчасного надходження необхідних кредитних ресурсів є визначення їх мінімальної потреби, без якої виробництво нормально функціонувати не може.

Оскільки повна потреба сільськогосподарських підприємств у кредитних ресурсах на пільгових умовах задовольнятися не може, завдання полягає в тому, щоб визначити об'єктивно в кожному випадку потребу, яка має покриватися пільговими кредитами.

Аналіз досліджень використання економіко-математичних моделей у сфері кредитування показує, що для моделювання відносин «Клієнт-банк» найчастіше використовують такі типи моделей:

– виробничо-організаційні моделі – для моделювання діяльності банківської системи як системи в конкурентному середовищі, що виробляє товар – гроші та кредити та системи, що має ієрархічну структуру [200];

– оптимізаційні моделі розподілу банківського портфеля – для управління запасами (активами та пасивами, кредитами тощо) [89];

– мультиплікативні стохастичні моделі поведінки вкладника – для опису стохастичних фінансових потоків банку [32];

– динамічні моделі – для дослідження політики залучення коштів фінансовою фірмою, основою яких є апарат матричних різницевих рівнянь [199].

Побудуємо інфологічну модель кредитування сільськогосподарського товаровиробництва на прикладі підприємств рільничого спрямування.

Специфіка товарного виробництва у сільськогосподарських підприємствах передбачає витрати, які залучають для обробітку ґрунту, закупівлю посадкового матеріалу, підготовку техніки, придбання паливно-мастильних матеріалів, насамкінець – для збору урожаю та його транспортування до споживача. Протягом вегетативного періоду від закладки нового урожаю – до його товарної стиглості підприємство витрачає кошти на догляд та внесення добрив. Найменша кількість коштів порівняно із виробничими потребами складає сума на обслуговування кредиту та нарахування заробітної плати працівникам підприємства. Якщо останні кошти є періодичними з періодом в один місяць, то ми пропонуємо сплату кредиту розподілити як поквартальні платежі, що забезпечить пролонгацію між отриманням коштів та їх віддачею.

Через специфіку аграрного підприємства як підприємства, що має доволі високий ступінь ризику, який пов'язаний насамперед із природними факторами, ми пропонуємо знизити ставку банківського кредиту до 18% та

забезпечити державну підтримку сільськогосподарського виробництва у розмірі 7,5% із компенсаційного фонду, який буде отримувати банк-кредитопозичальник. Компенсації на отриманий кредит пропонується нараховувати щомісячно від дати отримання кредиту.

Для мінімізації ризиків, які пов'язані із малою рентабельністю, сезонністю, залежністю від природних чинників та відстроченістю між вкладенням коштів та отриманням прибутку, ми пропонуємо застосовувати для різних товаровиробників систему коефіцієнтів за пропонованою емпіричною шкалою, що побудована на основі теорії ризику методом імітаційного моделювання:

Таблиця 3.4

Емпірична шкала показників ризику сільськогосподарських підприємств

Назва коефіцієнту	Категорія сільськогосподарських підприємств			
	A	B	C	D
Коефіцієнт сезонності, α	1,01	1,05	1,1	1,15
Інтегрований коефіцієнт ризику δ	1,01	1,1	1,15	1,2

Віднесемо підприємства, які виробляють сільськогосподарську продукцію відповідного характеру, до таких категорій:

- підприємства А: термін отримання прибутку до 2-х місяців (виробництво ранніх овочів, зелені тощо);
- підприємства В: термін отримання прибутку від 2-х до 3-х місяців (овочівництво);
- підприємства С: термін отримання прибутку від 3-х до 5-ти місяців (зернові, баштанні культури);
- підприємства D: термін отримання прибутку більше року (садівництво).

Таким чином, інфологічна модель кредитування сільськогосподарських підприємств має такий вигляд (рис. 3.10).

Інфологічна модель кредитування сільськогосподарського підприємства

Рис. 3.10. Інфологічна модель кредитування сільськогосподарського підприємства

*Джерело: Розробка автора

У роботі визначено потребу в кредитному забезпеченні сільськогосподарського підприємства методом економіко-математичного моделювання. Для цього запропоновано та апробовано економіко-математичну модель обчислення розміру кредиту K на період t років:

$$K = (\alpha \delta \sum_{i=1}^n x_i (\beta_i + \Delta_i) - D)(1 + \omega - k)^t, \quad (3.2)$$

де:

- α – коефіцієнт сезонності;
- δ – інтегрований коефіцієнт ризику;
- β_i – коефіцієнт ризику для i -го виду продукції;
- Δ_i – коефіцієнт лагу для i -го виду продукції;
- x_i – потреба у коштах для i -го виду продукції;
- t – термін надання кредиту;
- k – компенсаційна ставка за кредитом;
- ω – відсоткова ставка за кредитом;
- D – сукупний дохід на початок року.

Змінні моделі x_1, x_2, \dots, x_n визначають сукупну потребу на виробництво i -го найменування та обробіток земельних угідь під i -тим найменуванням і задовольняють умову невід'ємності, тобто систему обмежень:

$$x_i \geq 0, i = \overline{1, n}. \quad (3.3)$$

Сукупна фінансова потреба x_i на 1 га площі включає в себе:

- витрати на оплату праці x_{ia} ;
- відрахування на соціальні заходи x_{ib} ;
- насіння x_{ic} ;

x_3

- мінеральні добрива ;
- паливо і мастильні матеріали x_{ip} ;
- електроенергія x_{ie} ;
- запасні частини x_{ic} ;
- оплата робіт і послуг, що виконані сторонніми організаціями (оранка, обмолот) x_{id} ;
- амортизація x_{it} ;
- інші операційні витрати (в т. ч. орендна плата за земельні частки).

Дохід D від виробництва d_i певної одиниці продукції із виробничої програми залежить від часу та передбачає такі умови:

$$d_i(t) \rightarrow \begin{cases} 0, \text{ для } t = t_0 \\ 0, \text{ для } t = t_1 < t_m \\ 0, \text{ для } t > t_m \end{cases}, \quad (3.4)$$

де:

- t_0 – період вкладення коштів у виробництво, t_m – період отримання

прибутку:

$$t_m = t$$

$+\Delta$, де Δ – часовий лаг, який визначається сезонністю сільськогосподарського виробництва. На основі апробації моделі для ефективної діяльності сільськогосподарського підприємства ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський” в умовах сезонності та ризику визначено

розмір мінімальної потреби кредиту, яка становить 500 тис. грн.

На основі побудованої моделі розроблено програму кредитування сільськогосподарського підприємства ПрАТ Плодорозсадник “Скала-Подільський” (Додаток В).

За даними господарської діяльності ПрАТ Плодорозсадник “Скала-Подільський” виробнича програма підприємства передбачає 5 видів продукції із різним лагом фондівіддачі (табл.. 3.5).

Таблиця 3.5

**Коефіцієнти прибутковості k_i на виробництво продукції ПрАТ
Плодорозсадник “Скала-Подільський”**

Змінні моделі	Виробнича програма	Роки					
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
x_1	Зерняткові	1,054995	1,136364	1,136364	1,136364	1,136364	1,136364
x_2	Суниця	0,434625	0,717795	3,134694	2,222222	2,612245	2,612245
x_3	Малина	0,390244	1,304348	1,764706	5,625	5,625	5,625
x_4	Смородина	1,25	0,52459	0,424528	0,892562	2,7	2,7
x_5	Аронія	3,963303	3,6	4,32	4,32	4,32	4,32

*Складено автором на основі даних ПрАТ Плодорозсадник “Скала-Подільський”

Для виробництва продукції x_1 характерним є позитивна тенденція відносно залучення коштів (коефіцієнт прибутковості $k_i > 1$) уже з першого року залучення коштів, однак ця продукція порівнянно з іншими є найменш прибутковою ($k_i \rightarrow \min k$). Виробництво продукції x_5 є найбільш вигідним для підприємства протягом розглядуваного періоду, але обмеженим є попит на цей вид продукції. Виробництво продукції x_3 дає максимальний прибуток серед усіх видів продукції, починаючи з четвертого року, а найпізніше дохід дає виробництво продукції x_4 . Відповідно вважатимемо оптимальним термін отримання кредиту не більше як на 5 років (період найпізнішого доходу +1).

Розмір чистого прибутку підприємства за умов різної відсоткової ставки за кредитом за розрахованою динамічною моделлю подано на діаграмі (рис. 3.11).

Таким чином, застосування програми кредитування не тільки забезпечує реалізацію виробничої програми підприємства, а й надає можливість поступового формування власних обігових коштів, які залучаються до процесу виробництва і погашення кредиту.

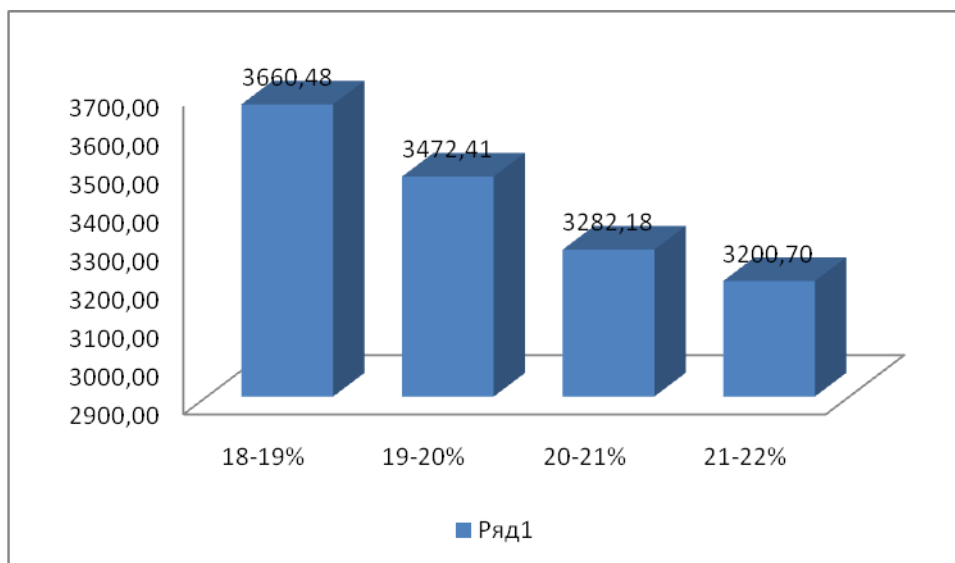

Рис. 3.11. Залежність чистого прибутку ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський” від відсоткової ставки кредиту

*Розраховано автором на основі моделі додаток Д

Розроблена аналітична модель розрахунку підприємства у кредиті на прикладі підприємства ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський” може бути застосована до інших сільськогосподарських підприємств з деякими поправками:

- 1) сума залучених коштів має бути скорегована наявним капіталом фірми;
- 2) термін сплати кредиту має розраховуватись індивідуально відповідно до програми розвитку та специфіки фондівдачі;
- 3) програма погашення кредиту може ґрунтуватись не тільки на рівномірних виплатах за однаковим відсотком, тому у видатках можна планувати нерівномірні виплати за кредитом.

Перевагами запропонованої моделі порівняно з існуючими моделями кредитування сільськогосподарського товаровиробництва є імплементація сезонності та специфіки виробництва у процес забезпечення його фінансовими ресурсами.

3.4. Імплементація зарубіжних моделей кредитування сільського господарства

Одним з важливих напрямків дослідження проблеми кредитного забезпечення аграрного бізнесу є системне вивчення передового досвіду зарубіжних країн, котрі досягли найкращих результатів у цій сфері. Найбільшого інтересу заслуговують моделі кредитування сільського господарства США, Європи (Великобританії, Голандії, Австрії, Німеччини, Франції), Китаю.

Американська модель кредитного забезпечення аграрного бізнесу передбачає широке використання як прямої підтримки фермерів за рахунок державних коштів, так і існування різноманітних форм спільного державного та приватного фінансування. Найбільший інтерес серед різних за типом фінансових організацій та інститутів підтримки представляє Адміністрація Малого Бізнесу США (Small Business Administration (SBA)).

SBA – це найбільш важливий і успішно функціонуючий інститут фінансової підтримки аграрного бізнесу, який щороку надає понад 60 тис. кредитних гарантій на суму близько 12 млрд дол. США. Як плату за надання гарантій SBA бере (з комерційного банку або його позичальника) всього 1% від суми позики [58], що доволі вигідно для позичальника.

Діючі програми в рамках SBA щороку оновлюються, створюються нові напрями розвитку підтримки бізнесу. У загальному вигляді програмна діяльність SBA з позиції комерційних банків, що звертаються за гарантією при кредитуванні того чи іншого малого підприємства, представлена на рис. 3.12.

Кожна програма SBA має конкретні цілі, клієнтів, сегмент реалізації, умови участі. До найбільш відомих належать програми «7а», «CDC/504» «Microcredit loans» (табл. 3.6).

Рис. 3.12. Схема кредитування малого бізнесу в США

Джерело: [201]

За програмою «7а» і «Microloans»:

1 – мале підприємство надає в кредиторів документи на отримання кредиту;

2 – кредитор вносить заявку на розгляд SBA;

3,4 – якщо згоду на кредитування отримано, то SBA виступає гарантом за кредитом для малого підприємства та одночасно страхує кредитний ризик кредитору (причому плату за послугу бере як з кредитора, так і з позичальника);

5 – кредитор надає кошти малому підприємству.

За програмою «CDC/504»: -----►

1 – приватна некомерційна корпорація (CDC) знаходить кредитора, виконуючи функції посередника між SBA в пошуку приватних позикодавців;

2 – мале підприємство подає документи кредитору на одержання кредиту;

3 – кредитор вносить заявку на розгляд SBA;

4,5 – якщо згоду на кредитування отримано, то SBA виступає гарантом за кредитом для малого підприємства й одночасно страхує кредитний ризик кредитору (причому плату за послугу бере як з кредитора, так і з позичальника);

6 – кредитор надає кредитні ресурси малому підприємству.

Таблиця 3.6.

Види програм SBA та їх особливості

Назва програми	Види кредитів в рамках програми	Коротка характеристика
<i>Програма «7а»</i>	Спеціальна програма кредитування малого підприємництва, яка включає фінансову допомогу для підприємств, що мають особливі вимоги	
	<i>Експрес SBA</i> та пілотні програми	Пропонують вдосконалений і прискорений варіант процедури кредитування для окремих груп позичальників, (військовослужбовців, ветеранів, позичальників від проблемних громад).
	Кредитні програми розвитку експорту	Здійснюють надання фінансової допомоги експортерам сфери малого бізнесу.
	Сільські бізнес-кредити	Призначені для надання фінансової підтримки фермерам і мікробізнесу. Особливістю є спрощена процедура кредитування та оптимізації процесу оформлення та обробки кредитної заявки
<i>Програма «CDC/504»</i>	Програма надання довгострокового кредитування з фіксованою ставкою для придбання основних фондів для розширення або модернізації. В рамках програми додатково здійснюється фінансування для поповнення оборотного капіталу, консолідації, погашення або рефінансування боргу	
	кредит під заставу від приватного кредитора	Надання кредиту під заставне забезпечення приватного кредитора, застава якого покриває до 50% вартості проекту
	Кредит під заставу CDC	Здійснення 100% покриття вартості проекту. SBA надає повну гарантію боргових зобов'язань (100%) при заставному забезпеченні, покриваючому до 40% вартості проекту. Внесок від позичальника становить не менше 10% вартості проекту.
<i>Програма “Microloans”</i>	Програма мікрокредитування надає невеликі, короткострокові кредити малому бізнесу Максимальна сума кредиту складає \$ 50000 (середній розмір мікрокредиту \$ 13000).	

Джерело: [201]

Іншими напрямками діяльності SBA щодо підтримки малого бізнесу є сприяння експорту, а також здійснення інформаційної підтримки і навчання підприємців. Діяльність SBA безпосередньо спрямована на підтримку бізнесу. Вона розширює малим підприємствам доступ до кредитів, знижує ризик приватного позикового капіталу і опосередковано приносить вигоди країні у вигляді прибутку і збільшення частки малого аграрного бізнесу в ВВП США.

Таким чином, американська система кредитування доволі ефективно поєднує державні та приватні форми фінансування аграрного бізнесу.

Так, у Великобританії немає спеціалізованих сільськогосподарських банків, кредитна політика стосовно сільського господарства здійснюється за такими самими принципами, як щодо інших галузей економіки. Провідне місце в кредитуванні сільського господарства належить найбільшим комерційним банкам: “Ллойд Банк”, “Мідланд Банк”, “Барклайз Банк”. Зокрема, фінансування інвестицій у сільське господарство здійснюється переважно за допомогою перманентного кредиту – банк і фермер щорічно домовляються про відсоткову ставку, обсяги кредиту в залежності від економічного стану фермера.

Крім того, значного поширення набули небанківські спеціалізовані організації. Зокрема, англійська компанія з меліорації земель надає фермерам позики строком на 40 років для оплати вартості модернізації об’єктів власності за фіксованої ставки відсотка на весь час надання позики. Фермерська молочна корпорація Великобританії надає позики фермерам для придбання молочних цистерн або ж сама купує і здає їх в оренду господарствам. Фермерська м’ясна корпорація пропонує незабезпечені позики на термін до 1 року для придбання тварин на відгодівлю, закупівлю племінних овець і відгодівлю власної худоби, які потім мають бути продані корпорації. Відсоток за кредитом розраховується з урахуванням ціни реалізації і банківських ставок.

У Голландії функціонує спеціалізований аграрний банк – “Рабобанк”, що забезпечує близько 90% кредитного фінансування аграрного виробництва. Умови кредитування визначаються після аналізу діяльності

сільськогосподарського підприємства шляхом переговорів між банком і позичальником. Відсоткова ставка може бути змінена під час дії кредитного договору в той час, як в Україні найважливіший учасник кредитних відносин – сільськогосподарський товаровиробник – практично ніяк не задіяний у переговорах щодо основних умов кредитування з банком.

Найбільш поширеним видом пільгового кредитування сільського господарства в Австрії є інвестиційні аграрні кредити, де відсоткова ставка розраховується на основі ставки банку-кредитора і коректується Австрійським національним банком кілька разів на рік. Міністерство сільського та лісового господарства Австрії субсидує сільськогосподарських товаровиробників у межах сум, що відповідає 50% ставки банківського кредиту, наданого підприємствам, що здійснюють виробництво в гірських умовах, на будівництво теплиць і на 14% – при застосуванні альтернативних джерел енергії. Термін пільгового кредиту досягає десяти років, а при купівлі техніки – шість років.

Німецька модель кредитування аграрного бізнесу пропонує державне фінансування приватних фінансових інститутів, що здійснюють кредитування сільського господарства. Фінансування та кредитування здійснюють органи державної влади на рівні федерації, федеральних земель, міських та земельних округів, громад, а також Комісії Євросоюзу в Брюсселі. З метою розвантаження органів державного управління та підвищення ефективності підтримки розвитку аграрного бізнесу функції і повноваження з надання йому допомоги державою були делеговані ряду інститутів публічного права, зокрема спеціалізованим банкам, серед яких найбільш успішно функціонують: «Kreditanstalt für Wiederaufbau» (KfW bank), «Deutsche Ausgleichsbank» (Dta).

KfW – це найбільш значна спеціалізована кредитна організація, що здійснює на федеральному рівні підтримку аграрного бізнесу в Німеччині. KfW bank надає кредитну підтримку фермерам шляхом бізнес-банків. KfW bank контролює кредитні заявки, передає їх названим вище банкам і виплачує підприємствам запитану грошову суму (рис. 3.13). Така схема дозволяє KfW bank гнучко здійснювати пільгове фінансування відповідно до змін ринкової

кон'юнктури, зберігаючи при цьому нейтральну позицію щодо конкуруючих між собою бізнес-банків, що беруть на себе мінімум 50% ризиків, пов'язаних з неповерненням кредиту, а частину ризику, що залишилася, KfW bank бере на себе. Причому чим більше ризиків бере на себе Бізнес-банк, тим більшу маржу він отримує як фінансовий посередник KfW bank.

Рис. 3.13. Схема фінансово-кредитної підтримки аграрного бізнесу в Німеччині за участю KfW bank

Джерело: [202]

- 1 – мале підприємство надає в бізнес-банк кредитну заявку;
- 2 – бізнес-банк аналізує заявку та передає документи в KfW bank з розрахунком частки ризику, які банк готовий взяти на себе (мінімум 50% ризику);
- 3 – KfW bank розглядає документи позичальника, погоджуючись страхувати залишилася частку ризику, і надає пільговий кредит бізнес-банку;
- 4 – бізнес-банк, отримавши пільговий кредит від KfW bank, надає кошти фермерам під задалегідь обумовлений відсоток.

У табл. 3.7 представлені основні характеристики кредитних програм для аграрного бізнесу в KfW bank.

Таблиця 3.7.

Програми кредитної підтримки фермерів в KfW bank

Найменування програми	Характеристика програми
<i>StartGeld loan programme</i>	Кредити можуть бути використані для фінансування інвестицій та оборотних коштів, пов'язаних з організацією бізнесу, а також розширення існуючих малих підприємств. Кредити надаються у розмірі до € 50 000 для кожного проекту з терміном погашення до 10 років і пільговим періодом до 2 років. StartGeld націлена на забезпечення довгострокового фінансування в невеликих масштабах новостворюваних та створених більш дрібних компаній, тим самим підтримка сегмента ринку, в якому доступ до довгострокового зовнішнього капіталу часто важко отримати (програма закрита)
<i>Micro-credit</i>	Програма мікrokредитування підприємців-початківців (у тому числі кваліфікованих безробітних) і невеликих компаній з менш ніж 10 співробітниками. Мікrokредити надаються на суму до € 25000 з терміном погашення до 5 років і пільговим періодом на шість місяців. Кредити надаються для інвестицій і оборотного капіталу.

Джерело: [202]

Dta банк також надає фінансову підтримку аграрному бізнесу за участю державних структур Німеччини. Він кредитує як start-up підприємства на етапі їх заснування, так і фермерів у процесі розвитку свого бізнесу, незалежно від галузі функціонування та форми його реєстрації. Для отримання кредиту необхідно звернутися в будь-який місцевий банк або ощадкасу і оформити кредитну заявку. В залежності від кредитних потреб аграрного бізнесу в Dta розроблені різні програми: ERP v Eigenkapitalhilfr (ЕКН) для інвестицій у перші 2 роки після реєстрації фермерського господарства; ERP-Existenzgruendung (ERP-Ex) фінансування в перші 3 роки; Dta-Existenzgruendung (Dta-Ex) – на 8 років, і, нарешті, Dta-Ex-Betriebsmittelvariante – на термін більше 8 років. Відсоткові ставки за кредитами нижчі (6–8% на рік), ніж у середньому на кредитному ринку Німеччини. Максимальний обсяг кредитування коливається від 500 до 2 млн. євро. Термін розгляду кредитної заявки – до 4 тижнів.

Таким чином, саме пільгове кредитування є найбільш поширеним інструментом державної підтримки в Німеччині, виступаючи прихованою формою фінансової допомоги. Іншими видами фінансової допомоги в цій

державі служать гарантії за кредитами, пайова участь інвестиційних компаній у капіталі аграрного бізнесу. Популярною є федеральна програма гарантій та поручительств підтримки аграрного бізнесу. Спеціалізовані гарантійні банки беруть на себе ризик неповернення до 80% суми кредиту шляхом надання фінансових гарантій та поручительств новим і вже існуючим фермерським господарствам. Комерційні банки, що беруть участь у кредитуванні, укладають з державним банком договір про рефінансування кредитів, а надання цих кредитів в рамках всіх державних програм здійснюється за єдиними і транспарентними правилами банківського кредитування, що викликає певний інтерес з точки зору можливості використання досвіду Німеччини в розробці єдиних методичних підходів до оцінки кредитоспроможності аграрного бізнесу.

У Німеччині успішно функціонує федеральна програма кредитної підтримки підприємців, згідно з якою до 40% інвестицій при створенні фермерських господарств можуть бути профінансовані без надання гарантій за допомогою системи особливо пільгових кредитів. Такі кредити бувають безвідсотковими (протягом перших 2 років) або мають 10-річну відстрочку повернення кредиту за максимальної суми кредиту 1 млн. євро. Зазначені види кредитів замінюють собою власний капітал початківця підприємства, а держава в повному обсязі бере на себе ризик неповернення кредиту.

Отже, німецька модель фінансово-кредитної підтримки аграрного бізнесу характеризується доволі широким використанням механізму кредитування, субсидування, дотування (на підготовку персоналу, надання інформаційних, консалтингових послуг). Загалом система підтримки малого бізнесу в Німеччині має чітко виражений протекціоністський характер, що позитивно позначається на темпах економічного зростання та рівні добробуту країни.

Основу французької моделі фінансово-кредитної підтримки аграрного бізнесу складає чітко відпрацьована структура організації аграрного бізнесу і його система кредитного забезпечення.

У Франції функціонує Товариство взаємних гарантій (ТВГ), засновниками якого є фермерські господарства та інші зацікавлені підприємства та організації. Сфера діяльності ТВГ – малий аграрний бізнес.

Оскільки видача кредитів фермерам є доволі ризикованою, то банки Франції здійснюють кредитування бізнесу в тісному контакті з ТВГ за наступною схемою. Фермер для отримання кредиту має подати в банк для перевірки кошторис витрат. Для забезпечення своєчасності повернення кредитних коштів банк вимагає гарантії від господарства (застави землі, рухомого майна, поручительства). Поручителем для фермера виступає ТВГ. За рахунок внесків членів-учасників цього Товариства створюється гарантійний фонд для відшкодування збитків членів Товариства та покриття кредитного ризику банку. ТВГ самостійно оцінює ризик конкретної фінансової операції свого клієнта і доцільність отримання кредиту, після чого представляє в банк досьє (без досьє банк не розглядає питання про надання кредиту). Таким чином, ТВГ розподіляє ризик одного клієнта на багатьох, проте якщо у Товариства не вистачає фінансових коштів гарантійного фонду, то воно може використовувати свій первинний капітал, який був сформований у момент його створення.

Іншою організацією, яка відіграє важливу роль у фінансовій підтримці аграрного бізнесу, є холдинг з державним статусом OSEO, діяльність якого контролюється Міністерством економіки, фінансів та промисловості та Міністерством вищої освіти і наукових досліджень Франції. OSEO створений в 2005 р. в результаті інтеграції провідних фінансово-кредитних організацій Франції: Спеціалізованого банку розвитку малого та середнього підприємництва (Bank for Development of SMEs (BDPME), найбільшого інституту взаємного поручительства Франції Sofaris і Агентства з інновацій (ANVAR). Регіональна мережа OSEO охоплює всі райони Франції, здійснюючи підтримку і розвиток малого підприємництва аграрного бізнесу на всіх стадіях життєвого циклу.

Основними напрямками діяльності OSEO є: підтримка інновацій та фінансування: для передачі технологій та інноваційних технологічних проектів з реальними перспективами маркетингу; забезпечення гарантіями фінансових ресурсів, наданих банками та інвесторами акціонерного капіталу; фінансування інвестицій і оборотного капіталу фермерського господарства разом з банками.

Основні програми OSEO у сфері надання фінансово-гарантійної підтримки аграрного бізнесу представлені в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Основні програми OSEO у сфері надання фінансово-гарантійної підтримки аграрного бізнесу [223]

Програма	Характеристика програми
<i>Medium and long-term loan for innovative SMEs</i> (Середньострокові довшострокові позики для інноваційних впроваджень в сільське господарство)	При кредитуванні малого (середнього) інноваційного підприємства OSEO збільшує частку ризику на гарантовані і (60% замість 40% від суми інвестицій). Крім того, гарантії OSEO часто використовують деякі банки як заміну застави у фінансуванні нематеріальних вкладень
<i>Financing of Biotechnology</i> (Фінансування біотехнологій)	Програма поєднує в собі кредит і схему гарантії на капітал
<i>Guarantee of venture capital fund</i> (Програма гарантії фонду венчурного капіталу)	Надання гарантії фонду венчурного капіталу «Developpement Technologique FCPI / FCPR», а також надання контргарантії Європейським Інвестиційним фондом (EIF)
<i>Counter-guarantee of banking guarantee</i> (Програма контргарантії на банківську гарантію)	OSEO розробляє схему гарантії, спрямовану на заохочення великих корпорацій довірити виконання своїх ключових проектів інноваційними підприємствам. Суть програми: Sofaris надає контргарантії банку, який сплачує клієнтові договірну суму в разі банкрутства малого та середнього бізнесу. Надання контргарантії Sofaris має допомогти фермеру отримати банківські гарантії, для того щоб виступати більш “надійним” позичальником.

Джерело: [203]

Гарантії OSEO знижують ризик (від 40 до 70%) залежно від операцій, здійснюваних фінансовим інститутом (банк, фонд венчурного капіталу та ін.). При їх наданні використовуються різні джерела і субсидії (Національного гарантійного фонду, місцевих органів влади, регіонів, CDC та Європейського

Союзу). Види гарантійних схем розроблені для вирішення більшості завдань аграрного бізнесу: створення, збільшення капіталу, інновацій, розвитку, міжнародного співробітництва, біотехнології, енергетики у сільському господарстві. OSEO також може надавати гарантії за облігаціями, випущеними у Франції, гарантії на експортні операції і гарантії у зв'язку з фінансуванням державних замовлень та ін.

Іншим важливим аспектом підтримки аграрного бізнесу є досвід Франції в налагодженні партнерських стосунків з клієнтами і наданні їм консалтингових та навчальних послуг. У практиці банківського обслуговування фермерських господарств Франції спостерігається формування довгострокових відносин банків з представниками малого бізнесу, навіть у разі переходу їх на новий вищий рівень господарської діяльності. Цей підхід може бути корисним для України, де слабо розвинені консультаційні та навчальні послуги банків. Довгострокові тісні зв'язки з аграрним бізнесом здатні надати вітчизняним банкам додаткові переваги, зокрема підвищити його статус і збільшивши довіру та лояльність підприємців.

У Китаї останнім часом проводилася «комерціалізація» банківської системи, де окремі банки (Сільгоспбанк та інші) були переведені в розряд комерційних, спеціалізованих державних банків, що успішно здійснюють державну політику підтримки та розвитку сільського господарства. Створення і розвиток цього Банку розвитку сільського господарства має забезпечити стабільну підтримку сільськогосподарського виробництва за участю держави. Виділення коштів цим банком здійснюється за такими напрямками:

- кредити на закупівлю основних видів сільгосппродукції, її зберігання, переробку, на оптову торгівлю;
- кредити на надання допомоги бідним сільським районам;
- кредити на комплексне освоєння сільськогосподарських ресурсів.

Отже, аналіз закордонного досвіду кредитної підтримки та стимулювання розвитку аграрного бізнесу показує, що загальним для всіх зарубіжних схем кредитування сільського господарства є активна участь держави як у

забезпеченні правових гарантій діяльності суб'єктів кредитної угоди, так і в наданні конкретної фінансової допомоги. Важливо, що роль держави в економіці країн з розвиненими ринковими відносинами поступово посилюється. Це відбувається саме завдяки зростанню фінансово-кредитної підтримки, здійснюваної за допомогою пільгового кредитування проектів аграрного бізнесу при використанні механізмів державних гарантій. Узагальнення зарубіжного досвіду дозволило виробити ряд рекомендацій (табл. 3.9), здатних скласти основу для формулювання напрямків, цілей і заходів довгострокової стратегії розвитку аграрного бізнесу та формування ефективної національної моделі кредитування сільського господарства в Україні.

Досвід створення сільськогосподарського кредитування у світі є різноманітним за формами організації: від невеликих за розмірами приватних підприємств, метою діяльності яких є отримання прибутку (США, Бразилія, Аргентина), приватних компаній (Японія) і до ліцензованих урядовими агентствами кредитних бюро (Фінляндія, Бельгія), незалежних установ у вигляді спеціалізованих довідкових бюро, а також об'єднання регіональних самостійних товариств у Товариство захисту у справах загального забезпечення кредитів, власниками та партнерами яких одночасно є комерційні, кооперативні, будівельно-ощадні та іпотечні банки, ощадні каси, лізингові товариства, підприємства торгівлі (Німеччина), розгалуженої системи дрібних місцевих кредитних бюро, створених на приватній основі, що виступають активними користувачами великих приватних корпорацій, метою діяльності яких є перевірка кредитоспроможності. Незалежно від організаційної форми спільним у діяльності перерахованих установ є збір інформації про неплатоспроможних клієнтів для надання їй користувачам.

Таблиця 3.9.

**Рекомендації щодо адаптації закордонного досвіду в сфері розвитку
кредитування сільського господарства в Україні**

Країни	Участь держави в моделі фінансово-кредитної підтримки	Участь комерційних банків у моделі фінансово-кредитної підтримки	Україна	
			Сфера застосування	Нові можливості і переваги для комерційних банків України
Франція	Держава бере участь у кредитуванні опосередковано, перерозподіляючи кредитні ризики між державою, комерційними банками та страховими інститутами	Кредитування аграрного бізнесу за рахунок власних коштів. Втрати відшкодовуються державою	Розробка та впровадження нових банківських продуктів для аграрного бізнесу: факторинг, сприяння в інвестиційному проектуванні, надання комерційної інформації, страхові та гарантійні послуги	Зміцнення іміджу, лояльності і довіри до банків в особі підприємців, підвищення статусу і фінансової спроможності банків (такі банки можуть стати «домашніми», де представники аграрного бізнесу будуть зберігати свої заощадження і накопичення)
			Формування політики «супроводу клієнта», що полягає у розвитку сфери консультаційних та навчальних послуг підприємцям	
			Створення на державному рівні спеціалізованого гарантійного інституту, що здійснює страхування кредитних ризиків аграрного бізнесу, надання гарантій	Формування нових механізмів страхування, гарантій для приватних позичальників в результаті зниження загального рівня ризиків при формуванні фінансових відносин з аграрним бізнесом
			Розвиток механізмів державних контргарантій шляхом організації на державному рівні Державного фонду контргарантій, а на регіональному – товариств взаємних гарантій	Формування нових державних гарантійних механізмів для приватних позичальників дасть можливість оптимізувати кредитно-фінансову підтримку аграрного бізнесу
США	Надання кредитів через Адміністрацію аграрного бізнесу (SBA)	Банки здійснюють кредитування аграрного бізнесу за рахунок власних коштів	Розробка і застосування нових інструментів управління прибутком і ризиками в аграрному бізнесі	Розробка нових інструментів і методів кредитування і вдосконалення стратегічного управління кредитною діяльністю банків. Зниження ризиків кредитування за рахунок єдиної бази даних про клієнтів
			Створення єдиної бази даних з управління ризиками	

Німеччина	Опосередковане. Надання фінансових ресурсів комерційним банкам та іншим інститутам, які кредитують аграрний бізнес	Банки здійснюють кредитування аграрного бізнесу за рахунок коштів держави, отримуючи за свої посередницькі послуги певний дохід.	Надання інформаційної підтримки через економічні та технічні консультації починаючим підприємцям і фермерам	Рішення проблеми стартового капіталу для початківців вітчизняних підприємців, які не мають кредитної історії
			Розвиток системи пільгового кредитування підприємців-початківців	

Джерело: адаптовано автором [201-203]

Зрозумілим є те, що з урахуванням сучасного рівня розвитку сільськогосподарських підприємств та відповідно низьким рівнем їх платоспроможності не можна вести мову про створення кредитних історій виробників-аграріїв, проте подальший розвиток діяльності національних приватних кредитних бюро та Реєстру позичальників сприятиме поліпшенню системи кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників.

Одним з факторів поліпшення фінансування аграрного сектору економіки можна вважати формування рейтингових агентств, діяльність яких полягає у формуванні рейтингу банків та періодичному, публічному його висвітленні у джерелах інформації, що створює більш прозорі умови подальшого співробітництва з кредиторами позичальників і спонукає попередніх до дотримання високого позитивного іміджу щодо надійності. Останнє як передумова стабільності у взаєминах банків з позичальниками також сприяє зближенню інтересів зацікавлених осіб.

Згадані заходи будуть більш дієвими у забезпеченні процесу поліпшення кредитування сільськогосподарських підприємств при одночасному вирішенні наступних питань: удосконалення політики довгострокового кредитування аграрного сектору з огляду на специфіку відтворювальних процесів у галузі; заміна попередньої оплати товару практикою надання банківських гарантій; створенні державного резервного фонду часткового або повного гарантування

повернення позик за умови суворого дотримання фінансової дисципліни всіма його клієнтами; розвиток іпотечного кредитування.

Висновки до розділу 3.

1. Доцільно створити Державний селянський іпотечний банк з наданням йому функцій інвестиційного та кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земельних ділянок і майна, майнових та інших прав на користування.

2. Необхідно розвивати нові фінансові інституції – кредитні спілки та кредитні союзи, які повинні відігравати ключову роль у мікrokредитуванні сільськогосподарського виробництва і у майбутньому мають стати надійною підставою для створення кооперативних банків в Україні. Встановлено, що розвитку кооперативного руху в кредитній сфері сільського господарства перешкоджають такі фактори: недовіра населення до різного виду фінансових структур, необізнаність та недостатня інформованість населення про принципи і переваги кредитної кооперації.

3. В останні роки сформувалася чітка позитивна динаміка розвитку даної системи. Зростає чисельність сільськогосподарських кредитних кооперативів, збільшуються обсяги фінансових ресурсів кредитних кооперативів. Позитивним моментом є розвиток дворівневої системи в регіонах, що дозволяє ефективніше використовувати наявні в їх розпорядженні фінансові ресурси.

4. Основними факторами розвитку сільськогосподарської кредитної кооперації є наявність потреби окремих соціальних груп громадян і сільськогосподарських товаровиробників у невеликих кредитах і складність їх отримання в банках, а також наявність організаційного та інтелектуального потенціалу певних верств суспільства, спрямованого на розвиток кредитної кооперації.

5. З метою удосконалення кредитних відносин слід запровадити механізм формування кооперативної кредитної системи обслуговування сільського

господарства на базі розвитку кредитних спілок та кооперативних банків. Запропоновано модель тривірневої кредитної кооперації, що функціонально поєднає місцеві, регіональні та центральні кооперативні кредитні установи з обов'язковим проходженням структуроутворюючих процесів знизу вгору.

6. Подальший розвиток сільської кредитної кооперації сприятиме формуванню умов для сталого розвитку виробничої діяльності сільських територій. При цьому слід враховувати економічне і соціальне значення кредитних кооперативів: підвищення фінансової стійкості малого бізнесу, розширення сектора малого підприємництва. Все це сприятиме зростанню дохідної бази місцевих, регіональних бюджетів, формуванню конкурентного ринку послуг у сільській місцевості; забезпечення продовольчої безпеки та незалежності регіону; розвиток ринкової інфраструктури; зростання зайнятості сільського населення і його доходів; підвищення соціальної стабільності.

7. Сільська кредитна кооперація виконує важливу функцію щодо забезпечення доступності фінансових послуг на селі, відіграє значну позитивну роль в житті членів кооперативу та села в цілому. Вона має свою нішу на ринку – надання фінансових послуг на селі. Працюючи у взаємодії з банками і формуючи багаторівневу систему сільської кредитної кооперації, витісняє тіньовий бізнес з фінансового ринку, сприяє створенню нових робочих місць на селі, збільшенню розмірів господарств і підвищенню їх прибутковості. Позитивний досвід їх роботи сприяє збільшенню числа їх членів, залучаючи тим самим найбільш ділових та енергійних сільських жителів в економічно активну діяльність і сприяючи розвитку сільських територій.

Основні положення розділу відображено у наукових публікаціях [147; 149; 152; 153; 156; 157; 163; 167; 170].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо удосконалення кредитного забезпечення сільського господарства в сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки. Проведене дослідження дало змогу зробити такі висновки:

1. У результаті аналізу теоретичних засад сутності кредиту та особливостей розвитку кредитних відносин у сільському господарстві доведено, що, по-перше, фінансування сільськогосподарських підприємств характеризується притаманними особливостями, пов'язаними із специфікою розвитку сільського господарства; по-друге, на відміну від підприємств інших секторів економіки, у своєму володінні сільськогосподарські підприємства мають земельні ресурси, які за умови функціонування земельного ринку стануть джерелом залучення довгострокових кредитів; по-третє, кредитне забезпечення сільського господарства насамперед має бути спрямоване на забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції, що здійснюється за рахунок фінансової підтримки з боку держави та повноти надходження коштів із зовнішніх джерел.

2. На основі систематизації наукових підходів до визначення сутності кредитного забезпечення діяльності суб'єктів господарювання та ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств, запропоновано власне визначення терміну “кредитне забезпечення сільського господарства”. В авторському трактуванні даного поняття поєднується діяльність банківських та небанківських фінансово-кредитних установ і держави, що спрямована на забезпечення кредитними ресурсами розширеного відтворення сільськогосподарської діяльності, що в кінцевому підсумку визначає неперервність і зростання виробництва сільськогосподарських підприємств. Разом з тим, у визначенні акцентується увага на ефективності використання кредитних ресурсів банківських та небанківських фінансово-кредитних установ як основного джерела розвитку підприємств сільського господарства.

3. Аналіз та оцінка кредитного забезпечення сільського господарства України на даний час вказує на недостатній обсяг залучених ресурсів, спрямованих у цей сектор, що є основною причиною незадовільного стану розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств. В умовах економічної невизначеності та фінансової нестабільності, яка зумовлена кризою суспільно-політичних та економічних відносин в Україні, кредитне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств суттєво погіршилося, спостерігалось зростання частки прострочених кредитів у кредитних портфелях банків, зниження платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, уповільнення прибутковості їхньої діяльності. Все це вимагає розробки ефективних заходів, спрямованих на удосконалення кредитного забезпечення сільського господарства, пошуку додаткових можливостей для кредиторів та позичальників, збалансування відносин між усіма учасниками кредитного процесу.

4. Міжнародна та вітчизняна практики банківського та небанківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників свідчить, що вагомою альтернативою банківському кредитуванню є діяльність кредитних кооперативів, кредитних спілок, лізингових компаній як суб'єктів кредитного процесу. Вони не лише формують сприятливе інституційне середовище, взаємопов'язане з умовами функціонування інших фінансових інститутів, але й сприяють системному розвитку багаторівневої сільськогосподарської кредитної кооперації і формуванню завершеної кооперативної системи кредитування. Це забезпечує стійкі фінансові потоки між ринком капіталу і кінцевими позичальниками – членами означених кредитних кооперативів.

5. Визначено особливу роль кредитних кооперативів у кредитному забезпеченні сільського господарства, діяльність яких спрямована на надання послуг своїм пайовикам на взаємовигідній основі, а обслуговування обмеженого кола осіб і субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями кооперативу зумовлюють зниження ризику неповернення позик. Тобто сільськогосподарська кредитна кооперація дає можливість фінансово

підтримувати членів кооперативу, оскільки має переваги порівняно з банківськими установами, зокрема можливість встановлення прийнятної для позичальників відсоткової ставки, спрощений механізм застави, гнучку систему пролонгації кредиту, стимулювання діяльності позичальників шляхом розробки системи пільг.

6. Обґрунтовано необхідність побудови багато джерельної моделі надання кредитів сільськогосподарським товаровиробникам, що функціонує на основі принципу альтернативності джерел кредитування. Вона базується також на оптимальному поєднанні діяльності державних, комерційних та кооперативних організацій та установ на кредитному ринку, які забезпечать достатній рівень кредитних ресурсів для діяльності та розвитку підприємств аграрної сфери економіки. Разом з цим, встановлено доцільність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що пов'язано з особливістю функціонування сільського господарства. Аргументовано, що у перспективі розвитку означеної моделі їй належатиме провідна роль у кредитному забезпеченні сільськогосподарських товаровиробників, яка буде спрямована на своєчасність та доступність фінансових послуг.

7. Запропоновано впровадження трирівневої системи сільськогосподарської кредитної кооперації (СКК), що об'єднує сільськогосподарські кредитні кооперативи, метою яких є створення фондів фінансової взаємодопомоги, гарантій і резервів, що дозволяють найбільш повно задовольняти потреби пайовиків та підвищувати рівень повернення позикових коштів. Оскільки, ресурси сільськогосподарських кредитних кооперативів обмежені, то для збільшення їх обсягу вони звертаються за позиками в регіональні кооперативи або кредитуються іншими кредитними організаціями. Для вдосконалення механізму взаємовідносин сільськогосподарського кредитного кооперативу автором запропоновано грошові кошти резервних фондів СКК першого рівня передавати в розпорядження СКК другого рівня, але на умовах повернення у разі термінової потреби. Це дає змогу мінімізувати інфляційні ризики для коштів резервних фондів СКК першого рівня і при цьому

отримати певний дохід від розміщення коштів сільськогосподарської кредитної кооперації.

8. Апробовано економіко-математичну модель визначення потреби сільськогосподарських товаровиробників у кредитних коштах з урахуванням часового лагу, коефіцієнту сезонності та ризику. На основі апробованої моделі встановлено, що прогнозне значення частки кредитів для сільськогосподарського підприємства має становити не менше 65% від власних коштів. Основними перевагами запропонованої моделі порівняно з існуючими моделями визначення кредитного забезпечення суб'єктів господарювання є максимальне врахування специфіки агропромислового сектору економіки, зокрема сезонності виробництва та властивих галузі ризиків.

9. Зарубіжний досвід кредитного забезпечення аграрного бізнесу визначає доцільність модернізації вітчизняної моделі кредитування, зокрема впровадження елементів американської системи кредитної підтримки фермерства і європейської системи надання іпотечних кредитів. Узагальнення зарубіжного досвіду дало змогу виробити основні підходи та визначити напрями, цілі і заходи довгострокової стратегії формування ефективної вітчизняної моделі кредитного забезпечення розвитку сільського господарства через створення мережі кооперативних банків і спеціалізованих кредитних установ, а також, формування гнучкого пільгового режиму кредитування залежно від функціональної і галузевої спрямованості кредиту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова М. А. Финансы и кредит : учеб. пособ. / М. А. Абрамова, Л. С. Александрова. – М. : Юриспруденция, 2003. – 448 с.
2. Алексійчук В. М. Гроші та кредит в системі відтворення АПК / В. М. Алексійчук. – К. : ІАУ, 1998. – 383 с.
3. Амбросов В. Я. Економічна основа концепції розвитку АПК регіону / В. Я. Амбросов // Економіка АПК. – 1995. – № 5. – С. 34-39.
4. Амбросов В. Я. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва (посібник у питаннях та відповідях) / [за ред. П. Т. Саблука]. – К. : ІАЕ УААН, 1999. – 532 с.
5. Антонов Н. Г. Денежное обращение, кредит и банки / Н. Г. Антонов, М. А. Пессель. – М. : Финстатинформ, 1995. – 272 с.
6. Антонюк Г. В. Оцінка кредитного ризику та способи захисту від нього / Г. В. Антонюк // Збірник наукових праць “Наукові записки”. – Кафедра економічного аналізу ТНЕУ. – Тернопіль. – 2008. – Вип. 2 (18). – С. 155-157.
7. Балабанов М. Общее учение о кооперации / М. Балабанов. – М. : Госиздат, 1928. – 153 с.
8. Баланс і звіт про фінансові результати ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський”.
9. Банківська енциклопедія / [під ред. проф. А. М. Мороза]. – К. : Ельтон, 1993. – 333 с.
10. Банківська справа : навчальний посібник / [за ред. проф. Р. І Тиркала]. – Тернопіль : Карт-бланш, 2001. – 314 с.
11. Банківський менеджмент : підруч. / [за ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенко]. – К. : Знання, 2005. – 831 с.
12. Банки и банковские операции : учеб. для вузов / [под ред. проф. Е. Ф. Жукова]. – М. : Банки и биржи : ЮНИТИ, 1997. – 471 с.
13. Банковское дело : учеб. / [под ред. В. И. Колесникова, Л. П. Кроливецкой]. – М. : Финансы и статистика, 1995 – 480 с.

14. Банковское дело : учеб. / [под ред. Г. Г. Коробовой]. – М. : Юристъ, 2002. – 751 с.
15. Банковское дело : учеб. / [под ред. Г. Н. Белоглазовой, Л. П. Кроливецкой]. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 592 с.
16. Банковское дело : учеб. / [под ред. О. И. Лаврушина]. – М. : Финансы и статистика. – 1998. – 576 с.
17. Банковское дело : учеб. / [под ред. О. И. Лаврушина]. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 672 с.
18. Банковский портфель – 1 (Книга банкира. Книга клиента. Книга инвестора) / [отв. ред. Ю. И. Коробов, В. И. Солдаткин]. – М. : «СОМИНТЭК», 1994. – 752 с.
19. Башлай С. В. Кредитне забезпечення підприємств агросфери / С. В. Башлай // Інноваційна економіка. – 2014. – № 5 (54). – С. 282-287.
20. Большой экономический словарь [уклад. А. Н. Азрилияна та ін.]. – М. : Ин-т нов. економіки, 1997. – 864 с.
21. Бор М. З. Менеджмент банков: организация, стратегия, планирование / М. З. Бор, В. В. Пятенко. – М. : ДИС, 1997. – 288 с.
22. Бородаевский С. В. Сборник по мелкому кредиту / С. В. Бородаевский. – Издание С.-Петербургского Отделения Комитета о сельских ссудосберегательных товариществах. – 549 с.
23. Бочаров В. В. Корпоративные финансы : науч. пособ. / В. В. Бочаров, В. Е. Леонтьев – СПб. : Питер, 2002. – 562 с.
24. Бурачек І. В. Розвиток виробничої кооперації в сільському господарстві України / І. В. Бурачек // Економіка АПК. – 2005. – № 1. – С. 31-37.
25. Бурда М. Макроекономіка: європейський контекст / М. Бурда, Ч. Виплош; [пер. з англ. І. Потапенко]. – К. : Основи, 1998. – 682 с.
26. Бухвальд Б. Техника банковского дела : справоч. книга и рук-во к изучению банков. и биржев. операций / Б. Бухвальд; [пер. с нем. К. Дроздова]. – М. : ДИС, 1993. – 234 с.

27. Бюлетень кредитних спілок України // НАКСУ. – Листоп. – груд., 2011. – № 44.

28. Вагизова В. И. Финансово-кредитное обеспечение инновационного взаимодействия хозяйствующих субъектов в региональной экономической системе : автореф. дис. на соис. учен. степени докт. экон. наук : спец. 08.00.10 “Финансы, денежное обращение и кредит” / В. И Вагизова. – Йошкар-Ола : Марийский государственный технический университет, 2009. – 34 с.

29. Васюренко О. В. Банківські операції : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / О. В. Васюренко. – К. : Т-во “Знання”, 2001. – 255 с.

30. Ващик М. С. Ефективність кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств : моногр. / М. С. Ващик, Г. В. Черевко. – Львів, 2009. – 186 с.

31. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : навч. посібник В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.

32. Вишняков И. В. Экономико-математические модели оценки деятельности коммерческих банков / И. В. Вишняков. – Спб. : Питер, 1999. – 284 с.

33. Великий тлумачний словник української мови / [упоряд. Т. В. Ковальова; худож.-оформлювач Б. П. Бублик]. – Харків : Фоліо, 2005. – 767 с.

34. Внукова Н. Н. Мир лизинга / Н. Н. Внукова, О. В. Ольховиков. – Х. : Основа. – 1994. – 224 с.

35. Вольнский В. С. Кредит в условиях современного капитализма / В. С. Вольнский. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 176 с.

36. Газман В. Д. Рынок лизинговых услуг / В. Д. Газман. – М. : Фонд “Правовая культура”, 1999. – 376 с.

37. Гайдук В. А. Організаційно-економічний механізм управління лізингом: дис. на здоб. наук. ступ. канд. экон. наук. – Донецьк. – 2001. – 190 с.

38. Галуцак О. Я. Лізинг в системі стимулювання інноваційної діяльності: дис. на здоб. наук. ступ. канд. экон. наук. – Тернопільський держ. Технічний ун-т ім. І. Пулюя. – Т. : – 1998. – 214 с.

39. Гальчинський А. С. Основи економічної теорії : підруч. / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : Вищ. шк., 1995. – 471 с.
40. Гальчинський А. С. Теорія грошей : навч. посіб. / [за ред. А. С. Гальчинського]. – К. : Основи. – 2000. – 414 с.
41. Глущенко А. В. Заем, кредит и ссуда – категориальный анализ / А. В. Глущенко, А. П. Слепова // Финансы и кредит. – 2003. – № 5. – С.18–21.
42. Глущенко С. В. Кредитний ринок: інститути та інструменти : навч. посіб. / [за ред. С. В. Глущенко] – К. : Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2010. – 154 с.
43. Головин Ю. В. Банки и банковские услуги в России: вопросы теории и практики / Ю. В. Головин. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 416 с.
43. Гончаренко В. В. Кредитні спілки у сільськогосподарському виробництві / В. В. Гончаренко // Економіка України. – 2000. – № 6. – С. 36-42.
44. Гончарук Я. М. Фінансово-кредитне забезпечення агропромислового комплексу регіону та основні напрямки підвищення його ефективності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08. “Гроші, фінанси і кредит” / Я. М. Гончарук. – Харків : ХНЕУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – 22 с.
45. Горемыкин В. А. Лизинг: учеб. пособ. / В. А. Горемыкин – М. : Издательско-торговая корпорация “Дашков и К”, 2003. – 944 с.
46. Горемыкин В. А. Основы технологии лизинговых операций : учеб. пособ. / В. А. Горемыкин. – М. : Осъ-89,2000. – 512 с.
47. Гриньова В. М. Гроші та кредит : навч. посіб. / В. М. Гриньова, О. Ю. Проскура. – Харків : Інжек, 2003. – 208 с.
48. Гроші, банки та кредит : у схемах і коментарях : навч. посібник / [за ред. Б. Л. Луціва]. – 2-ге видання, перероб. – Тернопіль : Карт-бланш, 2000. – 225 с.
49. Гроші та кредит : підручник [за ред. Б. С. Івасіва]. – К. : КНЕУ, 1999. – 404 с.

50. Гроші та кредит : підручник [за ред. Б. С. Івасіва]. – Тернопіль : Карт-бланш, 2000. – 510 с.
51. Гроші та кредит : підручник [за ред. Б. С. Івасіва]. – Т. : Карт-бланш, 2005. – 528 с.
52. Гроші та кредит : підручник [за заг. ред. М. І. Савлука]. – К. : КНЕУ. – 2006. – 744 с.
53. Гроші та кредит / М. І. Савлук, К. Г. Зуллас, А. М. Коряк. – К. : Либідь. – 1992. – 330 с.
54. Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, та ін. / [за заг. ред. М. І. Савлука]. – К. : КНЕУ, 2001. – 602 с.
55. Гудзь О. Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості / О. Є. Гудзь. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2005. – 170 с.
56. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств : [монографія] / О. Є. Гудзь – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
57. Гуцал І. С. Банківське кредитування суб’єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) / І. С. Гуцал. – Львів : ВАТ “БІБЛЬОС”, 2001. – 244 с.
58. Дадашев Б. А. Сучасний стан і перспективи розвитку кредитних спілок в Україні / Б. А. Дадашев, В. В. Обливанцов // Економіка АПК. – 2012. – № 6. – С. 49-55.
59. Демківський А. В. Гроші та кредит : навчальний посібник / [за ред. А. В. Демківського]. К. : Дакор, 2007. – 528 с.
60. Дем’яненко М. Я. Кредитний механізм аграрного сектора економіки в період становлення ринкових відносин / М. Я. Дем’яненко // Економіка України. – 1999. – № 4. – С. 15-24.
62. Деньги, кредит, банки в Российской Федерации. – М. : Контур, 1998. – С. 109.
63. Деньги, кредит, банки / [под ред. О. И. Лаврушина]. – М. : Финансы и кредит, 1998. – 532 с.

64. Деньги, кредит, банки : учеб. / [под ред. О. И. Лаврушина]. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 448 с.
65. Деньги, кредит, банки : учеб. / [под ред. Г. Н. Белоглазовой]. – М. : Юрайт-Издат, 2005. – 620 с.
66. Джуха В. М. Лизинг. / серия учебники, учебные пособия / В. М. Джуха. – Ростов н/Д. : “Феникс”, 1999. – 320 с.
67. Дзюблюк О. В. Інтеграція банківського та промислового капіталів і кредитні відносини / О. В. Дзюблюк // Економіка України. – 2002. – № 10. – С. 11-17.
68. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки / О. В. Дзюблюк. – К. : Поліграф книга, 2000. – 512 с.
69. Дзюблюк О. В. Сучасні аспекти розуміння сутності і ролі кредиту як економічної категорії / О. В. Дзюблюк // Світ фінансів. – 2010. – № 1. – С. 7-16.
70. Дмитренко М. Г. Кредитування і контроль: навч.-метод. посіб. (у схемах і коментарях) / М. Г. Дмитренко, В. С. Потлатюк. – К. : Кондор, 2009. – 296 с.
71. Дорнбуш Р. Макроекономіка / Р. Дорнбуш, С. Фішер [пер. з англ. В. Мусієнко, В. Овсієнко]. – К. : Основи, 1996. – 814 с.
72. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / [ред. кол. : С. В. Мочерний (голова) та ін.]. – К. : Академія, 2001. Т. 2. – 2001. – 848 с.
73. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 1 / [ред. кол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000. – 863 с.
74. Экономико-математические методы и модели. Выполнение расчетов в среде EXCEL. : учеб. пособие для вузов. – М. : ЗАО «Финста-тинформ», 2000. – 136 с.
75. Энциклопедический словарь [издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефтон]. – С.- Петербург, 1985. – 960 с.
76. Євтух О. Кредит як соціально-економічне явище / О. Євтух // Вісник НБУ. – 2006. – № 4. – С. 44-48.

77. Жарковская Е. П. Банковское дело : учеб. / Е. П. Жарковская. – М. : Омега-Л: Высш. шк., 2003. – 440 с.

78. Загородній А. Лізинг як альтернативна форма банківського фінансування / А. Загородній, Н. Селюченко // Вісник НБУ. – 1998. – № 11. – С. 50-51.

79. Загородній А. Планування та організація оновлення основних засобів на засадах лізингу. : Монографія / А. Загородній, Н. Селюченко. – Л. : ЛБУ НБУ, 2002. – 143 с.

80. Зіновчук В. В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В. В. Зіновчук. – К. : Логос, 1996. – 224 с.

81. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук. – Логос, 1999. – 254 с.

82. Іванух Р. А. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах переходу до ринкової економіки / Р. А. Іванух, О. О. Жовтанецька // Економіка АПК. – 2001. – № 12. – С. 25-32.

83. Кабатова Е. В. Лизинг: понятие, правовое регулирование, международная унификация / Е. В. Кабатова. – М. : Наука, 1991.

84. Капроні Р. Лізинг в Україні / посібник проект з розвитку лізингу в Україні МФК. – 2007. – 142 с.

85. Ковалев П. Модели кредитной безопасности / П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. – 2006. – № 8. – С. 62-67.

86. Колесникова В. И. Банковское дело / Колесникова В. И., Кроливецкая Л. П. – М. : “Финансы и статистика”, 1995. – 476 с.

87. Колотуха С. М. Реформування кредитних відносин в аграрному секторі економіки / С. М. Колотуха, К. М. Мельник // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 74-80.

87. Колотуха С. М. Удосконалювати систему кредитування сільськогосподарських підприємств / С. М. Колотуха // Економіка АПК. – 2003. – № 6. – С. 64-74.

88. Кондратьев Н. Д. Аграрный вопрос: о земле и земельных порядках / Н.

Д. Кондратьев. – М. : «Универ. библиотека», серия С, № 4. – 1917.

89. Конюховский П. В. Микроэкономическое моделирование банковской деятельности / П. В. Конюховский. – СПб. : Питер, 2001. – 224 с. – [Серия : Ключевые вопросы].

90. Кот Л. Л. Еволюція кредиту та кредитних відносин в умовах економічної трансформації / Л. Л. Кот // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2002. – Вип. 59. – С. 134-138.

91. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посіб. / В.В.Вітлінський, О.В.Пернарівський, Я.С.Наконечний, Г.І.Великоіваненко / За ред. В.В.Вітлінського. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 251 с.

90. Кручок С.І., Алексійчук В.М., Ляшенко Ю.І., Аврамчук Л.А., Прикмета Л.І., Мрачковська Н.К. Гроші та кредит. – К.: Т-во “Дія”, 2000. – 131 с.

91. Кручок С. І. Іпотечне кредитування: європейська практика та перспективи розвитку в Україні / С. І. Кручок. – К. : Т-во “Урожай”, 2003. – 206 с.

92. Кудінов А. С. Кредитне обслуговування сільськогосподарських кооперативів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец : 08.00.08. “Гроші, фінанси і кредит” / А. С. Кудінов. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки” Української академії аграрних наук, 2007. – 18 с.

93. Кузнецова Е. И. Деньги, кредит, банки : учеб. пособ. / [за ред. Е. И. Кузнецова]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 527 с.

94. Курицкий Б. Я. Поиск оптимальных решений средствами EXCEL 7.0. / Б. Я. Курицкий. – СПб. : ВНУ, 1997. – 236 с.

95. Курс экономики : учеб. / [под ред. Б. А. Райзберга]. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 720 с.

96. Лаврушин О. И. Банковское дело: современная система кредитования / О. И. Лаврушин. – М. : КНОРУС, 2005. – 256 с.

97. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика : навч. посіб. / В. Д. Лагутін. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2002. – 215 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

98. Лексис В. Кредит и банки / В. Лексис; [пер. с нем. В. Толканова]. – М. : Перспектива, 1994. – 120 с.
99. Лизинг и коммерческий кредит. – М. : “Ист-сервис.” – 1990. – 100 с.
100. Лупенко Ю. О. Акціонерні товариства в АПК / Ю. О. Лупенко. – К. : Інститут аграрної економіки УААН, 1997. – 168 с.
101. Ляшенко В. И. Лизинг: Зарубежный опыт и перспективы его использования в Украине / В. И. Ляшенко // Украинский инвестиционный журнал “Welcom”. – 1997. – № 1-2. – С. 47-50.
102. Малік М. Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері економіки / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 103-108.
103. Маркова О. М. Коммерческие банки и их операции : учеб. пособ. / [О. М. Маркова, Л. С. Сахарова, В. Н. Сидоров]. – М. : Банки и биржи: ЮНИТИ, 1998. – 288 с.
104. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М., 1961. – Т. 25, ч. 1. – С. 433.
105. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М., 1960. – Т. 16. – С. 272.
106. Маркс К. Капитал. Критика политической экономики / К. Маркс. Т. 1-й. Книга 1-я. Процесс производства капитала. – М. : Политиздат. – 1978. – 907 с.
107. Марцин В. С. Кредитні відносини у сучасних умовах господарювання та шляхи їх вдосконалення / В. С. Марцин // Економіка, фінанси, право. – 2009. – № 10. – С. 17-22.
108. Марцин В. С. Роль держави у формуванні сприятливої фінансово-кредитної політики в умовах економічної кризи / В. С. Марцин // Економіка, фінанси, право. – 2009. – № 4. – С. 18-22.
109. Маслак Н. Відновлення банківського кредитування в Україні / Н. Маслак, О. Маслак // Пропозиція. – 2010. – № 9-10. – С. 20-24.

110. Маслак Н. Тонкощі кредитування підприємств АПК / Н. Маслак // Пропозиція. – 2011. – № 4 [190]. – С. 34-39.
111. Непочатенко О. О. Кредитне забезпечення поточної діяльності сільськогосподарських підприємств / О. О. Непочатенко // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 91-97.
112. Нідзельська І. А. Світова практика визначення кредитоспроможності позичальників: існуючі моделі та їх особливості / І. А. Нідзельська // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2008. – Вип. 1. – С. 95-99.
113. Николаев А. Теория и практика кооперации / А. Николаев. – М., 1908. – 203 с.
114. Новий тлумачний словник української мови : В 4 т. – К. : Вид. “Аконіт”, 1999. – Т. 3. – 875 с.
115. Олексієнко М. Кредит і кредитні правовідносини: економічна природа і практика законодавчого регулювання / [М. Олексієнко, В. Ольшанський, Д. Лилак, Е. Першиков]. – К. : Козаки, 1996. – 144 с.
116. Онисько С. М. Теоретична сутність кредиту та кредитних відносин у сільськогосподарському виробництві / С. М. Онисько, Р. І. Содома // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 56-61.
117. Орлов О. О. Що заважає розвитку лізингу в Україні / О. О. Орлов, Є. Г. Рясник // Фінанси України. – 1999. – № 7. – С. 3-9.
118. Основи банківської справи : підруч. / [під ред. А. М. Мороза]. – К. : Лібра, 1994. – 330 с.
119. Основы банковской деятельности / [под ред. проф. К. Р. Тагирбекова]. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 720 с.
120. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
121. Офіційний сайт ПАТ “Форум” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ubanks.com.ua/adr/forum/>
122. Пажитнов К. А. Основы кооперации. – М. : Изд. Совета Всерос. Кооперат. Съездов. – 1917. – 178 с.

122. Пискун Е. И. Оценка эффективности использования заемных средств предприятия: Дис. . канд. экон. наук: 08.04.01. - К.: 2003. – 215с.

123. Петрук О. М. Банківська справа : навчальний посібник / [за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця]. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.

124. Попов Н. И. Теория кооперации / Н. И. Попов. – М. : Центросоюз, 1929. – 150 с.

125. Полферман Д. Основы банковского дела / Д. Полферман, Ф. Форд; [пер. с англ. Е. Васильевой]. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 624 с.

126. Положення про методику оцінки кредитних ризиків при кредитуванні підприємств-сільгосптоваровиробників. – Київ. – 2012. Затверджено постановою Правління ПАТ “Форум”.

127. Порядок використання коштів, передбачених у Державному бюджеті України на 2013 рік на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України.

128. Постанова про часткову компенсацію ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам та іншим підприємствам агропромислового комплексу у 2013 році.

129. Прасолова С. П. Кредитування і контроль : навч. посібник / [за ред. С. П. Прасолової]. Видавництво “Ліра-К”, 2008. – 202 с.

130. Праці науково-дослідчої катедри кооперації при Київському кооперативному інституті ім. В. Я. Чубаря. – Кн. 1. – К. : Видання катедри, 1927. – 157 с.

131. Прокопенко Н. С. Формування акти-візації інвестиційного кредитування аграрних підприємств / Н. С. Прокопенко // Вісник Черкаського державного технологічного університету. – 2014. – Вип. 36. – Ч. III. – Черкаси : ЧДТУ. – С. 53-59. – (Серія «Економічні науки»).

132. Про банки і банківську діяльність: Закон України [№ 2121-III від 07.12.2000 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

133. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України [№ 1877-IV від 24.06.2004 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

134. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України [№ 979-IV від 19.06.2003 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/979-15>

135. Про Національний банк України: Закон України [№ 679-XIV від 20.05.1999 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

136. Про Податковий кодекс України: Закон України [№ 2755-VI від 02.12.2010 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

137. Про кредитні спілки: Закон України [№ 2908-III від 20.12.2001 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>

138. Про лізинг: Закон України [№ 1381-IV від 11.12.2003 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1381-15>

139. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України [№ 469/97-ВР від 17.07.1997 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>

140. Про фермерське господарство: Закон України [№ 973-IV від 19.06.2003 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/973-15>

141. Про фінансовий лізинг: Закон України [№ 723/97-ВР від 16.12.1997 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>

142. Прокопович С. Н. Кооперативные товариства и их классификация / С. Н. Прокопович. – М., 1919. – 283 с.

143. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 479 с.

144. Роджер Лерой Миллер / Современные деньги и банковское дело / Роджер Лерой Миллер, Давид Д. Ван-Хуз; [пер. с англ.] – ИНФРА-М, 2000,– XXIV, 856 с.

145. Розенберг Дж. Словарь банковских терминов / Дж. Розенберг; [пер. с англ. В. Масиной]. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 360 с.

146. Рябініна Л. Теорія і практика кредитних відносин в Україні / Л. Рябініна // Вісник НБУ. – 2002. – № 1. – С. 26-29.

147. Сидор Г. В. Бюджетна політика у розвитку фермерства / Г. В. Сидор // Сталий розвиток економіки : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 4. – 2013 [21]. – С. 392-396.

148. Сидор Г. В. Вимоги банків до сільськогосподарських підприємств позичальників / Г. В. Сидор MATERIALI Miedzynarodowej Naukowi-Praktycznej Konferencji Nauki. Teoria i praktyka. / (29.10.2012-31.10.2012) – Poznan, 2012. – Str. 100-101.

149. Сидор Г. В. Доцільність і перспективи створення та розвитку державного земельного (іпотечного) банку / Г. В. Сидор Маркетингове управління конкурентоспроможністю : III Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів : тези доповідей, Дніпропетровськ, 30 березня 2012 р. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. – С. 269-271.

150. Сидор Г. В. Забезпечення сільськогосподарських підприємств Тернопільської області кредитними ресурсами / Г. В. Сидор // Всеукраїнський

науково-виробничий журнал “Інноваційна економіка”. ТНЕУ. – № 5. – 2013 [43]. – С. 260-264.

151. Сидор Г. В. Кредитні відносини в аграрному секторі економіки України / Г. В. Сидор // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2013. – Вип. II (50). Економічні науки. – С. 160-164.

152. Сидор Г. В. Основні напрямки вдосконалення механізму кредитування суб’єктів агробізнесу / Г. В. Сидор Наукові засади економічного зростання країни : Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, проведеної на базі Хмельницького економічного університету, м. Хмельницький 20-21 вересня 2012 р. – Тернопіль : Крок, 2012. – С. 142-145.

153. Сидор Г. В. Перспективи розвитку кредитних спілок в сільській місцевості / Г. В. Сидор Сучасні проблеми економіки: нові погляди науковців. / Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 24-25 лютого 2012 року) : У 2-х частинах. – Дніпропетровськ. : НО “Перспектива”, 2012. – Частина I. – С. 57-58.

154. Сидор Г. В. Практические аспекты обеспечения принципов банковского кредитования / Г. В. Сидор // Электронное научно-практическое периодическое издание “Экономика и социум” [http:// www. iupr. ru](http://www.iupr.ru) Институт управления и социально-экономического развития, 2013. Выпуск № 2 (7) (апрель-май, 2013).

155. Сидор Г. В. Принципи банківського кредитування / Г. В. Сидор “Стратегія розвитку підприємництва: теорія, організація, практика” / Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль-Чортків, 12-13 березня 2009 р. Частина 1. – Тернопіль : Вектор, 2009. – С. 225-227.

156. Сидор Г. В. Проблеми іпотеки сільськогосподарських земель / Г. В. Сидор Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль-Чортків, 26-27 квітня 2012 р. – Чортків. – С. 474-476.

157. Сидор Г. В. Проблеми кредитування сільськогосподарських підприємств / Г. В. Сидор // Сталий розвиток економіки : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 2. – 2011 [5]. – С. 298-301.

158. Сидор Г. В. Развитие кредитных отношений в аграрном секторе экономики / Г. В. Сидор // Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции “Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте 2011”. Том 12. Экономика. – Одесса : Черноморье, 2011. – С. 22-24.

159. Сидор Г. В. Розвиток аграрного бізнесу в контексті впливу світової фінансово-економічної кризи / Г. В. Сидор // Всеукраїнський науково-виробничий журнал “Інноваційна економіка”. ТНЕУ. – № 3. – 2011 [22]. – С. 170-172.

160. Сидор Г. В. Розвиток лізингових відносин в аграрному секторі економіки України / Г. В. Сидор // Всеукраїнський науково-виробничий журнал “Інноваційна економіка”. ТНЕУ. – № 4. – 2012 [30]. – С. 249-252.

161. Сидор Г. В. Розвиток системи іпотечного кредитування / Г. В. Сидор // Всеукраїнський науково-виробничий журнал “Інноваційна економіка”. ТНЕУ. – № 4. – 2007 [6]. – С. 184-185.

162. Сидор Г. В. Система банківського обслуговування аграрного сектора економіки України / Г. В. Сидор // Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 2. – 2012 [12]. – С. 313-315.

163. Сидор Г. В. Тенденції державної підтримки сільськогосподарських підприємств Тернопільської області / Г. В. Сидор Економіка сьогодення: актуальні питання та інноваційні аспекти : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26-27 квітня 2013 р.) : У 3-х частинах. – К. : ГО «Київський економічний науковий центр», 2013. ч.1. – С. 101-103.

164. Сидор Г. В. Теоретичні аспекти переосмислення сутності кредиту / Г. В. Сидор Наукове видання “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” Збірник наукових праць. – № 2. – 2012 [36]. – С. 258-264.

165. Сидор Г. В. Теоретичні аспекти переосмислення сутності кредитне забезпечення / Г. В. Сидор

166. Сидор Г. В. Теорія кредитних відносин в Україні / Г. В. Сидор // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів : В-во Львівської комерційної академії, 2009. – Вип. 32. – С. 174-177.

167. Сидор Г. В. Формування дієвої системи кредитної кооперації сільськогосподарського виробництва / Г. В. Сидор Теорія і практика раціонального використання ресурсного потенціалу країни : Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, проведеної на базі Буковинського державного фінансово-економічного університету, м. Чернівці 15-16 листопада 2012 р. – Тернопіль : Крок, 2012. – С. 91-95.

168. Сидор Г. В. Формування кредитної політики банків при кредитуванні сільськогосподарських підприємств / Г. В. Сидор // Збірник праць Київського інституту аграрної економіки. “Облік і фінанси АПК”. – 2009. – № 4. – С. 159-161.

169. Сидор Г. В. Функціональний підхід до розуміння сутності кредиту / Г. В. Сидор Економічні підсумки 2012 року: досягнення та перспективи : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Сімферополь, 1-2 грудня 2012 року) / Наукове об'єднання “Economics”. – Сімферополь : НО“Economics”, 2012. – С.106-108.

170. Сидор Г. В. Бюджетна політика у розвитку фермерства / Г. В. Сидор // Сталий розвиток економіки : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 4. – 2013 [21]. – С. 392-396.

171. Смирнов А. Л. Лизинговые операции. Банк внешнеэкономической деятельности / А. Л. Смирнов. – М. : Изд-во АО “Консалт-банкпир”. – 1995. – 136 с.

172. Смирнов А. Л. Российская экономика: финансовая стабильность возможна / А. Л. Смирнов // Экономика и финансы. – 2008.

173. Следзь С. Землю ділять – кістки ломаються? / С. Следзь // Дзеркало тижня. – 2001.– 2002. – № 51(375), 29 грудня - 11 січня. – С. 3-15.

174. Словарь русского языка: В 4-х т. Т. 2. К-О АН СССР, Ин-т рус. яз. : [под ред. А. П. Евгеньевой] – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1983. – 736.
175. Сомик А. В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування в зарубіжних країнах / А. В. Сомик // Економіка АПК. – 2002. – № 8. – С. 86-90.
176. Сусіденко В. Г. Принципи банківського кредитування: зміст і реалізація в умовах перехідної економіки / В. Г. Сусіденко // Банківська справа. – 1999. – № 3. – С. 37-39.
177. Тарасов В. И. Деньги, кредит, банки : учеб. пособ. / [за ред. В. И. Тарасова]. – Минск : Мисанта, 2003. – 512 с.
178. Терещенко О. О. Регуляторні можливості центрального банку в оздоровленні фінансів реального сектору економіки / О. О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2004. – № 1. – С. 9-12.
179. Ткач А. І. Система кредитування сільськогосподарських виробників / А. І. Ткач // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 44-51.
180. Тодосійчук Ю. В. Кредитне забезпечення відтворення основних засобів / Ю. В. Тодосійчук // Агроінком. – 2006. – № 9-10. – С. 98-99.
181. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / М. И. Туган-Барановский. – М. : Экономика, 1989. – 496 с.
182. Тулуш Л. Д. Стратегічні напрями бюджетного регулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні / Л. Д. Тулуш, О. Д. Радченко // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 81-90.
183. Финансы. Денежное обращение. Кредит : учебник для вузов / Л. А. Дробозина, Л. Г. Окунева, Л. Д. Андросова и др.; [под ред. проф. Л. А. Дробозиной]. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 2000. – 479 с.
184. Финансы, денежное обращение и кредит : учеб. / [под ред. В. К. Сенчагова, А. И. Архипова]. – М. : Проспект, 1999. – 496 с.

185. Финансы, денежное обращение, кредит : учеб. / [под ред. Л. А. Дробозиной]. – М. : Финансы. Издательское объединение ЮНИТИ, 1997. – С. 479.
186. Финансы, денежное обращение и кредит : учеб. / [под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской]. – М. : Юрайт-М, 2001. – 543 с.
187. Финансы, денежное обращение и кредит : учеб. / [под ред. А. М. Бабич, Л. Н. Павлова] . – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 687 с.
188. Финансы, денежное обращение и кредит : учеб. / [под ред. проф. Н. Ф. Самсоновой]. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 448 с.
189. Финансы и кредит : учеб. пособ. / [под ред. проф. А. М. Ковалевой]. М. : Финансы и статистика, 2002. – 512 с.
190. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
191. Хойер В. Как делать бизнес в Европе / В. Хойер. – М. : Прогресс, 1992. – 253 с.
192. Холодний Г. О. Ефективність лізингу машин і обладнання: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук. – Харків. : ХДЕУ, 1997. – 18 с.
193. Чаянов А. В. Краткий курс кооперации (Репринт 1925 года) / А. В. Чаянов. – М. : Книжная палата, 1989. – 95 с.
194. Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации / А. В. Чаянов. – М. : Наука, 1991. – 456 с.
195. Чеботарьова Н. М. Макроекономічне регулювання інвестиційної діяльності в АПК регіону / Н. М. Чеботарьова // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. / [за ред. П. Т. Саблука]. – Київ. – 2001. – С. 217-221.
196. Чухно А. А. Капітал, кредит, процент. Їх сутність і роль в економіці / А. А. Чухно // Фінанси України. – 1997. – № 9. – С. 10
197. Шенгер Ю. Е. Очерки советского кредита / [под ред. Ю. Е. Шенгера]. – М., 1961. – С. 23.
198. Щетинін А. І. Гроші та кредит : підруч. / [за ред А. І. Щетиніна]. – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 432 с.

199. Prisman E. A general model of the banking firm under conditions of monopoly, uncertainty and resource / E. Prisman, M. Slovin, M Sushka // Journal of Monetary Economics, vol 17(2), – 2006.

200. Chiappori P. A. Spatial competition in the banking system? Localization and regulation in interest rates / P. A. Chiappori, D. Perez-Castrillo, F. Verdier // European Economic Review, vol 39(5), 1995.

201. Small Business Administration of USA. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://www.sba.gov/category/navigation-structure/about-sba>

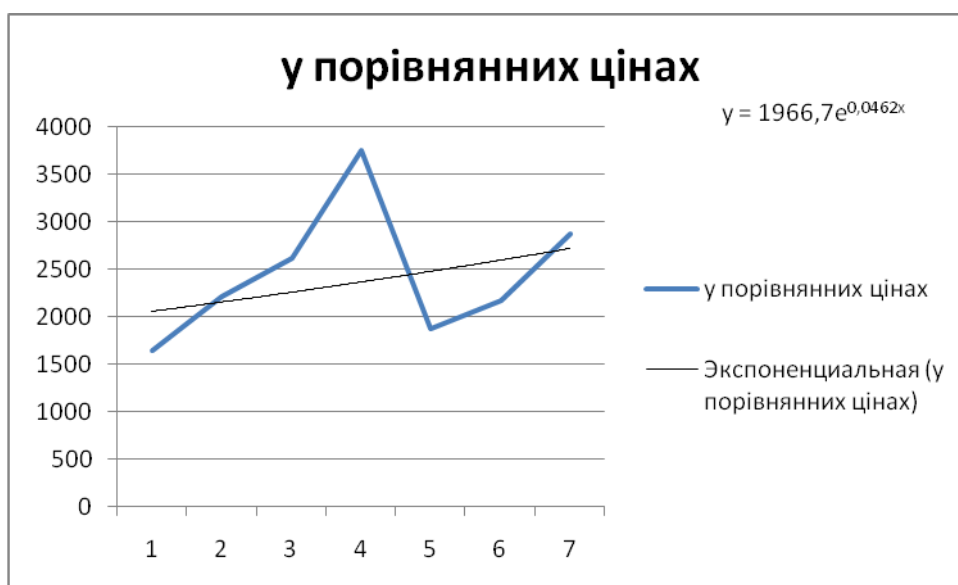
202. Kreditanefalt fur Wiederaubrau. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <https://www.kfw.de/inlandsfoerderung/Unternehmen/Gr%C3%BCnden-Erweitern/>

203. Investissement en fonds propres. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://www.bpifrance.fr/votre_projet/trouver_un_investisseur

**Побудова екстраполяційних кривих для прогнозування показників
кредитування підприємств**

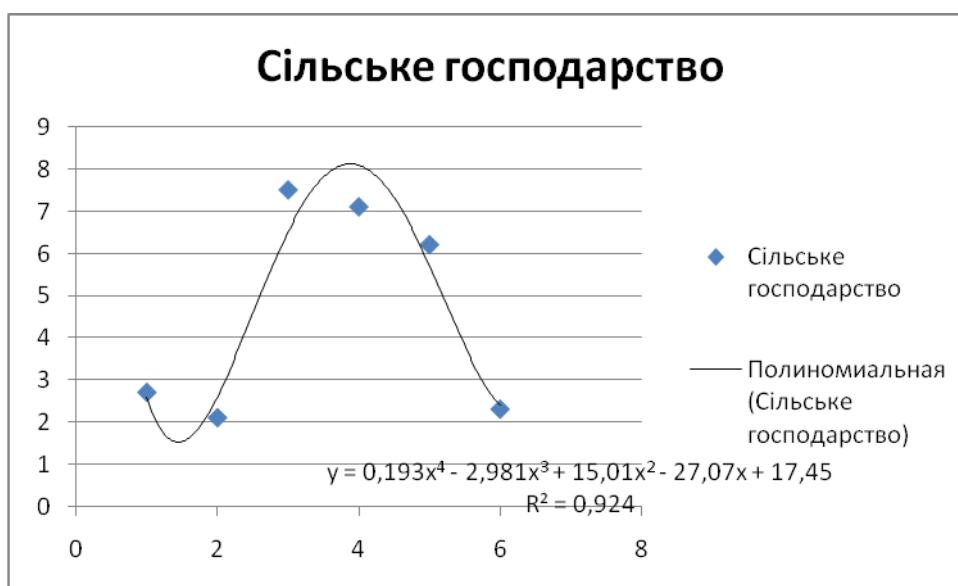
Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Сільське господарство та мисливство, млн. грн. :							
	1	2	3	4	5	6	7
У фактичних цінах	4905	7190	9338	16682	9295	12106	17981
У порівнянних цінах	1644	2213	2616	3746	1869	2171	2866

Формули для перерахунку в термінах табличного процесора
=РОСТ(B9:H9;B7:H7;I7)

Прогнозна модель частки обсягів кредитів банківських установ на потреби сільського господарства

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	2,7	2,1	7,5	7,1	6,2	2,3	5,725

Виробнича програма ПрАТ Плодородсадник “Скала-Подільський”

Виробнича програма	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Зерняткові</i>						
обсяг затрат на виробництво	1625,6	2376	3960	6336	9504	14256
виручка від реалізації	1715	2700	4500	7200	10800	16200
дохід	89,4	324	540	864	1296	1944
<i>Суниця</i>						
обсяг затрат на виробництво	690,25	1170,25	612,5	1152	1225	1225
виручка від реалізації	300	840	1920	2560	3200	3200
дохід	-390,25	-330,25	1307,5	1408	1975	1975
<i>Малина</i>						
обсяг затрат на виробництво	205	230	255	80	80	80
виручка від реалізації	80	300	450	450	450	450
дохід	-125	70	195	370	370	370
<i>Смородина</i>						
обсяг затрат на виробництво	64	244	424	242	80	80
виручка від реалізації	80	128	180	216	216	216
дохід	16	-116	-244	-26	136	136
<i>Аронія</i>						
обсяг затрат на виробництво	54,5	80	100	100	100	100
виручка від реалізації	216	288	432	432	432	432
дохід	161,5	208	332	332	332	332
Всього	-248,35	155,75	2130,5	2948	4109	4757

Додаток Г

**Розрахунок програми кредитування ПрАТ Плодорозсадник “Скала-
Подільський”**

потреба1	2639,35	4100,25	5351,5	7910	10989	15741	46731,1	
прихід1	2391	4256	7482	10858	15098	20498	60583	
								9
18%		844,01р.	844,01р.	844,01р.	844,01р.	844,01р.	4 220,03р.	341,71
19%		863,20р.	863,20р.	863,20р.	863,20р.	863,20р.	4 316,00р.	
20%		882,55р.	882,55р.	882,55р.	882,55р.	882,55р.	4 412,73р.	
21%		902,04р.	902,04р.	902,04р.	902,04р.	902,04р.	4 510,19р.	

Додаток Д

**Результати розрахунку за моделлю обслуговування кредитної
програми за умов різних відсоткових ставок**

Таблиця 1. Модель кредитування виробництва. Ставка за кредитом 18-19%

	затрати	прибуток	залишок	потреба	кредит1	
1	2639,35	2391,00	-248,35	4100,25	844,01	
2	4944,26	4256	-688,26	5351,5	844,01	
3	8069,34	7482,00	-587,34	7910	844,01	
4	10627,84	10858	230,16	10989	844,01	
5	13476,68	15098	1621,32	15741	844,01	
6	16837,52	20498	3660,48			

Таблиця 2. Модель кредитування виробництва. Ставка за кредитом 19-20%

	затрати	прибуток	залишок	потреба	кредит1	
1	2639,35	2391,00	-248,35	4100,25	863,20	
2	4963,45	4256	-707,45	5351,5	863,2	
3	8132,03	7482,00	-650,03	7910	863,2	
4	10690,53	10858	167,47	10989	863,2	
5	13602,06	15098	1495,94	15741	863,2	
6	17025,59	20498	3472,41			

Таблиця 3. Модель кредитування виробництва. Ставка за кредитом 20-21%

	затрати	прибуток	залишок	потреба	кредит1	
1	2639,35	2391,00	-248,35	4100,25	882,55	
2	4982,80	4256	-726,80	5351,5	882,55	
3	8195,44	7482,00	-713,44	7910	882,55	
4	10753,94	10858	104,06	10989	882,55	
5	13728,88	15098	1369,12	15741	882,55	
6	17215,82	20498	3282,18			

Таблиця 4. Модель кредитування виробництва. Ставка за кредитом 21-22%

	затрати	прибуток	залишок	потреба	кредит1	
1	2639,35	2391,00	-248,35	4100,25	902,04	
2	5002,29	4256	-746,29	5351,5	902,04	
3	8222,60	7482,00	-740,60	7910	902,04	
4	10781,1	10858	76,9	10989	902,04	
5	13783,2	15098	1314,80	15741	902,04	
6	17297,30	20498	3200,70			